

OOSTVLAAMSE ZANTEN

DRIEMAANDELIJKS ALGEMEEN TIJDSCHRIFT VOOR VOLKSKUNDE

ORGAAN VAN DE KONINKLIJKE BOND DER OOSTVLAAMSE VOLKSKUNDIGEN
van de dienst voor volkskundige enquêtes in Vlaanderen
en van het internationaal studiekomitee voor ommegangsreuzen

Redactie : Renaat van der Linden, Godveerdegemstraat 15, B-9620 Zottegem
Maurits Broeckhove, Marcel Daem, Erik Demoen, Arnold Eloy, René Haeserijn,
Marc Jacobs, Roeland Van de Walle

Ruildienst : Arnold Eloy, Bibliotheek, Kraanlei 65, B-9000 Gent.

Recensiedienst : Marc Jacobs.

Alle stortingen op postrek. nr. 000-0096946-43, Bond Oostvlaamse Volkskundigen, Gent

Prijs : 150 F

INHOUD

Harlinda LOX. In memoriam Luc Goby (1954-1990)	202
Harlinda LOX. De gepersonifieerde Dood in de sprookjes met bijzondere aandacht voor het verhalencomplex "De Smid en de Duivel" (AaTH 330)	203
Renaat VAN DER LINDEN. Peperkoek en dialekttermen in Vlaanderen. Lekkerkoek, zoetekoek, pondkoek, penepisse, enz.	211
Marcel DAEM. 17e-eeuwse mirakelschilderijen in de O.-L.-Vrouwekerk te Gent.	227
Walter GIRALDO. Denkend aan Jozef Geldhof...	252
Maurits BROECKHOVE. Verpachting van kerkstoelen in Munkzwalm en St.-Goriks-Oudenhove.	254
Renaat VAN DER LINDEN. Willy Vandersteen.	261
R. COPPENS. Interprovinciaal colloquium volksdevotie Hakendover 1990.	264
Luc BEYENS, Roel VAN DE WALLE e.a. Jaarverslagen 1989.	265
W.G. Naar een nieuwe heilige?	271

BOEKBESPREKING

Gozard Makarovic e.a. <i>Der Mensch und die Biene. Die Apikultur Sloweniens in der traditionellen Wirtschaft und Volkskunst.</i> Vorwort Kl. Beil. R. v. d. Linden.	270
--	-----

REDAKTIE

Alfons de Cockfonds. Prijsvraag 1991.	274
Inhoud jaargang 65 (1990).	272

Oostvlaamse Zanten wordt uitgegeven met de steun van het Stadsbestuur van Gent, het Provinciebestuur van Oost-Vlaanderen, het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Kredietbank, Generale Bank, Algemeen Beroepskrediet en IPPA.

In memoriam
Luc GOBYN
(18.12.1954-25.09.1990)

Wij treuren om Luc Gobyn. Met hem verloren wij een jong, talentvol en zeer verdienstelijk sprookjesonderzoeker, die in binnen- en buitenland grote bekendheid genoot. Hoogtepunt van zijn internationale loopbaan zou zijn eervolle aanstelling als vice-president van de Europäische Märchengesellschaft geweest zijn...

In wetenschappelijke kringen werd Luc Gobyn onder meer bekend door zijn doctorale thesis "Textsorten ein Methodenvergleich am Beispiel Märchen" (Rijksuniversiteit Gent, 1982) en zijn talloze publicaties van specifiek tekstlinguïstische aard. Voor de sprookjesliefhebbers was en is zijn naam dan weer verbonden met het internationaal sprookjescongres "Eros und Liebe im Märchen" (Brugge, 1985), waarvan hij de medeinitiator was, of met het gelijknamige boek, dat in 1988 verscheen. Begin vorig jaar nog schetste hij in de "Oostvlaamse Zanten" de boeiende ontstaansgeschiedenis van de bekende sprookjes van de gebroeders Grimm. Ook op het gebied van de Vlaamse sprookjes liet hij zich niet onbetuigd. In navolging van de bekende Duitse filoloog Heinz Rölleke, die de tekstkritische uitgave van de "Kinder- und Hausmärchen" verzorgde, startte Luc Gobyn een gelijkaardig en zeker niet minder beloftevol project voor de volkssprookjes van Amaat Joos...

Sprookjes betekenden voor Luc Gobyn ongetwijfeld meer dan alleen de motor van zijn vorsersactiviteiten. Zij vormden de bron van zijn levensoptimisme en begeleidden hem op zijn zoektocht naar een waarachtig leven. In zijn studie van de verjongingsrituelen in sprookjes en volkse boeken interpreteerde hij deze als de mysterieuze initiatie in 's levens geheimen, waaraan enkel de gelouterde sprookjesheld kon deelhebben. Slechts een ingewijde zoals Luc Gobyn wist dat ook dié taal van de sprookjes niet mocht verstommen.

Wij denken met bewondering terug aan zijn moed en levenskracht, die hij in de ongelijke strijd met zijn ziekte kon opbrengen.

Volgende studie over de gepersonifieerde Dood in de sprookjes draag ik graag uit persoonlijke erkentelijkheid op aan Luc.

Harlinda Lox

De gepersonifieerde Dood in de sprookjes met bijzondere aandacht voor het verhalencomplex "De Smid en de Duivel" (AaTH 330)

De klassieke sprookjesheld sterft niet. Hij blijft eeuwig jong en zijn levensweg is geplaveid met geluk, rijkdom en hoog aanzien. Toch wordt hij met de tribulaties van het leven geconfronteerd: jonge moeders sterven in het kraambed, koningen worden oud en zwak en zijn tegenspelers komen steeds op gruwelijke wijze aan hun einde. De sprookjesheld zou dus best de doodservaring in al haar onherroepelijkheid niet alleen kunnen kennen, maar deze zelfs door een existentialistische projectie ook eigen kunnen maken. Dit ontdekken van de eigen dood gaat echter samen met een bewustwordingsproces van de eigen individualiteit. Het leven van de sprookjesheld, die zich niet eens door een individuele naam van de andere sprookjesfiguren onderscheidt, is echter een onpersoonlijk eeuwig gegeven, dat de onsterfelijkheid van de Mens bezegelt. Als held verliest hij niet alleen zijn menselijke gedaante maar wint hij ze ook terug, ontwaakt hij onveranderd uit de doodsslaap, verbreekt hij de ban van de onderwereld en wordt hij - hoe verschrikkelijk ook verminkt - steevast opnieuw in het leven geroepen. Deze wonderlijke gebeurtenissen verleggen voortdurend de grenzen van leven en dood naar het metafysische toe, en ook de bekende slotzin "...en zij leefden nog lang en gelukkig" krijgt hier zijn diepere betekenis.

Ook voor ons specifiek thema van de gepersonifieerde Dood zijn deze inzichten in de absolute wetten van leven en dood enigszins verhelderend. Wij kunnen zonder meer stellen dat een confrontatie van de held met de gepersonifieerde Dood in de zin van een allegorische uiteenzetting met de eigen dood, in strijd is met de levensfilosofie van de sprookjes en dus binnen dit kader zelden geënceneerd wordt. Slechts in drie verhalencycli treedt de Dood in levende wijze op, namelijk in AaTh 330 "The Smith Outwits the Devil" ("De Smid en de Duivel"), in AaTh 332 "Godfather Death" ("De Dood als peetvader") en in AaTh 335 "Death's Messengers" ("De gezanten van de Dood"). Niet toevallig echter wordt het sprookjeskarakter van die verhalencycli in de wetenschappelijke literatuur betwist. AaTh 332 en AaTh 335 sluiten qua thematiek en functie nauw aan bij de christelijke exempelliteratuur uit de middeleeuwen, terwijl voor de verhalen rond de smid en de duivel op een verwantschap met de sage gewezen wordt.(1)

Onze gedetailleerde bespreking van de doodsthematiek in het verhalencomplex "De Smid en de Duivel" laten we nog door een paar algemene opmerkingen voorafgaan.

(1) Een uitvoerige argumentatie vinden wij o.m. bij Lutz Röhrich: *Erzählungen des späten Mittelalters und ihr Weiterleben in Literatur und Volksdichtung bis zur Gegenwart. Sagen, Märchen, Exempel und Schwänke mit einem Kommentar* herausgegeben von -, Bern und München 1962, Bd. 1, blzn 258-262. De Duitse variatie "Schmidt und Teufel" (AaTh 330) werd door de gebroeders Grimm vanaf de tweede editie van 1819 uit hun "Kinder- und Hausmärchen" geweerd, omdat ze die als een sage karakteriseerden.

Het valt op, hoe dikwijls de Dood voorgesteld wordt als een kracht die niet inherent is aan de condition humaine. Hij is de reiziger of vreemdeling, de bedelaar of ongenode gast, die zijn ware identiteit steeds zelf moet onthullen aangezien de mens hem niet in zijn hoedanigheid als Dood herkent.

Wanneer een knecht in "De brouwersknecht en de dood" op hulp wacht, daagt een vreemde gestalte op, die als volgt beschreven wordt:

Potdorie, wat een magere lat! Het was een richtig mirakel hoe zo'n bonestok zich rechtop kon houden. (...) Maar wie ben jij, als ik vragen mag? Schrik maar niet, jongen! Ik ben Driekus de Dood.(2)

Het is in deze denkwereld dus ook best mogelijk dat de Dood gewoon niet binnen gelaten wordt. In een Limburgse variante van "De Smid en de Duivel" staat de Dood "als een onnozele hals met zijn bleke knokenhoofd voor het glas te grienen of hij, ergens iets (kan) verwrikken of verbuigen."(3) Maar, nog op het einde van dit "sprookje" wordt het beeld van de machteloze Dood herzien:

En zo zat hij (Fielemenke) dan op een avond weer aan zijn vuurtje en rookte zijn pijpje terwijl de dood - ditmaal met helpers! - op hem afkwam. Fielemenke had in de dood geen erg, (...) Maar van buiten af schoten ze het oude mannetje met pijlen dood op zijn stoeltje.(4) (Aanvullende opmerking van mij, H.L.)

De triomf van de Dood wordt hier enkel nog als een persoonlijke wraakactie van hem beschreven, terwijl dit thema ooit de eschatologische (wand)schilderijen van de late middeleeuwen beheerste. Wij herinneren de lezer bvb. aan de "Triomf van de Dood" van Francesco Traini (ca. 1325-1350) te Pisa of aan de gelijknamige schilderijen te Clusone (1480) en Palermo. Naast de traditionele zeis hanteerde de Dood ten tijde van de grote pestgolven met de grootste trefzekerheid pijl en boog. Op het middenluik van het Wereldgerichtsaltaar van Hermann Tom Ring (na 1550) bvb., richt de Dood een pijl op de toeschouwer. De houtsnede van 1630 "De Londenaars vluchten voor de pest" beeldt dan weer de Dood met een pestpijl af. Deze afbeeldingen worden (ook in ons later betoog) steeds bewust naast de sprookjes geplaatst omdat ze goed het culturele zinkader schetsen waarbinnen de verschillende doodsvorstellungen, die in de sprookjes hun weerslag vonden, ooit functioneerden. Bovendien verbijstert het beeld van de schietklare Dood door zijn directheid zelfs nog de moderne mens, die de zin voor symbolen nagenoeg volledig verloren heeft. Daar de tijdelijke uitschakeling van de Dood in het verhalencomplex van "De Smid en de Duivel" (AaTh 330) (hij wordt bvb. op een boom gevangen gezet) zo verstrekkende gevolgen voor de mensheid heeft, wordt de held steeds weer gedwongen de Dood vrij te laten:

(2) "De brouwersknecht en de dood" in: Tjaard de Haan (ed.), *Nederlandse Volkssprookjes*, Utrecht/Antwerpen.. 1966, blz. 157.

(3) "Fielemenke" in: *Nederlandse Volkssprookjes*, blz. 149.

(4) idem, blz. 150.

En wat gebeurde er nu? Er stierven geene menschen meer! En vielen er in 't water: zij verdronken niet! Een bierwagen reed over uw lijf: gij wierdt er niet het minste van gewaar! Gij sneedt uw hoofd af, en ge bleeft leven!(5)

Wordt in deze Brabantse variante eerder het wonderlijke, en - in stijgende zin - het ongelooflijke en het onwaarschijnlijke van deze toestand beklemtoond, dan worden in Duitse en Slavische versies regelrecht apocalyptische beelden van hongersnood, overbevolking, insektenplagen en zelfs van zedelijke ontaarding opgeroepen.(6) Zonder dood verdwijnt het respect voor het leven. Uit persoonlijke erkentelijkheid jegens een jonge man (symptomatisch!!), die hem vrijlaat, belooft de Dood deze niet onverhoeds uit het leven weg te rukken, maar eerst zijn bodes te sturen, die de mens op zijn nakend einde moeten attent maken. Is het verwonderlijk dat de mens de signalen van de Dood zoals hoofdpijn, koorts, hoestbuien en het vergrijzen niet als dusdanig verstaat? Belangrijk is echter dat de Dood hier niet langer als de vreemdeling van buitenaf, maar als de intieme partner van het Leven beschreven wordt. Deze verschuiving in de houding van de mens kan en zal uiteindelijk tot aanvaarding van en berusting in de condition humaine leiden. Dit althans beoogde de middeleeuwse exempelliteratuur die een stichtelijk karakter had en het laatst beschreven verhaal (AaTh 335) inspireerde. Voor Smidje Verholen blijft het moeilijk zich met de gedachte aan de Dood te verzoenen:

Dood?

Neen, dood-zijn kon Smidje, hoe rampzalig hij zich ook voelde, maar niet bekoren... Dood-zijn, dat was het laatste van alles... En dan - wat zou het lang duren, dat dood zijn!(7)

De Dood zelf omschrijft zijn taak dikwijls als het ondernemen van een verre reis. Met deze eufemistische verdoezeling wapende de mens zich tegen de angst - niet voor het sterven als dusdanig - maar voor de val in het niets en bleef hij ook zijn hoop op een terugkeer koesteren. Dit sprankje hoop wordt echter in "Fielemenke" door de Dood als zijnde ijdel, al te ijdel ontmaskerd:

'Wat gebeurt mij nu?' vroeg Fielemenke. 'Wij zullen voor donker toch terug zijn?'

'Wij zullen in het donker doorlopen en wij komen nooit meer terug.'(8)

In tegenstelling met God en de Duivel behandelt de Dood arm en rijk op gelijke voet. Zijn zin voor rechtvaardigheid wordt zelfs door de mens

(5) "Vrouwetje Mizerie" in: Top, S.(ed.), *Volkverhalen uit Vlaams-Brabant*, Utrecht/Antwerpen 1982, blz. 33.

(6) Zie o.m. "Der Schmied von Jüterbogk" in: Bechstein, L., *Sämtliche Märchen. Mit Anmerkungen und einem Nachwort* herausgegeben von Walter Scherf, München 1965; een Oostenrijkse variatie zonder titel in: Vernaleken, Th., *Mythen und Bräuche des Volkes in Österreich, Volksdichtung und Sittenkunde*, Wien 1859, blzn 92-93 en "Der barmherzige Soldat" in: Cajkanovic, V.(ed.), en "Der barmherzige Soldat" in: Cajkanovic, V.(ed.), *Serbische ethnographische Sammlung* 41,3,1, blz. 109.

(7) "Van Smidje Verholen" in: De Mont, P. en De Cock, A., *Zo vertellen de Vlamingen*, 2de uitgave, Gent 1912, blz. 133.

(8) "Fielemenke" in: *Nederlandse Volkssprookjes*, blz. 148.

Pietjen op den Pereboom.

Uit: "Vlaamsche Volksvertelsels opgeteekend door Guido Gezelle" (Brussel-Antwerpen, 1ste helft 20ste eeuw).

als een positieve kwaliteit geloofd. Deze gedachte is aan de middeleeuwse Dodendansen ontleend, waar de Dood als danser iedereen, ongeacht stand, rang of leeftijd, ten dans voerde, en werd ook door de christelijke exempelliteratuur gepropageerd. Hoewel de verhalencyclus rond "De Smid en de Duivel" (AaTh 330) geen affiniteit heeft met dit stichtelijk genre, vinden we ook hier die gedachte meermaals verwoord: "(...) en eindelijk kwam er een dag, waarop niet meer een afgezant van de hel, maar de dood, die niemand ontziet of spaart, in de smidse kwam"(9), of "Jamaar, arm of rijk, Pietje-de-Dood kijkt daar niet naar."(10)

(9) "Van Smidje Verholen" in: De Mont, P, en De Cock, A., *Zo vertellen de Vlamingen*, blz. 141.

(10) "Smetje Viole met al zijn alaam" in: Streuvels, S., *Prutske's Vertelselboek*, 8ste druk, Brugge 1922, blz. 74.

Eén van de volgend slachtoffers van de Dood in "Pietjen op den Pereboom" is niet toevallig de oudste zoon van de koning, die gedoemd is nog op zijn huwelijksdag te sterven. De Dood doet zelfs *"den keizer beven, als zij over hem voorbijvaart, en dat hij huivert gelijk een riet, en haastig zijn kruis maakt!"*(11)

Ter afsluiting van dit inleidend hoofdstukje wijzen we nog op een zekere incongruentie in Gezelles navertelling "Pietjen op den Pereboom". Hoewel de naam Pieter de Dood toch een mannelijk iemand doet vermoeden, wordt de Dood in de rest van het verhaal als een vrouwelijk wezen beschreven: *"(...) en de dood, zonder goëndag of goênavond te zeggen, vloog heur veerden (haars weegs), en nooit en kwam zij daarbij of omtrent meer, (...)*(12) (Onderstreping van mij, H.L.) De voorstelling van de Dood als vrouw is op zichzelf niet vreemd. Ze komt voornamelijk in de Romaanse en Slavische varianten voor, wat gedeeltelijk door de grammaticale vormen la Mort en Smrt bepaald is. In de Vlaamse varianten vindt men beide voorstellingen door elkaar. Pietje Krauw (13) en Pietje Krakeling (14) zijn mannelijke wezens, terwijl de Dood in "Van den Boer en de Dood" en "Van Boer Andreas" weliswaar een naamloos maar toch een vrouwelijke persoon is.(15)

In wat volgt analyseren we enkel dié aspecten van de verhalencyclus rond "The Smith Outwits the Devil" (AaTh 330) die voor ons specifiek thema van de gepersonifieerde Dood belangrijk zijn. Maurits de Meyer onderscheidt in zijn baanbrekend onderzoek van de Vlaamse sprookjesthema's vier typen in dit verhalencomplex, nl. A. De Smid en de Duivel, B. De Duivel in den Zak, C. De Speler en de Duivel en tenslotte D. Vrouwtje Miserie.(16) In beider tuin groeit een fruitboom (appelaar, perelaar, krikelaar of zelfs een notelaar) die de wonderlijke gave bezit al wie op de boom klimt vast te houden - tot nader order van de eigenaars. Dit moest oorspronkelijk het stelen van het fruit door de buurtjongens verhinderen en werd ooit eens als wens van Smidje Smee of van Vrouwtje Miserie door Onze-Lieve-Heer, die hun gastvrijheid wou belonen, persoonlijk ingewilligd. Deze boom wordt echter door onze protagonisten ingeschakeld om een gevaarlijk tegenspeler, hetzij de Dood of de Duivel, schaakmat te zetten. Bij Smidje Smee doet meestal de Duivel zijn intrede, terwijl Mietje Miserie steevast de Dood op bezoek krijgt.

De Dood en de Duivel zijn in menig opzicht identieke gestalten, hypostasen van één en dezelfde onheilbrengend principe, dat verschalkt dient te worden. Deze wezensidentiteit, die in ons verhalencomplex weliswaar aan de volkshumor prijsgegeven wordt, komt uit een gemeen-

(11) Zie "Pietjen op den Pereboom" in: Gezelle, G., Rond den Heerd, I, 1860, blz. 201.

(12) idem, blz. 201.

(13) "Het Manneken Miserie en Pietje Krauw" in: Nederlandsch Tijdschrift voor Volkskunde, 29 (1924), blz. 163.

(14) "Van Vrouwken Miserie" in: De Mont, P. en De Cock, A., *Zo vertellen de Vlamingen*, blz. 62.

(15) Beide verhalen zijn opgenomen in: Joos, A., *Vertelsels van het Vlaamsche Volk*, naverhaald door-, 3de Deel, Gent 1891, blz. 113 en 13-15.

(16) De Meyer, M., *Vlaamsche Sprookjesthema's in het Licht der Romaansche en Germaansche Kultuurstromingen*, uitgegeven door de Vlaamsche Academie voor Taal- en Letterkunde, Reeks VI, Nr. 63, Leuven 1942, blz. 51-75.

schappelijke sfeer van angst die de mens heeft voor de dood en van zijn bekommernis om zijn zieleheil, voort. De oorzaken van de vermenging van beide gestalten liggen in de lijdensrealiteit van de late middeleeuwen, die door de pest geteisterd werden. De plotse pestdood, elk abrupt verscheiden uit de wereld, had voor de gelovige een duivelskarakter omdat er geen tijd meer bleef voor boetedoening en inkeer. De associatieve samenhang tussen de Duivel en de Dood werd meermaals in de middeleeuwse Dodendansen aangetoond, bvb. aan de hand van zulke muziekinstrumenten als de fluit (Fistula) en de trommel (Tympanum) die daar weliswaar door de Dood bespeeld worden, maar in de middeleeuwen eerder duivelsattributen waren.⁽¹⁷⁾ Ook Albrecht Dürer wees in zijn bekende kopergravure "Ridder, Dood en Duivel" (1513) op de nauwe verwantschap tussen de beide figuren. Nu dit belangrijk wereldbeschouwelijk model aan betekenis verloren heeft, vinden wij het beeld van de bedrogen Duivel enkel nog grappig. Het beeld van de verschalkte Dood daarentegen blijft voor ons een andere dimensie bezitten: het verwoordt nog steeds de oeroude en eeuwig jonge droom van de mens het raadsel van zijn eigen dood ooit te kunnen achterhalen, zonder er zelf aan ten gronde te gaan. Dit raadsel fascineerde reeds in de Griekse mythologie Sisyphus zó dat hij de Dood een poosje gevangen hield.

In de Slavische varianten wordt de Dood niet als een machtig heerser voorgesteld, maar als de slaafse dienaar van God. Precies deze nederigheid wordt hem steeds weer noodlottig. Het zint namelijk de wachter (d.i. een smid, een soldaat) aan de hemelpoort, die tussen de Dood en God bemiddelt, niet, dat de Dood van God de verschrikkelijke opdracht krijgt, drie jaar lang de oudste mensen, vervolgens drie jaar de mensen van middelbare leeftijd en ten slotte drie jaar lang de kinderen om te brengen, en hij geeft Gods bevelen in een ietwat verdraaide vorm door aan de Dood: deze moet van God aan de oudste eiken knagen, dan aan de middelgrote en ten slotte aan de jongste eikeboompjes.⁽¹⁸⁾ Het is opvallend hoe de volksfantasie, steeds weer naar boommetaforen grijpt: de Dood knaagt aan eiken⁽¹⁹⁾, trekt boomstronken uit ⁽²⁰⁾, reinigt de wouden van het kreupelhout of kraakt noten tot zijn tanden eraan kapotgaan⁽²¹⁾. De graad van deze vernedering van de Dood, die op die manier schaamteloos uitgehonderd wordt, wordt pas écht duidelijk wanneer men zich voor ogen houdt, dat de Dood eens als grimmige houthakker met een bijl voorgesteld werd. Deze voorstelling ontwikkelde zich naast de zeisman- en maaierallegorieën uit de middeleeuwse opvatting van de

(17) Voor deze problematiek verwijzen wij o.m. naar Hammerstein, R., *Tanz und Musik des Todes. Die mittelalterlichen Totentänze und ihr Nachleben*, Bern und München 1980, blz. 59.

(18) Zie "Der Soldat und der Tod" in: Lintur, P.V., *Ukrainische Volksmärchen*, Berlin 1972, blz. 536.

(19) Andere voorbeelden vinden wij bij Ambainis, O.(ed.), *Lettische Volksmärchen*, Berlin (Ost) 1979, "Der Soldat bezwingt die Teufel und den Tod" en bij Cistov, K. (ed.), *Ausgewählte russische Märchen Kareliens*, Petrozavodsk 1958, "Der Soldat und der Tod".

(20) Zie "Der Tod im Schnupftabaksbeutel" in: Kerbelyte, B. (ed.), *Litauische Volksmärchen*, Berlin 1978.

(21) Zie "Über den Kriegsmann" in: Svabe, A., *Latvju tautas pasakas, Sakartojis -*, (Bd.3), Riga 1924.

wereld als bloemenveld, akker of woud en daarbij aansluitend van het menselijk leven als nietige bloem, grashalm of boom. Nog in het predicaatieboek uit de 16de eeuw "De arbore humana" wordt de Dood als gewelddadige houthakker afgebeeld. Gedemythologiseerd en ontdaan van zijn attributen blijft enkel een zielig skelet over dat zich moeizaam voortsleept.

In de Vlaamse varianten wordt het machtige instrument van de Dood, waarvoor de gehele middeleeuwse wereld beefde, op een gelijkaardige manier behandeld. De gevaarlijke zeis dwingt niet in het minst respect af bij Mietje Miserie. Aangezien de laatste peer buiten handbereik hangt, stelt ze laconiek het volgende voor:

'Geef me daar ne keer uw zeisen, (...), 'k zal ze afslaan.' 'Niet te doen', zei Pieter, 'ze zou bletsen (= beschadigen) op den grond. En daarbij, mijn zeisen en geve ik aan niemand, gij 'n zult Pieter niet bedriegen, peis-je (...), hij is al veel te oud daarvoren.'(22)

En in "Fielemenke" jammert een machteloze Dood: *"'Fielemenke' (...) 'ze roepen mij. Ik moet deze nacht nog veel gaan maaien. Geef mij mijn zeis terug, die staat nog binnen.'"*(23) Voor Fielemenke heeft deze zeis niet meer waarde dan zijn koekepan, die de Dood bemachtigd heeft, en hij gooit het op een ruilakkoordje: *"Goed' zei de dood. Ze staken gelijk over, de zeis en de koekepan."*(24) Bij de boer uit "Van den Boer en de Dood" gaat het er nog anders aan toe. Niet de Dood, maar wel de boer klautert tot in de kruin van zijn kriekelaar en blijft zo buiten bereik van de Dood. De zeis, waarmee de Dood heel imposant "zijn levensdraad (kwam) afmaaien", blijkt toch maar een waardeloos instrument te zijn:

Op 't einde wierd zij (de Dood) kwaad en stak hare zeis omhoog, maar zij kost tot aan den boer niet reiken; (...). Zij moest dus eindelijk alleen vertrekken.(25) (Aanvullende opmerking van mij, H.L.)

De held is geenszins de naïeve, onwetende sprookjesheld, maar een pienter en zelfs uitgekookt mens, die zich niet door de Dood laat intimideren. Dit ook in tegenstelling met de sage, waar de verschijning van de Dood de sagenmens nagenoeg verlamt. De helden in ons verhalencomplex kennen de angst voor de Dood niet. *"'Wat!' zei Pieter, 'zijt gij niet benauwd van mij, die den keizer doe beven, als ik over hem voorbij vare, (...)'"*(26) Daardoor verliest de Dood één van zijn belangrijke wapens, want hij kan zich slechts ten volle manifesteren wanneer hij de zwakte van de mens, namelijk de angst voor de dood, uitbuiten kan. De verhoudingen worden zelfs dikwijls omgedraaid; de listige mens kent de zwakke plekjes van de Dood en treft hem daarin. Precies de menselijke trekjes in het wezen van de Dood worden schaamteloos uitgebuit. Voor eerst zijn er de vertrouwelijke, bijna vriendschappelijke maar o zo verraderlijke aanspreekvormen zoals het vleiende "liefdrijke Engel(27), "lieff

(22) "Pietjen op de pereboom" in: *Nederlandse Volkssprookjes*, blz. 153.

(23) "Fielemenke" in: *Nederlandse Volkssprookjes*, blz. 149.

(24) idem.

(25) "Van den Boer en de Dood" in: Joos, A., *Vertelsels van het Vlaamsche Volk*, blz. 133.

(26) "Pietjen op den Pereboom" in: Gezelle, G., *Rond den Heerd*, I, blz. 201.

(27) "Smeken-Smee" in: *Gedichten van Prudens Van Duyse* verzameld en ingeleid door Victor de Meyere, Aalst-Bussum 1907, blz. 117.

doot"(28) of het overdreven beleefde "Mevrouw". Vertrouwer lijkt ons zijn verschijning ook door een benaming zoals Pietje, Pieter of Magere Hein te worden, hoewel het steeds om het skelet gaat, dat de Mens vijandig gezind is. Deze eufemismen ontcrachten in elk geval de ontzaglijke monsterachtigheid van het naamloze, onbekende wezen Dood. De Dood zelf is niet enkel voor vleierijen vatbaar, maar hij is ook een echte lekkerbek. De peren zien er zo verrukkelijk mals uit of smaken zoet gelijk een wijntje. De Dood kan ook de blozende appels of de rijpe krieke niet weerstaan en kruipt steeds gezwind in de bomen. In "Fielemenke" laat hij zich zelfs voor een eierstruije beetnemen. Bovendien is hij zéér hulpvaardig en gunt hij de mens - hoe paradoxaal dit ook moge klinken - nog zijn laatste pleziertje. De mensen wenden onbeweeglijkheid voor, voelen zich te ziek en te kramakkelig of te stram en te kortborstig om zelf nog in de boom te klimmen, maar Pieter de Dood "(slaat) *zijne benen rond den stam, (houdt) zijn zeisen vast, en in een, twee, drie kruipt hij tot in den krone al klutterend* (= al rammelend)".(29) Deze beweeglijke Dood herinnert ons nogmaals aan de dansende doodfiguren uit de middeleeuwen. In de "Lübeckse Dodendans" (1463) bvb., hebben de doodfiguren doorgaans een springende houding terwijl de mensen, wier hand zij grijpen, steeds stugger en wreveliger zijn. In de Dodendansen zijn de machtsverhoudingen echter onmiskenbaar. Door de volledige discrepantie tussen het ware zijn en de uiterlijke schijn is de Dood in onze verhalen slechts een lachwekkende verschijning, die zich niet in deze eendimensionale sprookjeswereld staande houden kan. "Maar hij bleef, och arme! met zijn knokelige hand aan den boom hangen. En geen middel, om er af te geraken!"(30) En toch zegeviert hij!

In de spiegel van de gebande Dood op de boom worden aspecten van de oeroude droom van de onsterfelijkheid doorgelicht. Aan de hand van het stokoude vrouwtje Miserie wordt de eeuwigdurende ellende op deze wereld verklaard. Het onsterfelijke leven wordt tot een zinloze, ondraaglijke last, een schrijnende aanklacht tegen het leven zelf... Wonderlijk is de affiniteit tussen de anonieme volksstem die het verhaal van de machteloos geworden Dood vertelt en de wanhoop van Kierkegaard "de ne pas pouvoir mourir".

Nog in de 20ste eeuw klimt Heer Brink, een moderne gepersonifieerde Dood, in het toneelstuk "On Borrowed Time" (Paul Osborn, 1938) in de appelboom. Dit moderne sprookje spreekt van een vertrouwdheid met de Dood, die in onze wereld van geld en consumptie niet meer bestaat. Het is de eeuw van de "verboden Dood" (Ph. Ariès), van de radicale verdoezeling, van de illusionaire overwinning van de geneeskundige wetenschappen. Het is ook de tijd waarin men zo dikwijls de waardigheid van de stervende kwetst, de mens zo dikwijls om zijn eigen dood bedriegt, de tijd waarin wij leven.

Harlinda Lox

(28) "Het Esbatement van de Appelboom" in : Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde XLII, blz. 185.

(29) "Pietjen op den pereboom" in : *Nederlandse Volkssprookjes*, blz. 153.

(30) "Van Vrouwken Miserie" in : De Mont, P. en De Cock, A., *Zo vertellen de Vlamingen*, blz. 62.

Peperkoek en dialekttermen in Vlaanderen

Lekkerkoek, zoetekoek, pondkoek, penepisse, kruidenkoek, lekkerkoekée, feeste

Innerlijk en uiterlijk van een gebak
Wezensanalyse, waarneming én naamgeving

Het innerlijk kenmerk van een gebak steunt op de smaak bij het verorberen en op het (h)erkennen in herhaalbaarheid.

Het uiterlijk kenteken stoelt op een opmerking van buitenuit, van een kleur, een vorm, een tekst en een bijhorende beeld of afbeelding, een verpakking.

De eigenheid van een indruk bestaat in de vergelijking van een eerste en herhaalde vaststelling. Die ligt besloten in het woord: i n d r u k w e k k e n d, in het behoud van een gunstige dunk en lekker gevoel, door een herhaalde uitwerking op gemoed en geest.

Het imponeren geschiedt evenzeer door uiterlijke factoren, gebeurlijk door naamgeving.

Op dit vlak bestaat een groot verschil voor het Frans en Nederlands: **peperkoek** en **pain d'épice(s)**.

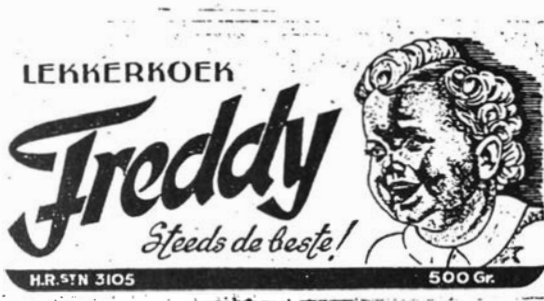
Het Nederlands omlijnt tegelijk een bepaalde specerij: de peper en de lekkernij: koek. In het Frans geen spraak van lekkernij, alleen een algemene aanhaling voor specerijen en een koppelen aan de gewone stofnaam: brood.

De vergelijking voor de samenstelling van de woorden verrast. We citeren in dit geval de twee gebruikelijke namen, maar er doet zich een mogelijkheid voor, zeker voor het Nederlands, om een rijke reeks varianten voor te schotelen. We wagen het, in de overtuiging dat elk ander woord een verschillend begrip te voorschijn roept. Daar doet zich een ongewone verscheidenheid voor, in het verleden en in het heden. We steken van wal met een poging om de huidige (dialekt)termen op een kaart aan te bieden.

Hoe komt dergelijke kaart tot stand? Op welke basis verkrijgt je een getekent 'beeld' van Vlaanderen met een schikking van een reeks namen? Even piept de kans om een poging tot inzicht en overzicht te bekomen langs de studie van etiketten. Daar lag een betrekkelijke staalkaart van meer dan honderd emballagestrookjes te onzer beschikking. Vrij vlug volgde het besluit en oordeel, dat dergelijk vertrekpunt het niet kon halen. Een paar voorbeelden als 'argument'.

Carlo uit Stekene tovert in de periode tussen de twee wereldoorlogen aan de ene kant "Dessertkoek", steeds de beste, en aan de andere kant "Honingkoek", 't beste produkt. Welke kant moet je dan uit met zulkdanige basis en keuze tussen een fris hoofd van een leuke knaap en een genre cowboy met zijn gitaar? Maar dezelfde zaak pronkt met een vrolijke knaap, met krollend haar, langs dezelfde aanbeveling steeds de beste, maar met een andere voornaam Freddy en de opgave "Lekkerkoek".

Maes-Rommens van Poperinge bood zelfs Post Zegel Koek!

De firma Van Deun-Poppeliers van Turnhout stelde zich ook niet tevreden met een paar termen. Ze presenteerde Vanillekoek (Couque à la Vanille), Ontbijtkoek mon Rêve, Suikerkoek (Couque Sucrée) en Honingkoek (Couque sucrée au miel), Rozijnenkoek als Sultana Cake, ook Gezondheidskoek (Couque de Santé).

"Gezondheidskoek - Couque de Santé" verkrijg je nog heden ten dage in Beveren-Waas bij de firma De Melkweg (DMK). Waar achterhaal je in de volksmond de term "Gezondheidskoek"?

Senita van Wezemaal bezorgt peper- en suikerkoek!

De Meyere van Maldegem levert evenzeer peper- als honing- en ontbijtkoek.

Baetslé van Mariakerke-Gent biedt je even gemakkelijk peper- als honigkoek, maar tegelijk Couque de Dijon.(1)

Dergelijk aanbod van titels, vanwege de fabrikanten, levert een onmiddellijk en onomstootbaar bewijs, dat zij vooral de hoedanigheid, een soort, beklemtonen. Dessert, Couque royale en dies meer wijzen op een bepaalde kwaliteit!

De kopers in een winkel vermelden zelden of nooit de titel zoals hij op etiketten voorkomt.

De toevoeging van de verpakking "Miel d'Or" in het midden van dit tijdschrift bewijst, welke afstand ofte discrepantie er bestaat tussen de opgave vanwege de fabrikant en de naamgeving van de klant ofte verbruiker.

(1) Na dergelijke opsomming schouw je naar de terminologie bij de noorderburen. Fon Zwart raakt de lijst heel even aan, in zijn bijdrage *Snijkoek cum suis* en *Ontbijtkoekvla* in De Volkskrant van 20 en 24 augustus 1990, langs de rubriek Keuken. [Me welwillend medegedeeld door J. Jobse-van Putten van het P.J. Meertens-Instituut te Amsterdam (brief van 25 okt. 1990)]: Welk is het verschil tussen peperkoek, kruidkoek, honingkoek, snijkoek, ontbijt- en koffiekoek?

Dit verschil boezemt ons hier minder belang in, wel het feit, dat snij-, ontbijt- en koffiekoek aantreden, hetgeen weinig of niet geschiedt in Vlaanderen.

Hoofdzaak blijft het bericht, dat bij de noorderburen de koekfabrikanten 'snijkoek' als verzamelnaam voor alle koeksoorten hanteren. Daar zijn ze in Vlaanderen klaarblijkelijk nog niet aan toe.

Een peperkoek... een lekkerkoek... een pondkoek, luidt over het algemeen de klassieke vraag, voor de lekkernij in de familiekring of voor feesten.

Bij deze vaststelling en tegenstelling richt ons onderzoek zich uitsluitend op de termen, aangewend door het publiek, d.w.z. kopers en koopsters, en niet op de aanwijzingen van fabrikanten of bakkers.

Een vragenlijst bleek een ware noodzaak en de enige veilige uitweg.

In eerste instantie bieden wij onze oprechte dank aan de leden van de Wetenschappelijke Raad van het K.C. Peeters-Instituut te Antwerpen die me de gelegenheid boden een vragenlijst doorheen Vlaanderen te verspreiden, naar een zeshonderdtal medewerk(st)ers.

In tweede instantie richt mijn erkentelijkheid zich naar de inzenders en inzendsters, circa honderdzestig. Ze leveren de basis voor deze publicatie. Het valt lastig hun juiste aantal op te geven, in verhouding met het aantal gemeenten omdat voor een gemeente soms twee of drie personen antwoorden, en omdat een inzender soms gegevens verstrekt voor twee en drie gemeenten.

In de vragenlijst luidt het verzoek :

Welke naamgeving geniet bij u de voorkeur: peperkoek, lekkerkoek, zoetekoek, pondkoek, penepisse, of... een andere naam?

S. Van den Eijnde van het Volkskundemuseum te Antwerpen bundelde de antwoorden voor me. In derde instantie komt onze dankbaarheid bij hem terecht.

De schikking van de verkregen gegevens steunt op: Systematisch en Alfabetisch Register van Plaatsnamen voor Nederland, de Nederlandsprekende delen van België en Noord-Frankrijk en het Noordwesten der Duitse Bondsrepubliek. Uitgave van het Bureau van de centrale Commissie voor Onderzoek van het Nederlandse Volkseigen te Amsterdam en het Nederlandse Instituut der Rijksuniversiteit te Groningen, 1962.

Deze kaart vertoont voor Vlaanderen het uitzicht van een rechthoek van zes vlakken, met acht letters. Om het schematisch weer te geven: H/N voor West-Vlaanderen, I/O voor Oost-Vlaanderen, K/P voor Antwerpen en Brabant, L/Q voor Limburg.

H	I	K	L
N	O	P	Q

Type

PEPERKOEK

I	119	Zandvliet	I	241	Gent (2)
I	157	Kaprijke	I	242	St.-Amandsberg (2)
I	159	Lembeke	I	262	Dendermonde
I	175	St.-Niklaas (2)	I	264	St.-Gillis-Dendermonde (2)
I	192a	Hamme (2)	I	256	Schellebelle (2)
I	202	Oostakker (2)	I	273	Buggenhout (2)

O	52	Erpe	O	151	Okegem
O	56	Mere	O	154	Essene
O	60	Herdersem	O	166	Ternat
O	63	Baardegem	O	178	Anderlecht
O	69	Merchtem	O	228	Geraardsbergen
O	70	Wolvertem	O	238	St.-Kwintens-Lennik
O	73	Brussegem	O	239	Gooik
O	74	Meise	O	245	St.-Martens-Lennik
O	148	Denderleeuw	O	246	Gaasbeek

K	189	Essen	K	268	Grobbendonk
K	204	Wuustwezel	K	271	Tielen
K	206	Brecht	K	272	Lichtaart
K	207	Hoogstraten	K	273	Kasterlee
K	210	Rijkevorsel	K	274	Herentals
K	225	Ekeren	K	277	Balen
K	229	's Gravenwezel	K	281a	Hove (2)
K	235	Beerse	K	282	Boechout
K	243	Merksem	K	283	Kontich
K	244	Antwerpen	K	284	Lint
K	245	Deurne	K	287	Boom (2)
K	248	Berchem	K	289	Waarloos
K	253	Wijnegem	K	291	Lier
K	254	Schilde	K	292	Kessel
K	256	Wommelgem	K	305	Olen
K	257	Oelegem	K	325	Rumst
K	258	Zandhoven	K	326a	Terhagen (2)
K	261	Ranst	K	330	Mechelen (2)
K	262	Broechem (2)	K	360	Heusden
K	263	Oudegem	K	361	Zolder

De aanduiding (2) toont aan, dat er twee benamingen opgegeven zijn.

P 25 Aarschot
P 27 Rotselaar
P 41a Webbekom
P 45 Meldert
P 46 Linkhout
P 51 Lummen
P 65 Brussel
P 66 St.-Stevens-Woluwe
P 73 Erps-Kwerps
P 74 Veltem
P 76 Kortenberg

P 84 Herent
P 85 Wilsele
P 88 Leuven
P 94 Lubbeek
P 117 Nieuwerkerken
P 126 Hoeilaart
P 133 Overijse
P 150 Hakendover
P 171 Landen
P 197 Heers
P 212 Walshoutem

L 282 Achel
L 286 Hamont
L 315 Kleine Brogel
L 317 Bocholt
L 360 Bree

L 369 Kinrooi
L 413 Helchteren
L 414 Houthalen
L 415 Opoeteren

Q 2 Hasselt
Q 7 Eisden
Q 9 Maasmechelen
Q 12 Rekem (2)
Q 71 Diepenbeek
Q 88 Lanaken

Q 91 Veldwezelt
Q 162 Tongeren
Q 171 Vlijtingen
Q 175 Riemst
Q 183 Vreeren

P 157 ...
P 158 Eeklo
P 159 Kaprijke
P 159 Lembeke
P 163 Oosteeklo
P 192a Hamme (2)
P 202 Oostakker (2)

P 231 Drongen
P 232 Poesele
P 233 Nevele
P 241 Gent (3)
P 242 St.-Amanandsberg-Gent (2)
P 255 Wetteren
P 256 Schellebelle (2)

P 14 Deinze
P 38 Balegem
P 52 Erpe
P 56 Mere
P 60 Herdersem
P 69 Merchtem
P 70 Wolveterm

P 73 Brussegem
P 74 Meise
P 98 Oudenaarde
P 117 Zottegem
P 133 Herzele
P 135 Aaigem (2)

Type **PONDKOEK (POMPKOEK, POMKOEK, ETC.)**

I	175	Sint-Niklaas (2)	I	208	Lokeren
I	192a	Hamme	I	219	Weert
I	203	Lochristi	I	220	Bornem
I	204	Zaffelare	I	256	Schellebelle (2)
I	206	Eksaarde	I	262	Dendermonde (2)
I	207	Daknam			

K	262	Broechem (2)	K	326a	Terhagen
K	281a	Hove (2)	K	330	Mechelen (2)
K	287	Boom			

ZOETEKOEK

Type

H	4	Wenduine	H	36	Brugge
H	16	Oostende	H	40	Assebroek
H	24	Oudenburg	H	65	Zedelgem
H	35	St.-Andries	H	223	Ruiselede

N	38	Roeselare	N	85	Hulste (2)
N	41	Ardoorie	N	117	Lichtervelde
N	45	Izegem	N	141	Kortrijk (2)
N	47	Ingelmunster	N	142	Marke (2)
N	67	Poperinge (2)			

O 135 Aaigem (2)

I	223	Ruiselede	I	273	Buggenhout (2)
---	-----	-----------	---	-----	----------------

Type

PEN(N)EPISSE

N	85	Hulste (2)	N	142	Marke (2)
N	141	Kortrijk			

Type

KRUIDEKOEKE

N 67 Poperinge (2)

Type

FEESTE

O 187 Avelgem

Aardrijkskundige verkenning

Er ontstaat immer een ongewone vreugde en prikkelende nieuwsgierigheid bij het beschouwen van een landkaart, van een bekend gebied, maar gevuld met een reeks ongewone tekens: een horizontale en verticale lijn, een kruisteken, een groot rond punt, een driehoek, een vierkant. De weetgierigheid dringt langs vele cellen binnen, drukt op dat gewest en die uithoek, prikt langs alle kanten. Hoe komt zulksdanige verscheidenheid tot stand? Waarom?

De algemene term peperkoek wint met vele lengten, om een klassiek gezegde van de vriend Walter Giraldo aan te halen.

Antwerpen en Brabant en Limburg aanvaarden over het algemeen de klassieke term, in de binding van een specerij en een lekkernij. Na deze vaststelling kriskrassen kronkelwegen van andere geluiden.

Lekkerkoek treedt als tweede op het podium. Telt de samenstelling als een pleonasme, dat twee woorden aanwendt om één begrip uit te drukken: aangenaam en fijn van smaak, met een prikkelende indruk, bij een gebak dat tot spijs dient met verschillende ingrediënten, maar in hoofdzaak een lekkernij is?

Zoetkoek klinkt in elk geval nog sterker dan het vorige woord. Bij de vergelijking van lekker en zoet met meer hoedanigheden pralen en pronken, stralen en strelen. Zoet start haast altijd met een aangenaam beschouwde smaakgebaarwording. Met deze uitdrukking kom je alleen in West-Vlaanderen terecht.

Pondkoek houdt het eenvoudig bij het gewicht, bij een eenheid van vijfhonderd gram. Het gewicht bleef klaarblijkelijk niet gaaf, want je ontdekt allerlei vormen: pomp-, pom-, ponnekoek, enz. We vertoeven in dit geval in het Land van Waas en een hoek van Antwerpen.

Limburg vergt geen specifieke term, naar het blijkt. Drs. X. Staelens ontleedt in zijn *Dieksjener van 't (H)essels zesduizend trefwoorden* (1982) peperkoek als piëperkoek.

Lekkerkoek. Isidoor Teirlinck stipt aan, in *Zuid-Oostvlaandersch Idiaticon*; tweede aflevering, Gent, 1921, p. 383, bij de samenstelling voor peper, peperkoeke, met de nota: *gewoner lekkerkoeke*.

Pen(n)episse klinkt alleszins vreemd, en de vaststelling klopt, want daar ligt het Franse pain d'épice(s) aan de basis. Alleen Westvlamingen gebruiken en kennen de zegswijze.

De volgende aanwijzingen beperken zich tot één gemeente. We hebben het nochtans nodig en nuttig geoordeeld ze aan te halen, omdat de inzender(s) van de vragenlijst de eigenheid fel beklemtoonde(n) en tevens als belangrijk vooropstelde(n).

Kruidenhoek vindt u klaarblijkelijk alleen in Poperinge, volgens de antwoorden van de inzender althans.

Lekkerkoeke geldt in dezelfde zin voor Gent.

Feeste roemt op zijn eenheid en eigenheid in Avelgem, daarenboven met een grootscheeps feest, jaarlijks op de eerste zondag van november.

Volkse en historische noten.

Bij een andere gelegenheid hopen we uitvoeriger gegevens te kunnen verstrekken. In dit kader wensen we enkele biezonderheden voor te schotelen, die er op wijzen hoe lastig het is een verschijnsel van 'namen' alleen door middel van vragenlijsten op te lossen.

Kommentaar nopens zoetekoeke, pondkoeke, lekkerkoekee, feeste.

Zoetekoeke

Zoetekoeke is vanzelfsprekend een koeke met zoete smaak. De samenstelling klinkt totaal anders dan met 'peper'.

Het woord klinkt vooral in West-Vlaanderen.

De ambachten en neringen van Brugge of beschrijving hunner opkomst, bloei, enz. (1854) van J. Gailliard verklaart, dat er 'zeer talrijke Zoetekoekebakkers' in de stad gevestigd waren, ook 'gezeid Lyfkouckbackers'.

Hier treedt één stad op de voorgrond. We begeven ons naar de kust. Roland Desnerck schrijft in zijn *Oostends Woordenboek* (Handzame, 1972) Zoetekoeke, met het meervoud zoetekoeke'n, het verkleinwoord zoetekoeke'ske.

Albert Bonnez stelt het woord *Krudekoeke* tegenover *Zoetekoeke* in Biekorf van 1960 p. 31. Krudekoeke situeert hij te Poperinge, maar elders, o.m. te Stavele is dat zoetekoeke. Een anekdote bewijst, hoe de herinnering aan deze lekkernij in een ver land en vroegere periode natrilt.

Een schelle, d.i. snede zoetekoeke, bestreken met verse boter, was vroeger een echte lekkernij. Toen we de werkmans vroegen hoe het er nog was van de kost bij de boeren in Duitsland in 1914-18, wist hij te zeggen:

"Me (we) kregen alle nuchtende è schelle zoetekoeke al twee kanten ébutterd". Wat vanzelfsprekend geen waar was, maar in zijn gedachten was nog een herinnering blijven hangen aan de goede smaak van de zoetekoeke thuis in vrede'stijd.

Het woord zoetekoeke en krudekoeke komen samen te voorschijn in het Kortrijkse, naar dr. Frans Debrabandere aanstipt in *Het Kortrijks Dialekt. De radiolezingen van wijlen dr. Jan Soete* (Kortrijk, 1986): krudekoeke in vele plaatsen in West-Vlaanderen, nog zoetekoeke en pannepisse, p. 91. Zijn bijdrage in *De Leiegouw* van 1980 stipt nauwgezet aan 'Meer verspreid in West-Vlaanderen is evenwel de naam zoetekoeke'.

Gent, Aaigem en Buggenhout

Het baart even verwondering, dat op drie plaatsen in Oost-Vlaanderen "zoetekoek" te voorschijn treedt, in Gent langs reclamekaarten op geporseleind karton in de loop van vorige eeuw en een bestelkaart 'carte-lettre' van 1909!

L. Galle, gevestigd 'In den gouden Biekorf', Geldmuntstraet 1, opvolger van De Heem, meldt zich als Zoetekoek-bakker (Fabricant de pain d'Epices).

C.J. Galle, gevestigd 'in den Gauwen Korf' meldt zich als Fabrikant in Zoete Koek in de oud Burg n° 41.

A. De Prêter, successeur de M. Tytgat, Slypstraete 29, verspreidt een viertalige kaart (Nederlands, Duits, Engels, Spaans) als Suyker en Zoetekoek Bakker.

Vrouw Th. Wauters, Oost Eeclø, bestelt een bak van 'den schoonsten koek' bij Mynheer Van Quequelberghe Zoetekoekbakker, Reep Gent. De inzenders van de Vragenlijst voor Aaigem / 0 135 en voor Buggenhout / I 273 geven aan: zoetekoek!

Pondkoek

De naam weerklinkt in het Land van Waas en een hoek van de provincie Antwerpen.

Het woord 'pond' krijgt allerlei vormen: pone, ponne, pon, pong-, pontekoek en dies meer. Mechelen krijgt een ruime aandacht langs Frans Perckmans.

Naar aanleiding van de zeventigste verjaardag van de auteur en volkskundige Frans Perckmans publiceerde de 'Stichting Trefpunt v.z.w.' zijn Verzameld Werk in drie delen. Ze bevatten biezonderheden i.v.m. allerlei onderwerpen. We ontlene aan Deel I enkele gegevens in aansluiting met ons onderwerp.

Enkele knapen spelen Sint-Martinus om een buit te verzamelen... Vóór de grote snoepwinkels en *peperkoekbakkerijen* zongen ze hun liedje. (p. 33)

In de Guldenstraat prijkte boven de deur van de winkel een grote driekleurige biekorf. Met begerige ogen blikten ze naar de uitstalramen, rijkelijk versierd met spekuoos en allerhande *honingkoeken*. Die *peperkoeken* staken 'De Rosse' zijn ogen uit, biezonder die grote '*ponnekoek*' met een marsepeinen 'Sinte Mettevent' op. Vijf kelen tegelijk zongen:

We komen van straat tot straat
en we hemne nog niks gehad
We komen oem Sinte Metta wa

...

En wil d'ons wat koekskes geve
Mee 'n grote '*ponekoek*' ba... (p. 66).

...
Op de Grote Markt bij een *peperkoekbakker* kregen ze afval van klein goed. (p. 71)...

Met Verloren Maandag kregen ze bij de *peperkoekbakkers* afval van peperkoeken. (p. 146)

Daags voor Sint-Niklaas, Kerstmis, Nieuwjaar, en de Graaf werd in de snoepwinkeltjes... *de korsten van de ponnekoeken - kant* noemden we dat - te koop aangeboden. Voor ne cent hadden we een grote zak afval. (p. 150)

In Ons Volk ontwaakt van 1 januari 1922 besluit J.-B. Leo Michiels zijn kommentaar nopens Nieuwjaarsgebruiken (vooral liederen) als volgt.

En dan de nieuwjaarsbrieven!

Moet ik nog zeggen met wat angstvallige zorg de kinderen elk jaar met opgeschroefde beloften afkomen en in hun naïviteit zijn ze er wel van bewust dat ze peet of meter blauwe bloemekes op de mouw speten, maar ze menen het toch zo ernstig, dat ze natuurlijk hun potekoek krijgen! Ook in dit raam speelt naam en lekkernij een hoofdrol!

Lekkerkoekee, specialiteit in het oude Gent.

Lekkerkoekee weerspiegelt als uitspraak een typisch fonetisch verschijnsel, waar de klemtoon op de laatste lettergreep een uitbreiding krijgt. De doffe klinker van koeke gaat er heel anders klinken, met een lange ee! Bejaarde Gentenaars spreken nog steeds van lekkerkoekee. De jongere generatie blijkt er niet meer bij aan te sluiten.

Lekkerkoekee blijft in gezelschap van de aanwijzing Feeste, in Avelgem, als uniek gegeven!

Feeste, een éinig woord in de gemeente Avelgem

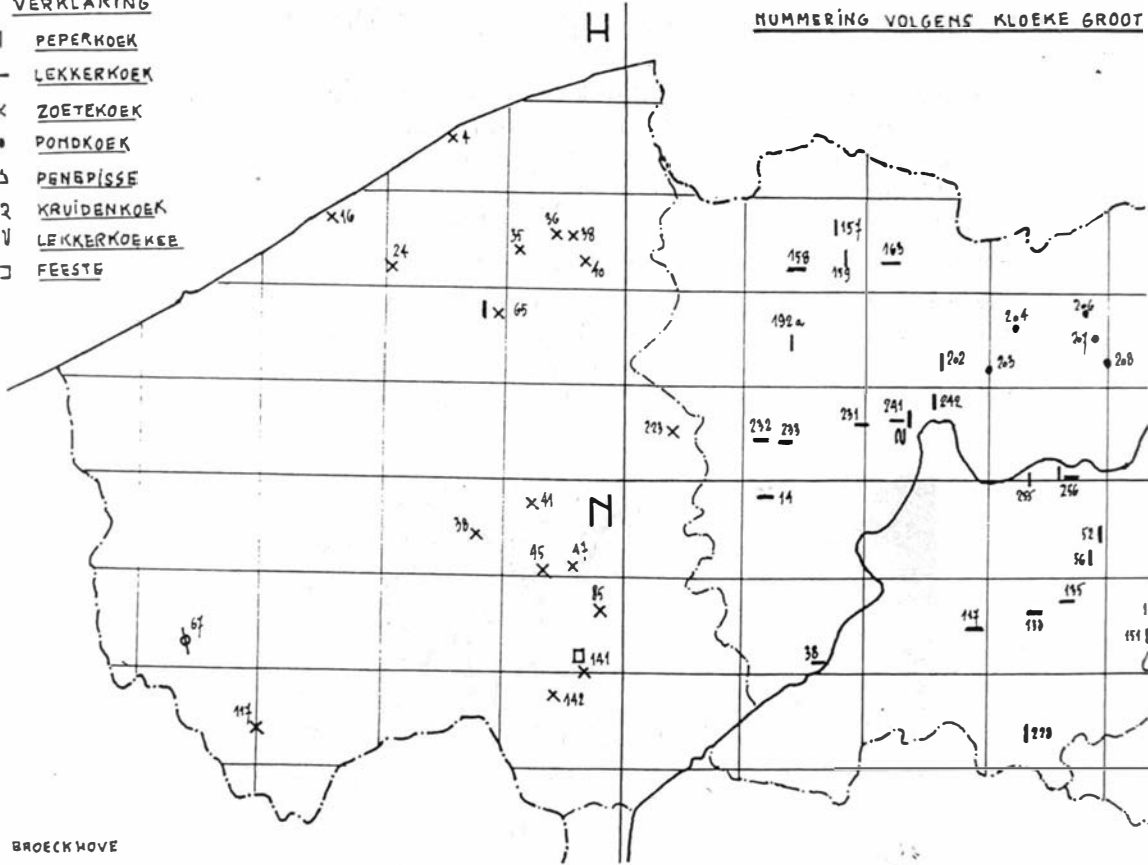
Het woord 'feest' fen 'feeste' houdt verband met de Latijnse uitdrukking : *pars pro toto*, een deel voor het geheel. Een *gastvrij dak* staat er voor een gastvrij huis. Tegelijk kan er een metafoor, een overdrachtelijke en figuurlijke beteekenis aansluiten. Een koek is een ruim (onder)deel van een feest, en krijgt als dusdanig dé klemtoon en wordt zelf als 'feest' bestempeld en ingeschakeld.

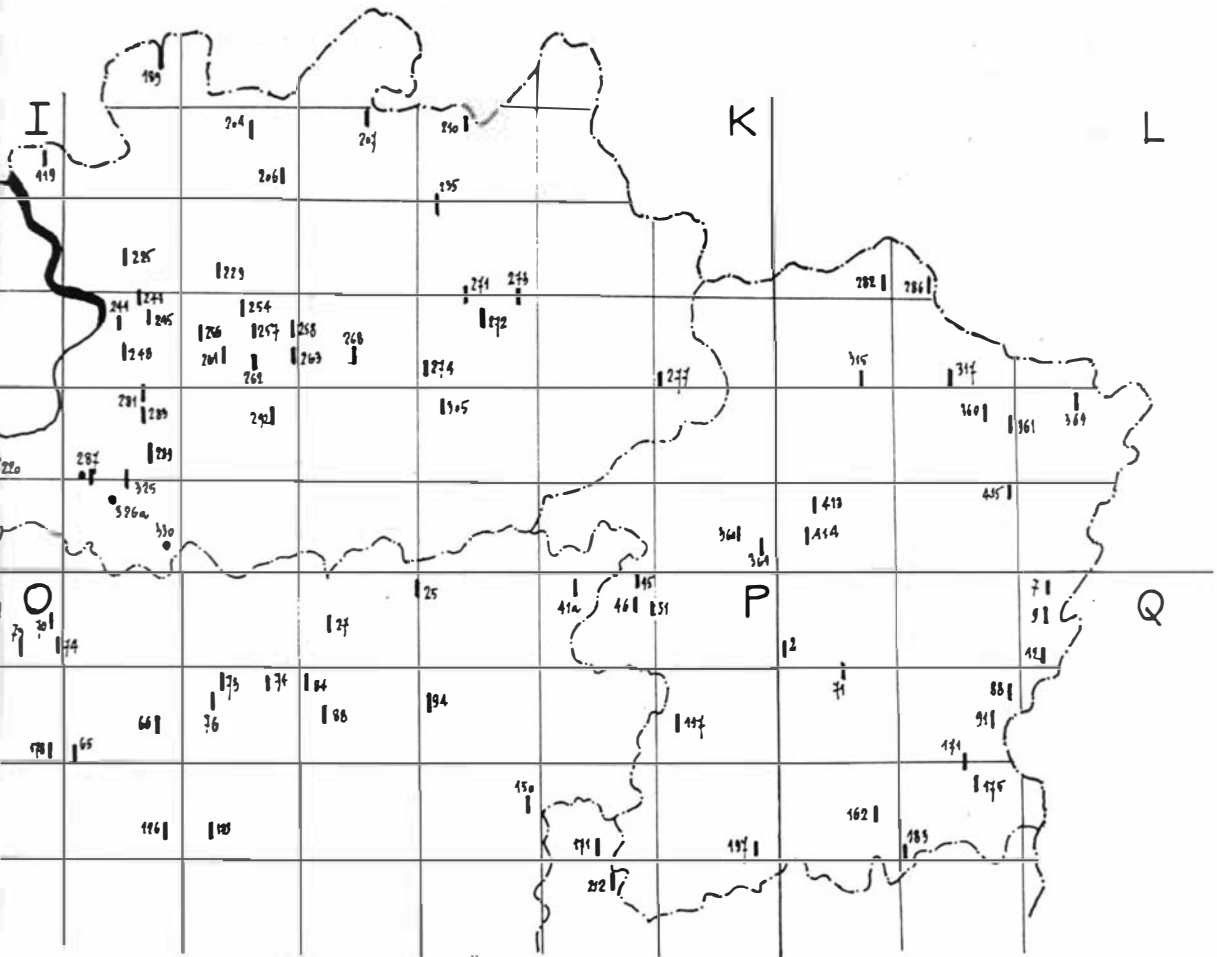
— PEPERKOEK — DIALEKTNAMEN IN VLAANDEREN —

VERKLARING

- | PEPERKOEK
- LEKKERKOEK
- < ZOETKOEK
- POMDKOEK
- Δ PENNPISSE
- 2 KRUIDENKOEK
- ∨ LEKKERKOEKEE
- FEESTE

NUMMERING VOLGENS KLOEKE GROOT

In die zin beleeft de gemeente Avelgem volwaardig een 'Feeste' als een hoogdag van de koek en heeft er een Feesteworp, een worp van koeken plaats, om de twee jaar, op de eerste zondag van november!(1)

Specifiek-eigen en populaire namen kunt u over het algemeen slechts toevallig ontdekken. In een zaak te Strijpen-Zottegem en te Ninove horen we een klant vragen naar de peperkoek 't Peerdje. De benaming klinkt een tikje ongewoon. De klant bedoelde *Peperkoek Vondelmolen met de afbeelding van het Ros Beiaard*.

Ook voor dialektnamen bestaat er mogelijkheid een konstante lijn in onze veranderende wereld op te merken. De algemene term peperkoek houdt stand. De belangrijke dialekttermen wijken niet: penepisse met zijn franstalige invloed, pondkoek met zijn aanleunen bij het gewicht, zoetkoek met het zoeken naar de verfijning ruimen het veld nog niet. De afstand tussen de aanwijzing(en) die fabrikanten op de verpakking laten aanbrengen, en de naam die aangewend wordt door de konsument(e) blijft onverminderd en ongehinderd groot. Daar ligt de invloed van de marketingman of -vrouw. Krijgen die ook een rol in (de studie van) het volksleven of niet?

Renaat van der Linden

Bij het ter perse leggen een zending zoektekoecke als toemaat.

(1) Het gebeurt, dat het formulier van de Vragenlijst een andere benaming niet als specifiek aanstipt, maar er een als een losse nota bijvoegt. Aldus krijgen we: kindjeskak, in Opoeteren - pispierremenneke, in Rekem (als dialect aangegeven)

17e-EEUWSE MIRAKELSCHILDERIJEN IN DE ONZE-LIEVE-VROUWEKERK TE GENT

In een interessant artikel "Het votiefschilderij als historisch objekt" wijdt Willem Frijhoff een uitgebreid onderzoek aan de wetenschappelijke studie van het votiefschilderij(1). L. Kriss-Rettenbeck was in 1958 een voorloper op dit domein met "Das Motivbild" verschenen te München(2). De recente studies over dit onderwerp situeren zich vooral in Frankrijk, Italië, Zwitserland en Portugal. Willem Frijhoff verstrekt hierover het bewijsmateriaal in de bibliografische voetnoten. Een paar getallen illustreren de belangrijkheid van dit bewaard volkspatrimonium. B. Cousin inventariseert voor 133 Provençaalse heiligdommen vier duizend votiefschilderijen(3). In Italië werd er in de loop van de jongste decennia een vijftal studies gepubliceerd, met o.a. de vier duizend ex-voto's uit het heiligdom van de Madonna dell'Arco in de buitenwijk van Napels, een bedevaartoord waarin de traditie van het votiefschilderij nog bewaard bleef. Frijhoff concludeert dat Vlaanderen op dit terrein nog een hele achterstand dient in te halen. Hij verklaart dat de studie van de votiefschilderijen zich niet beperkt tot het achterhalen en beschrijven van het volksgeloof uitgedrukt in beeld en woord op het schilderij. Naast het volkskundig aspekt is het votiefschilderij ook waardevol iconografisch materiaal voor andere disciplines, zoals o.m. de geschiedenis en de kunstgeschiedenis.

Het onderwerp dat we in deze studie behandelen biedt ons de gelegenheid de vele facetten van vijf mirakelschilderijen te belichten. Totnogtoe hebben we onze studies over votiefschilderijen hoofdzakelijk beperkt tot het votiefportret(4). Een paar werken hierover verschenen onder de auspiciën van de Koninklijke Bond van de Oostvlaamse Volkskundigen. Ook J. Dauwe schonk hoofdzakelijk aandacht aan het kinderportret als ex-voto(5).

De mirakelschilderijen in de O.-L.-Vrouwkapel van de St.-Pieterskerk te Gent behoren tot de schilderijen die geofferd werden uit dankbaarheid. Hiermede vertellen we niets nieuws op dit gebied; dergelijke ex-voto's zijn voldoende bekend in kerken en kapellen. Wel ontbreekt ons nog de inventarisatie van dit volkskundig patrimonium. In deze bijdrage laten we evenwel een nieuw geluid horen door ons antwoord op de vraag: "Welke betekenis hebben deze mirakelschilderijen voor de geschiedenis en voor de kunstgeschiedenis?"

-
1. W. FRIJHOFF. *Het votiefschilderij als historisch objekt*. Volkskundig Bulletin, mei 1985, 34-43.
 2. L. KRISS-RETTENBECK. *Das Motivbild*. Verlag Hermann Rinn, München, 1958, 185 blz.
 3. B. COUSIN. *Le miracle et le quotidien: les ex-voto provençaux images d'une société*, Aix-en-Provence 1983. Een uitgebreide bibliografie van B. Cousin staat vermeld in voetnoot 11, in het werk van W. Frijhoff, ibidem, 38.
 4. M. DAEM. *Votiefschilderijen en mirakelboek van Kapelletje Schreiboorn te Gent*, Gent, 1975. 140 blz. Koninklijke Bond der Oostvlaamse Volkskundigen, Gent.
M. DAEM. *Votiefschilderijen en mirakelboek Sint-Annaverering te Bottelare*, Gent, 1982, 120 blz. Koninklijke Bond der Oostvlaamse Volkskundigen, Gent.
 5. J. DAUWE, *Votiefschilderijen in de O.-L.-Vrouwkerk te Lebbeke 1705-1908*. O.V.Z., 52ste jg., 1977, 85-128.

De mirakelschilderijen in de O.-L.-Vrouwkapel van de St.-Pieterskerk bekleden een aparte plaats in de votiefschilderijen. Ze vormen een ensemble van woord en beeld op het schilderij. We mogen ze betitelen als vijf bladzijden uit een geïllustreerd mirakelboek, vijf mirakels van O.-L.-Vrouw ten Rive in woord en beeld.

Vooraf verduidelijken we de betekenissen van O.-L.-Vrouwkerk en O.-L.-Vrouwkapel, twee totaal verschillende bidplaatsen.

De mirakelschilderijen behoren tot de oorspronkelijke verering van O.-L.-Vrouw ter Rive in de voormalige O.-L.-Vrouwkerk van de parochie Sint-Pieters, naast de St.-Pietersabdij. In 1796 werd de O.-L.-Vrouwkerk opgeheven. In 1799 werd ze verkocht en gesloopt(6). De mirakelschilderijen werden overgebracht naar de St.-Pieterskerk. Ze bevinden zich daar nog achter het koor, tegen de wanden van de O.-L.-Vrouwkapel. Zowel in de vroegere O.-L.-Vrouwkerk als in de huidige St.-Pieterskerk genoot en geniet O.-L.-Vrouw ter Rive een bijzondere verering.

O.-L.-Vrouw ter Rive is een van de vele Mariavereringen die de Stad Gent rijk is en waaraan heel wat volksdevotie is verbonden(7). De vroegere O.-L.-Vrouwkerk bezat een relikwie van O.-L.-Vrouw die rondgedragen werd op haar feestdag 15 augustus. De relikwie stelde men tentoon in een schrijn ook een rijve of fiertel genoemd. Zo kreeg het beeld de naam O.-L.-Vrouw ter Rive(8). Het wonderbeeld werd jaarlijks in een luisterrijke processie rondgedragen door de leden van de broederschap, ingesteld in 1321 ter ere van O.-L.-Vrouw ter Rive. Zeer bekend is het wonderbaar ophouden van de pestziekte in 1321. De gebeurtenis staat afgebeeld in een bewaard gevelreliëf in de Brandstraat te Gent. In 1604 herhaalt zich nogmaals het ophouden van de pest. Deze wonderbare gebeurtenis staat afgebeeld op een van de mirakelschilderijen die we bespreken. De verering van O.-L.-Vrouw ter Rive heeft zich weten te handhaven, tot een twintigtal jaren geleden, in de kapellekensviering van de Brandstraat(9). Het beeld staat in zijn vroegere luister dagelijks ter verering uitgesteld in de St.-Pieterskerk, omringd door veel kaarslicht. Er is nog altijd eerbied en levende godsvrucht voor O.-L.-Vrouw ter Rive.

We vonden in het Rijksarchief te Gent een zestal dossiers "mirakelen" met 14 mirakelverhalen die geschied zijn in de O.-L.-Vrouwkerk, in de eerste helft van de 17de eeuw(10). Vijf van deze mirakelen staan op de schilderijen afgebeeld die zich in de Mariakapel bevinden.

6. M. DERUELLE, *De St.-Pietersabdij te Gent, archeologische studie*, Gent, 1933, 138.

7. P. FR. STEPHANUS SCHOUTENS, *Maria's Vlaanderen, Beschrijving der wonderbeelden en der merkwaardige bedevaartplaatsen in Oost- en West-Vlaanderen*, Gent, 1876, 80-82.

8. E.H. G. CELIS, *Gent, Maria's eeredienst in Oost-Vlaanderen*. Handelingen van het Vlaamsch Maria-Congres te Brussel, 8-11 sept. 1921. 2de boekdeel, Maria-verering. Brussel, Drukkerij Vromant en C^o, 1922, 133.

9. M. DAEM, *Kapellekensviering op halfoogst in Brandstraat en buurtstraten*. O.V.Z., 48ste jg., 1973, 177-180.

10. R.A.G. O.-L.-Vrouwkerk St.-Pieters, Inv. 33, nr. 22, Mirakelverhalen.

I. DE BEKENDHEID VAN DE SCHILDERIEN

De vroegste geschreven bron over mirakelen die in de parochiekerk van O.-L.-Vrouw op St.-Pieters geschied zijn, vinden we bij de bekende abt van de St.-Pietersabdij, Columbanus Vrancx, in "Den tweeden Cout der Nichten, inhoudende veel schoone Mirakelen van Maria ghebenedydt" verschenen in 1601. In het hoofdstuk "Van vele Mirakelen die in Vlaenderen zijn van Maria ghedaen" schrijft abt C. Vrancx, dat er in de O.-L.-Vrouwkerk, op de Blandijnberg van St.-Pieters, al vele wonderen gebeurd zijn, zoals blijkt uit de ex-voto's die er werden geofferd. Daarover is nog maar weinig gezegd, schrijft de auteur Vrancx, én bij zijn weten nog niets over geschreven(11).

Gezien de geschilderde taferelen van de mirakels die we behandelen gebeurd zijn in 1603 en 1604, kon Vrancx er nog geen gewag van maken in het boek dat in 1601 verscheen.

De mirakelschilderijen worden de eerste maal vermeld door Anthonius Sanderus in *Flandria Illustrata* van 1641. In zijn beschrijving van de O.-L.-Vrouwkerk op de Blandijnberg lezen we: In deze kerk vroeger, en onlangs zelfs, hebben zich enkele mirakelen voorgedaan, in hoofdzaak bij het altaar van O.-L.-Vrouw. Enkele van deze mirakelen zijn weergegeven op schilderijen die op het altaar hangen(12).

Het volksgebruik votiefschilderijen te offeren in de kapel uit bedanking voor O.-L.-Vrouw, vonden we twee keren vermeld in het archief van de parochiekerk. In 1631 kon de Gentenaar Nicolays vander Moten op een wonderbare manier uit de Florentijnse gevangenis ontluchten door de aanroeping van O.-L.-Vrouw op de Blandijnberg. De schepenen van de heerlijkheid van St.-Pieters geloven in zijn onschuld. Uit dank schenkt hij aan de pastoor "*het schelderijten, daer hij staet met sijn hoet af voor schepenen stande nu achter den hooghen autaeer.1631*"(13).

Een tweede vermelding over een "schilderijke van mirakel" vonden we in de bewijzen van de kerkrekeningen, vermoedelijk uit de tweede helft van de 17de eeuw. Het ontvangbewijs luidt: "*Ick onderschreven kenne ontfanghen te hebben wtter hand van sijn eerweerdigheyt de heer pastor van onse lieve vrouwe op Ste pieters de somme neghen permisie en 9 gr schellynghen voor het schilderen van een schilderijken van mirakel van onse lieve vrouwe bij mij Judocus Treujaert schildere (14)*".

In 1799 worden de schilderijen overgebracht naar de abdijkerk van St.-Pieters, in de Mariakapel achter het koor.

We moeten wachten tot 1824 om een duidelijke, én een eerste omschrijving te vinden van de mirakelschilderijen die we in onze studie behandelen. Via "la Commission des monuments anciens à Gand" werd een inventaris en beschrijving gemaakt van de kunstvoorwerpen die zich

11. COLUMBANUS VRANCX, *Den tweeden Cout der Nichten, inhoudende veel schoone Mirakelen van MARIA ghebenedijdt*, Ghendt, Gaultier Manilius, 1601, 117-118.

12. ANT. SANDERUS, *Flandria Illustrata*, T. Primus, 1641. De ecclesia B. Mariae Virginis in Monte Blandino, 129: *In illa ecclesia olim, et nuper etiam, non pauca, ad aram praecipue B. Virginis, contigere miracula, quorum aliqua tabulis in ea pendentibus expressa sunt.*

13. R.A.G. O.-L.-Vrouwkerk St.-Pieters, Inv. 33, nr. 22, Mirakelverhalen, dossier A 31, f° 1 r.

14. R.A.G. Idem., Nr. 132. Bewijsstukken kerkrekeningen. Schilderijen.

bevonden in de St.-Pieterskerk. In de zitting van 25 februari 1824 wordt door de commissieleden, Joannes Schamp-De Vaernewyck en L. Roelandt rapport uitgebracht over hun bevindingen. Aan de hand van hun verslag met de antwoorden op de rubrieken: "schilderijen, naem, observation", maken we voor het eerst kennis met de mirakelschilderijen, bestaande uit twee panelen, waarop vijf mirakels staan afgebeeld. Ze noteerden: Achter het grote altaar, nevens de sacristie bevindt zich "de Capelle van O.L.Vrouw" met op het altaar een schilderij de H. Moeder met Kind Jezus "Ter regter hand eene schilderije in twe verdeelt, op de eerste siet men de confraters dragende in processie het gezegde miraculeus beeld van O.L.Vrouw... dit is gebeurt in de maend Auguste der Jaer 1604. Op de tweede schilderije is verbeeld de miraculeuse genezing van de Begijne van Doorislaere, gebeurt den 17 Juny 1603; door de intercessie van O.L.Vrouw. De naam van den schilder is niet bekend. Observatien. Historie en curieus voor zijn antiquityd maer slegt geschildert. In slegten staet. Ter slinker zijde eene schilderije alwaer verbeeld zijn drij andere mirakelen door de zelve intercessie. Deze stukken waeren te vooren in O.L.V.kerke"(15).

In 1851 verschijnt in *Messenger des sciences historiques* "Rapport sur l'état des monuments historiques et artistiques de la ville de Gand" een bijdrage over "Eglise paroissiale de Notre-Dame et les casernes de Saint-Pierre" van Ph. Kervyn de Volkaersbeke. De twee panelen van de vijf mirakelschilderijen worden herleid tot een compositie. "Une procession. Cette composition forme deux tableaux divisés, l'un en trois panneaux et l'autre en deux..."(16). Het rapport van de Commissie van Monumenten, d.d. 1824, wordt door Kervyn de Volkaersbeke, in 1858, benut om de mirakelschilderijen te vermelden in *Les Eglises de Gand*, beschrijving van la "Chapelle de la Vierge" in de Sint-Pieterskerk. "De chaque côté de l'autel, on remarque des tableaux votifs, assez grossièrement peints sur bois. L'un rappelle trois miracles opérés par l'intervention de la Sainte-Vierge sur des enfants perclus; l'autre, à deux compartiments, représente une procession faite le 15 août 1604, alors que la peste sévissait à Gand"(17).

Blijkbaar hebben de mirakelschilderijen weinig aandacht genoten van kunsthistorici en archeologen. Dr. M. Deruelle maakt er geen gewag van in zijn archeologische studie "De St.-Pietersabdij te Gent" verschenen in 1933, wanneer hij de voormalige Onze-Lieve-Vrouwkerk te St.-Pieters behandelt(18).

Dr. Roger van Driessche heeft in zijn archeologische en kunsthistorische studie, "De Sint-Pietersabdij te Gent" verschenen in 1980, de mirakel-

-
15. Stadsarchief Gent. Archief Commission des monuments, Vol. A., 1824, p. 39-40, nr 13, 14, 15. Relaes der subcommissie benoemt als te weten Joannes Schamp-De Vaernewyck en L. Roelandt voor het ophalen en beschrijven van alle voorwerpen van Kunst zig bevindende in de kerk van St. Pieter tot Gend. Zitting 25 February 1824.
 16. PH. KERVYN DE VOLKAERSBEKE. *Eglise paroissiale de Notre-Dame et les casernes de Saint-Pierre*. *Messenger des sciences historiques, des arts et de la bibliographie de Belgique*. 1851, Gand, 321-328, Nr. 14, Une procession.
 17. PH. KERVYN DE VOLKAERSBEKE. *Les Eglises de Gand*, T. II, Gand, 1858. 217, Eglise paroissiale de Notre-Dame à Saint-Pierre, 221, oratoire de l'abbaye, actuellement église paroissiale de Notre-Dame.
 18. M. DERUELLE. *De Sint-Pietersabdij te Gent*, Vyncke, Gent, 1933.

schilderijen wel opgemerkt. "Afkomstig van de gesloopte O.-L.-Vrouwkerk hangen in de O.-L.-Vrouwkapel nog twee taferelen op hout, respectievelijk voorstellend een processie (1604) en enkele miraculeuze gezinnen"(19).

In het jongste decennium werden de votiefschilderijen geïnventariseerd in het Repertorium van het meubilair van de Belgische bedehuizen, uitgegeven door het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium, 1984(20). De vijf schilderijen worden als volgt omschreven. Vlaamse school. Mirakelen van O.-L.-Vrouw-ter-Rive, herkomstig van de voormalige kerk O.-L.-Vrouw te Gent, 3de kwart XVIIe, gevolgd door de opschriften en formaten van de schilderijen.

Door de zorgen van de kerkfabriek werd het kunstpatrimonium van de St.-Pieterskerk zorgvuldig geïnventariseerd. De mirakelschilderijen komen uitgebreid aan bod met de beschrijving van de taferelen en de tekst onderaan. De iconografische gegevens zijn gefotografeerd. Met het fotonummer kan men een afdruk aanvragen bij het Kunstpatrimonium te Brussel(21).

II. DE MIRAKELSCHILDRIJEN

Onze studie behandelt vijf votiefschilderijen in verband met de verering van O.-L.-Vrouw ter Rive. De vijf taferelen zijn afgebeeld op drie panelen, die aan de zijmuren hangen van de O.-L.-Vrouwkapel van de Sint-Pieterskerk: één paneel met drie en twee panelen met één schilderij.

In onze commentaar gebruiken we meermaals: O.-L.-Vrouwkerk en -kapel. Hiermede bedoelen we de voormalige parochiekerk O.-L.-Vrouw, die zich naast de abdijkerk bevond en in 1799 werd gesloopt.

Het kerkgebouw O.-L.-Vrouw had een driebeukig schip, transept op de viering, een langgerekt koor omringd door zijkapellen van het deambulatorium of kooromgang. De kapel ten oosten van de kooromgang werd normaliter toegewijd aan O.-L.-Vrouw. Dit was hier ook het geval. De meest oostelijk gelegen kapel was de grootste, de gulda clericorum, waar O.-L.-Vrouw werd vereerd. Het is in deze kapel dat de mirakels, circa 1603 gebeurden. In de kerkrekeningen vinden we de ontvangsten vermeld die in de kapel gedaan werden: 1602. *Rapporten O.L.Vrouwcapelle clericorum*(22). Het was de kapel van de clerici. Men maakte een onderscheid tussen de clerici: de regulieren, levend volgens een kloosterregel; de seculieren, de wereldlijke geestelijken die niet tot een orde of congregatie behoorden. Gegevens over de architectuur van de kapel

19. R. VAN DRIESSCHE, *De St.-Pietersabdij te Gent. Archeologische en kunsthistorische studie*. Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent. 1980, 167.

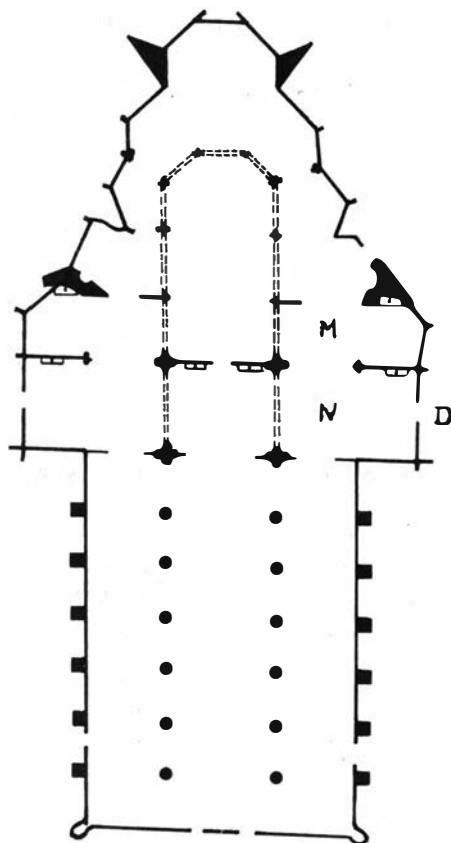
20. *Fotorepertorium van het meubilair van de Belgische bedehuizen*. Prov. Oost-Vlaanderen, Kanton Gent I, Ministerie van Onderwijs, Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium, Brussel, 1984, 29.

21. *Kunstpatrimonium O.-L.-Vrouw-St.-Pieterskerk Gent*. Deel I, 1983, 276, nr 436 Voorstelling van drie mirakels.

22. R.A.G. O.-L.-Vrouwkerk van St.-Pieters, Rekeningen nr. 228, 1602. *Theologisch Woordenboek*, Roermond, 1952, Dl. I, 807: clericus.

werden ons verstrekt door Dr. Roger van Driessche: ze komen verder aan bod bij de bespreking van de mirakelschilderijen(23).

De ligging van de kapel zien we gesitueerd op een plattegrond van het einde 16e eeuw, bekend als "Roode plan"(24).

Het roode plan.

Rijksarchief Gent. Inventaire des Cartes et Plans, n° 202.

D = Eertijts de deure van kercke nu ter tijt gestopt.

M = Capelle van St.Jacob

N = Capelle van O.L.Vr. daer zij noch eertyds ghestaen heeft

1. Driesken van Doorne van lamheid genezen. Hout : 77 × 67 cm.

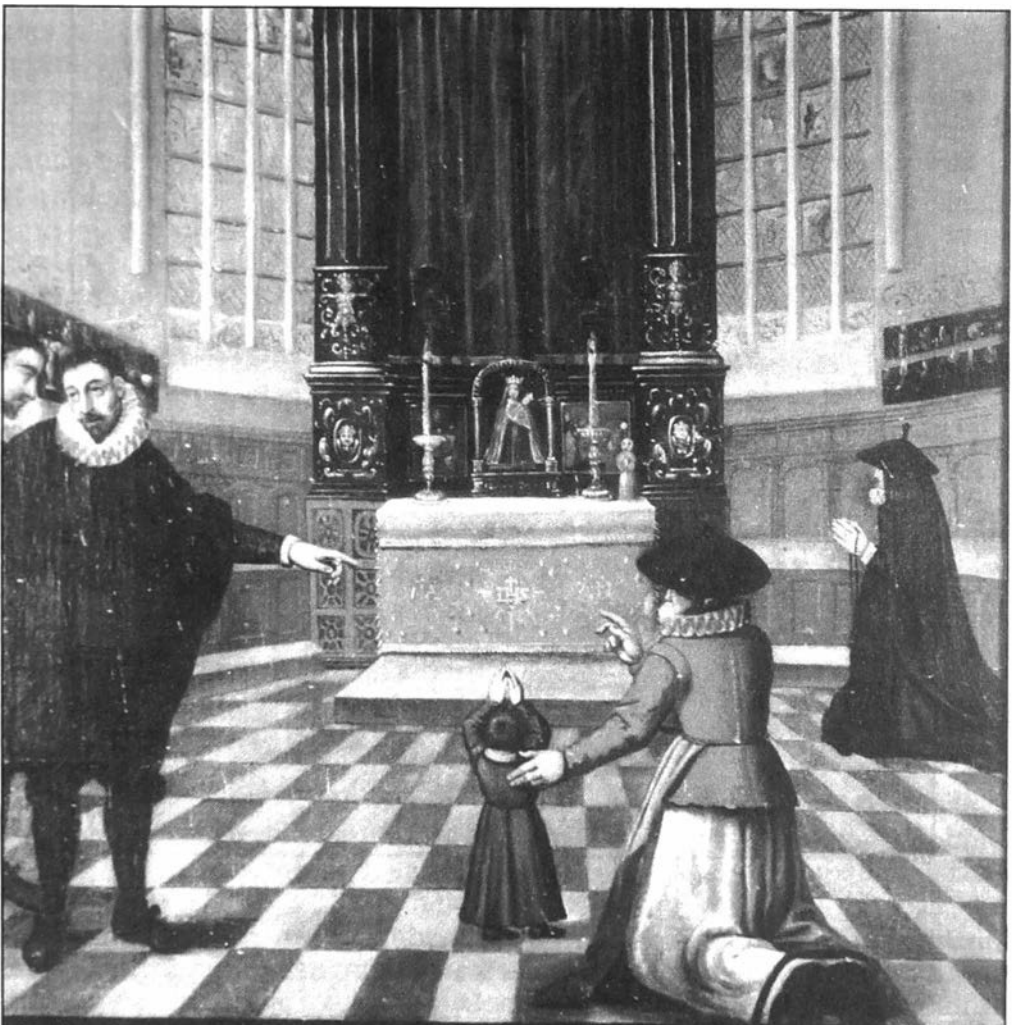
Driesken van Doorne, zoon van Frans, is met lamme ledematen geboren. Twee en half jaar is het zo gebleven dat hij gaan noch staan kon. Hij werd bij zijn grootmoeder uit medelijden opgenomen en naar deze kerk gebracht. Toen grootmoeder haar verering en gebed had gedaan voor het altaar van O.-L.-Vrouw stelde zij het kind op de grond en 't bleef rechtop staan; en sindsdien is Driesken beginnen lopen.

De twee muurvlakken van de kapel worden doorbroken door gotische ramen, onderverdeeld door drie posten. Aansluitend bij het altaar zijn

23. Informatie architectuur, brief van april 1988.

24. *Het Roode plan*. Rijksarchief Gent. Inventaris Cartes et Plans, nr. 202. Uitleg hierover bij M. DERUELLE, *ibidem*, p. 139. Fig. 36 en 37.

de wanden bekleed met doorlopende muurbanken waarvan de rugpanelen reiken tot onder de ramen. De vloerbedekking bestaat uit in kruisgewijs gelegde bakstenen tegels. Hoe dan ook, sluit de architectuur typologisch en stijlkritisch aan bij dergelijke werken, stammend uit het einde van de 16de eeuw of het eerste kwart van de 17de eeuw. In dit genre, werkte in de Lage Landen de beroemde beeldhouwer Jan Mone (circa 1550). Op dit gotisch bouwlichaam werden nieuwe vormen en ornamenten toegepast van de Renaissance, duidelijk merkbaar aan het altaar, geflankeerd door gecanneleerde zuilen met engelenfiguurtjes als versieringsmotief in voetstuk en basement. In het midden van het altaar prijkt het beeldje van O.-L.-Vrouw ter Rive met een geschilderd paneeltje aan beide kanten. Het altaarretabel op het schilderij is door een gordijn bedekt.

DRIESKIN VAN DOORNE T. IANS GEBOREN SYN ONGEBRUYKICH VAN SYNE LEDEN EN
 ALSOO GEBLEVEN EEN TYT VAN TWEE JAEREN EN HALF 500 DAT HET NIET EN CORSTE GHAEN
 NOCH STAEN IS BY SYNE NIEVE VVT NEDELYDEN OFGENOMEN ENDE GEBROCHT GEWEEST BINN
 DESER KERKEN ALTAER HAER DEVOEIE EN OFFANDE CHEDAEM HEBBENDE VOOR ONSE L. VRAVWEN
 ANDEREN TSEIVE KINTIT NEDERSTELLEN TER ERINDEN SOO RECHTE IDVEN STAEN EN TSYDEK
 WORDEN GHAEN .

Blijkbaar vertoont de huidige Mariakapel, die bij de vernieuwing van de St.-Pieterskerk in 1651 door J. Cocx ontworpen werd, een zekere gelijkenis met de kapel afgebeeld op de mirakelschilderijen. Twee zuilen met composiete kapitelen staan aan weerskanten van het altaarschilderij "De instelling van de rozenkrans". Rechts onder de zuilen zijn er beeldhouwde cartouches. In het midden van het altaar staat het tabernakel.

Mariakapel St.-Pieterskerk. J. Cocx, 1651.

Op het antependium van het mirakelschilderij staan de initialen geboord: A M rechts en links; IHS met kruistekens, het Christusmonogram, in het midden.

De hoofdpersonages bevinden zich centraal van het schilderij: Driesken en zijn grootmoeder. De plotselinge genezing is reeds achter de rug, want de gewezen lamme jongen blijft nu rechtop staan; zo mooi omschreven op het schilderij: *en tselve kindt nederstellende ter eerden is soo rechte blijven staen ende tsydert ghaen*". Rechts zit een geknielde Mariavereerster met paternoster in de hand.

De personages links op het schilderij zijn de schepenen van de heerlijkheid. Wat komen ze daar doen? Wel, ze hebben vernomen dat enkele personen op wonderbare wijze genezen werden door de aanroeping van O.-L.-Vr. ter Rive. Vier gevallen werden hun medegedeeld, waaronder de mirakuleuze genezing van Driesken Van Doorne. Twee schepenen komen in de kapel kijken of Driesken waarlijk genezen werd. Een schepen wijst met de vinger naar de gewezen lamme jongen die nu rechtop staat.

De schepenen zijn van oordeel dat deze wonderbare genezingen niet onopgemerkt mogen blijven. De feiten worden in een schepenakte genoteerd, gedateerd 17 juni 1603, met de motivering: "*Alzo men schuldich is ter eeren Gods ende Maria zijne ghebenedide moeder elcken kenlic te maken de mirakel die eenighe persoonen aenghegheven hebben...*"(25). Deze schepenakte uit het archief van de O.-L.-Vrouwkerk is zeer belangrijk. Ten eerste, omdat in de schepenakte sprake is over vier mirakelen die afgebeeld staan op de mirakelschilderijen die we ter studie nemen. Ten tweede, de tekst van de schepenakte stemt bijna helemaal overeen met de omschrijvingen op de schilderijen. Ten derde, aan de hand van de datering kunnen we de feiten situeren omstreeks 1603.

Het mirakelschilderij biedt ons de gelegenheid tot een nadere kennismaking met de kostumering van de personages(26). De geknielde dame met de rozenkrans, rechts op het schilderij, draagt een huik, een lange ruime mantel die over het hoofd gelegd wordt. Op het hoofd draagt ze een konische zwarte hoed met in het midden een staafje. De grootmoeder draagt dezelfde hoed, een rood lijfje, een schoot beneden het middel ahangend, een rok afgezet met zwart galon.

Driesken draagt, zoals alle jongens van zijn leeftijd, een lang gewaad met gordel in de lenden. Ietwat onduidelijk is de kraag rond de hals, het kan een plooiakraag zijn of een omgeslagen vlakke kraag.

De schepenen typeren zich door hun haartooi, kort achterover gekamd, spitse korte baard, snor. Romp, heupen en armen zijn bedekt met een wambuis; het onderlichaam bekleed met een kniebroek. Ze dragen een korte mouwloze mantel in de vorm van een driekwart cirkel, hooggesloten schoenen met gestrikt lint.

2. Hansken en Jacquemyne Pluvier door gebeden en offeranden genezen. Hout: 77 × 67 cm.

Hansken Pluvier, zoon van Lieven, grafmaker van de St.-Jacobsparochie, is acht jaar oud en kreeg in zijn linker oog grote moeilijkheden. Door gebeden en offeranden voor het altaar kreeg hij beternis.

Jacquemijne Pluvier had pijn in haar linker boezem. Zonder geneesmiddelen te gebruiken en door haar toevlucht te nemen met een oprecht geloof in en met vertrouwen op God en zijn gebenedijde Moeder, deed zij zoals Hansken en werd ook genezen.

25 R.A.G. O.-L.-Vrouw van St.-Pieters, Inventaris nr. 33, nr. 22, Mirakelverhalen, Akte van schepenen van de heerlijkheid St.-Pieters, 17 juni 1603, Akte A. 29.

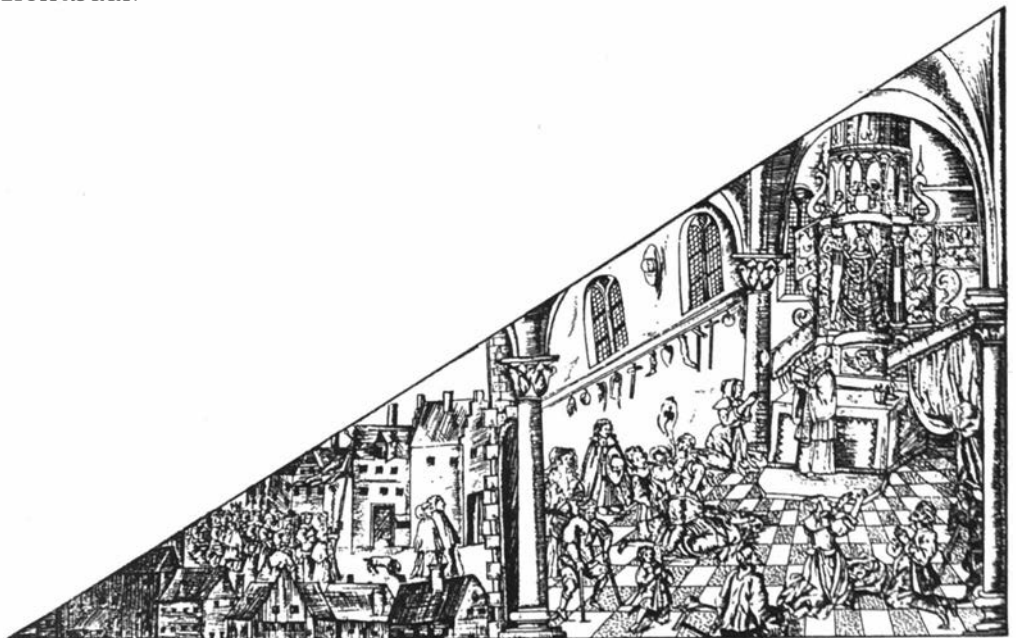
26. Informatie kostumering van Marijke DETREMMERIE, Wetenschappelijk medewerkster Textielafdeling, Museum Sierkunst Gent.

Op het schilderij zien we de kapel van uit een ander perspectief. De hoofdpersonages zijn Hansken en zijn veel oudere zuster Jacquemijne, beiden genezen door een oprecht gheloove ende betrouwen op Godt ende sijne ghebenedyde Moeder. Bij Hansken zien we dat hij in sijne slyncke hooge seker inconuenient heeft; het zintuig zit weggedoken achter een ooglap. Hij draagt een plooiakraag om de hals.

In de schepenakte van 1603 staat Jacquemijne vermeld als de zuster van Hansken, wat niet op het schilderij voorkomt. Jacquemijne houdt de hand naar haar borst, een aanwijzing waar ze genezen werd. Ze draagt ook de konische zwarte hoed met staafje. Stellig droeg ze een wit linnen mutsje dat bijna het hele hoofd bedekte, maar het is niet zichtbaar. Twee andere figuren, een man en een vrouw, zitten geknield voor het altaar de rozenkrans biddend. Deze gebedhouding kan wel iets te zien hebben met het altaarretabel waarvan zeer weinig te zien is. De compositie is niet te definiëren. Uit de geraadpleegde werken blijkt dat er wel een glimpje van het retabel te achterhalen is.

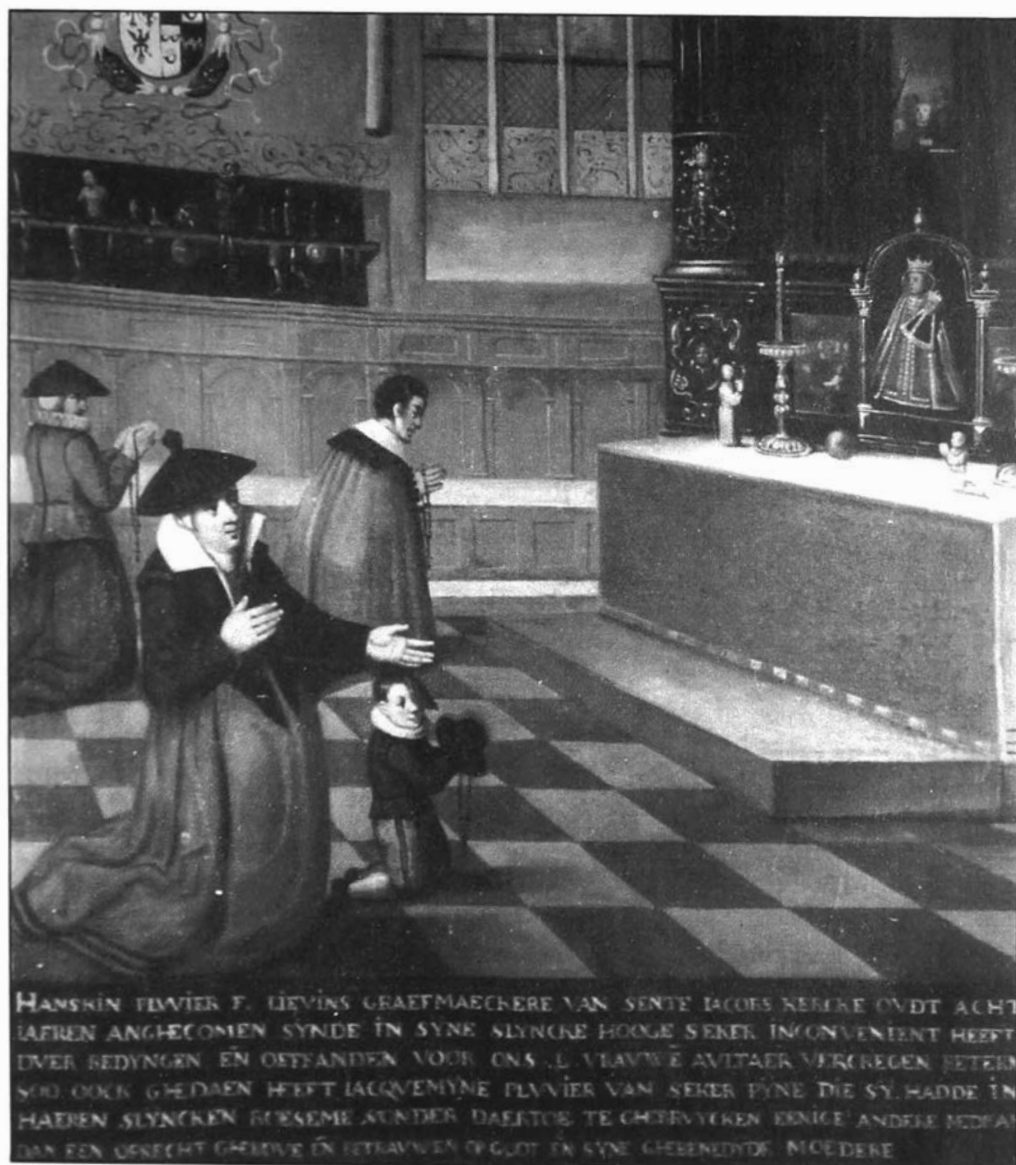
Col. Vrancx laat in zijn boek over Maria's mirakelen, zijn twee devote nichten en wyse maechden aan het woord over de verering van Maria in de parochiale kerk. In het gesprek vraagt Willemyne: *Maer zecht mij, Als ghy waert in onser liever Vrouwenkercke, zaechdy daer niet in het Tafereel van den Aultaer van Maria achter den Choor Maria zitten met Jesus op heuren Aerm oft op heuren schoot?* Hieruit blijkt duidelijk dat er in de kapel, achter het gesloten gordijn op het schilderij, een doek hing van Maria met het kind Jezus(27).

Het altaar is bekleed met een effen antependium; het retabel is lichtjes zichtbaar.

HET MIRACULEVS · BEELT VAN · OMSE · L · VROUWE TOT · HASSELT · GHEHAEMPT · VIRGA · JESSE · · N. 1602 · 1603 · 1604 · 1605 · 1606 · 1607 · 1608 · 1609 · 1610 · 1611 · 1612 · 1613 · 1614 · 1615 · 1616 · 1617 · 1618 · 1619 · 1620 · 1621 · 1622 · 1623 · 1624 · 1625 · 1626 · 1627 · 1628 · 1629 · 1630 · 1631 · 1632 · 1633 · 1634 · 1635 · 1636 · 1637 · 1638 · 1639 · 1640 · 1641 · 1642 · 1643 · 1644 · 1645 · 1646 · 1647 · 1648 · 1649 · 1650 · 1651 · 1652 · 1653 · 1654 · 1655 · 1656 · 1657 · 1658 · 1659 · 1660 · 1661 · 1662 · 1663 · 1664 · 1665 · 1666 · 1667 · 1668 · 1669 · 1670 · 1671 · 1672 · 1673 · 1674 · 1675 · 1676 · 1677 · 1678 · 1679 · 1680 · 1681 · 1682 · 1683 · 1684 · 1685 · 1686 · 1687 · 1688 · 1689 · 1690 · 1691 · 1692 · 1693 · 1694 · 1695 · 1696 · 1697 · 1698 · 1699 · 1700 · 1701 · 1702 · 1703 · 1704 · 1705 · 1706 · 1707 · 1708 · 1709 · 1710 · 1711 · 1712 · 1713 · 1714 · 1715 · 1716 · 1717 · 1718 · 1719 · 1720 · 1721 · 1722 · 1723 · 1724 · 1725 · 1726 · 1727 · 1728 · 1729 · 1730 · 1731 · 1732 · 1733 · 1734 · 1735 · 1736 · 1737 · 1738 · 1739 · 1740 · 1741 · 1742 · 1743 · 1744 · 1745 · 1746 · 1747 · 1748 · 1749 · 1750 · 1751 · 1752 · 1753 · 1754 · 1755 · 1756 · 1757 · 1758 · 1759 · 1760 · 1761 · 1762 · 1763 · 1764 · 1765 · 1766 · 1767 · 1768 · 1769 · 1770 · 1771 · 1772 · 1773 · 1774 · 1775 · 1776 · 1777 · 1778 · 1779 · 1780 · 1781 · 1782 · 1783 · 1784 · 1785 · 1786 · 1787 · 1788 · 1789 · 1790 · 1791 · 1792 · 1793 · 1794 · 1795 · 1796 · 1797 · 1798 · 1799 · 1800 · 1801 · 1802 · 1803 · 1804 · 1805 · 1806 · 1807 · 1808 · 1809 · 1810 · 1811 · 1812 · 1813 · 1814 · 1815 · 1816 · 1817 · 1818 · 1819 · 1820 · 1821 · 1822 · 1823 · 1824 · 1825 · 1826 · 1827 · 1828 · 1829 · 1830 · 1831 · 1832 · 1833 · 1834 · 1835 · 1836 · 1837 · 1838 · 1839 · 1840 · 1841 · 1842 · 1843 · 1844 · 1845 · 1846 · 1847 · 1848 · 1849 · 1850 · 1851 · 1852 · 1853 · 1854 · 1855 · 1856 · 1857 · 1858 · 1859 · 1860 · 1861 · 1862 · 1863 · 1864 · 1865 · 1866 · 1867 · 1868 · 1869 · 1870 · 1871 · 1872 · 1873 · 1874 · 1875 · 1876 · 1877 · 1878 · 1879 · 1880 · 1881 · 1882 · 1883 · 1884 · 1885 · 1886 · 1887 · 1888 · 1889 · 1890 · 1891 · 1892 · 1893 · 1894 · 1895 · 1896 · 1897 · 1898 · 1899 · 1900 · 1901 · 1902 · 1903 · 1904 · 1905 · 1906 · 1907 · 1908 · 1909 · 1910 · 1911 · 1912 · 1913 · 1914 · 1915 · 1916 · 1917 · 1918 · 1919 · 1920 · 1921 · 1922 · 1923 · 1924 · 1925 · 1926 · 1927 · 1928 · 1929 · 1930 · 1931 · 1932 · 1933 · 1934 · 1935 · 1936 · 1937 · 1938 · 1939 · 1940 · 1941 · 1942 · 1943 · 1944 · 1945 · 1946 · 1947 · 1948 · 1949 · 1950 · 1951 · 1952 · 1953 · 1954 · 1955 · 1956 · 1957 · 1958 · 1959 · 1960 · 1961 · 1962 · 1963 · 1964 · 1965 · 1966 · 1967 · 1968 · 1969 · 1970 · 1971 · 1972 · 1973 · 1974 · 1975 · 1976 · 1977 · 1978 · 1979 · 1980 · 1981 · 1982 · 1983 · 1984 · 1985 · 1986 · 1987 · 1988 · 1989 · 1990 · 1991 · 1992 · 1993 · 1994 · 1995 · 1996 · 1997 · 1998 · 1999 · 2000 · 2001 · 2002 · 2003 · 2004 · 2005 · 2006 · 2007 · 2008 · 2009 · 2010 · 2011 · 2012 · 2013 · 2014 · 2015 · 2016 · 2017 · 2018 · 2019 · 2020 · 2021 · 2022 · 2023 · 2024 · 2025 · 2026 · 2027 · 2028 · 2029 · 2030 · 2031 · 2032 · 2033 · 2034 · 2035 · 2036 · 2037 · 2038 · 2039 · 2040 · 2041 · 2042 · 2043 · 2044 · 2045 · 2046 · 2047 · 2048 · 2049 · 2050 · 2051 · 2052 · 2053 · 2054 · 2055 · 2056 · 2057 · 2058 · 2059 · 2060 · 2061 · 2062 · 2063 · 2064 · 2065 · 2066 · 2067 · 2068 · 2069 · 2070 · 2071 · 2072 · 2073 · 2074 · 2075 · 2076 · 2077 · 2078 · 2079 · 2080 · 2081 · 2082 · 2083 · 2084 · 2085 · 2086 · 2087 · 2088 · 2089 · 2090 · 2091 · 2092 · 2093 · 2094 · 2095 · 2096 · 2097 · 2098 · 2099 · 2100 · 2101 · 2102 · 2103 · 2104 · 2105 · 2106 · 2107 · 2108 · 2109 · 2110 · 2111 · 2112 · 2113 · 2114 · 2115 · 2116 · 2117 · 2118 · 2119 · 2120 · 2121 · 2122 · 2123 · 2124 · 2125 · 2126 · 2127 · 2128 · 2129 · 2130 · 2131 · 2132 · 2133 · 2134 · 2135 · 2136 · 2137 · 2138 · 2139 · 2140 · 2141 · 2142 · 2143 · 2144 · 2145 · 2146 · 2147 · 2148 · 2149 · 2150 · 2151 · 2152 · 2153 · 2154 · 2155 · 2156 · 2157 · 2158 · 2159 · 2160 · 2161 · 2162 · 2163 · 2164 · 2165 · 2166 · 2167 · 2168 · 2169 · 2170 · 2171 · 2172 · 2173 · 2174 · 2175 · 2176 · 2177 · 2178 · 2179 · 2180 · 2181 · 2182 · 2183 · 2184 · 2185 · 2186 · 2187 · 2188 · 2189 · 2190 · 2191 · 2192 · 2193 · 2194 · 2195 · 2196 · 2197 · 2198 · 2199 · 2200 · 2201 · 2202 · 2203 · 2204 · 2205 · 2206 · 2207 · 2208 · 2209 · 2210 · 2211 · 2212 · 2213 · 2214 · 2215 · 2216 · 2217 · 2218 · 2219 · 2220 · 2221 · 2222 · 2223 · 2224 · 2225 · 2226 · 2227 · 2228 · 2229 · 2230 · 2231 · 2232 · 2233 · 2234 · 2235 · 2236 · 2237 · 2238 · 2239 · 2240 · 2241 · 2242 · 2243 · 2244 · 2245 · 2246 · 2247 · 2248 · 2249 · 2250 · 2251 · 2252 · 2253 · 2254 · 2255 · 2256 · 2257 · 2258 · 2259 · 2260 · 2261 · 2262 · 2263 · 2264 · 2265 · 2266 · 2267 · 2268 · 2269 · 2270 · 2271 · 2272 · 2273 · 2274 · 2275 · 2276 · 2277 · 2278 · 2279 · 2280 · 2281 · 2282 · 2283 · 2284 · 2285 · 2286 · 2287 · 2288 · 2289 · 2290 · 2291 · 2292 · 2293 · 2294 · 2295 · 2296 · 2297 · 2298 · 2299 · 2300 · 2301 · 2302 · 2303 · 2304 · 2305 · 2306 · 2307 · 2308 · 2309 · 2310 · 2311 · 2312 · 2313 · 2314 · 2315 · 2316 · 2317 · 2318 · 2319 · 2320 · 2321 · 2322 · 2323 · 2324 · 2325 · 2326 · 2327 · 2328 · 2329 · 2330 · 2331 · 2332 · 2333 · 2334 · 2335 · 2336 · 2337 · 2338 · 2339 · 2340 · 2341 · 2342 · 2343 · 2344 · 2345 · 2346 · 2347 · 2348 · 2349 · 2350 · 2351 · 2352 · 2353 · 2354 · 2355 · 2356 · 2357 · 2358 · 2359 · 2360 · 2361 · 2362 · 2363 · 2364 · 2365 · 2366 · 2367 · 2368 · 2369 · 2370 · 2371 · 2372 · 2373 · 2374 · 2375 · 2376 · 2377 · 2378 · 2379 · 2380 · 2381 · 2382 · 2383 · 2384 · 2385 · 2386 · 2387 · 2388 · 2389 · 2390 · 2391 · 2392 · 2393 · 2394 · 2395 · 2396 · 2397 · 2398 · 2399 · 2400 · 2401 · 2402 · 2403 · 2404 · 2405 · 2406 · 2407 · 2408 · 2409 · 2410 · 2411 · 2412 · 2413 · 2414 · 2415 · 2416 · 2417 · 2418 · 2419 · 2420 · 2421 · 2422 · 2423 · 2424 · 2425 · 2426 · 2427 · 2428 · 2429 · 2430 · 2431 · 2432 · 2433 · 2434 · 2435 · 2436 · 2437 · 2438 · 2439 · 2440 · 2441 · 2442 · 2443 · 2444 · 2445 · 2446 · 2447 · 2448 · 2449 · 2450 · 2451 · 2452 · 2453 · 2454 · 2455 · 2456 · 2457 · 2458 · 2459 · 2460 · 2461 · 2462 · 2463 · 2464 · 2465 · 2466 · 2467 · 2468 · 2469 · 2470 · 2471 · 2472 · 2473 · 2474 · 2475 · 2476 · 2477 · 2478 · 2479 · 2480 · 2481 · 2482 · 2483 · 2484 · 2485 · 2486 · 2487 · 2488 · 2489 · 2490 · 2491 · 2492 · 2493 · 2494 · 2495 · 2496 · 2497 · 2498 · 2499 · 2500 · 2501 · 2502 · 2503 · 2504 · 2505 · 2506 · 2507 · 2508 · 2509 · 2510 · 2511 · 2512 · 2513 · 2514 · 2515 · 2516 · 2517 · 2518 · 2519 · 2520 · 2521 · 2522 · 2523 · 2524 · 2525 · 2526 · 2527 · 2528 · 2529 · 2530 · 2531 · 2532 · 2533 · 2534 · 2535 · 2536 · 2537 · 2538 · 2539 · 2540 · 2541 · 2542 · 2543 · 2544 · 2545 · 2546 · 2547 · 2548 · 2549 · 2550 · 2551 · 2552 · 2553 · 2554 · 2555 · 2556 · 2557 · 2558 · 2559 · 2560 · 2561 · 2562 · 2563 · 2564 · 2565 · 2566 · 2567 · 2568 · 2569 · 2570 · 2571 · 2572 · 2573 · 2574 · 2575 · 2576 · 2577 · 2578 · 2579 · 2580 · 2581 · 2582 · 2583 · 2584 · 2585 · 2586 · 2587 · 2588 · 2589 · 2590 · 2591 · 2592 · 2593 · 2594 · 2595 · 2596 · 2597 · 2598 · 2599 · 2600 · 2601 · 2602 · 2603 · 2604 · 2605 · 2606 · 2607 · 2608 · 2609 · 2610 · 2611 · 2612 · 2613 · 2614 · 2615 · 2616 · 2617 · 2618 · 2619 · 2620 · 2621 · 2622 · 2623 · 2624 · 2625 · 2626 · 2627 · 2628 · 2629 · 2630 · 2631 · 2632 · 2633 · 2634 · 2635 · 2636 · 2637 · 2638 · 2639 · 2640 · 2641 · 2642 · 2643 · 2644 · 2645 · 2646 · 2647 · 2648 · 2649 · 2650 · 2651 · 2652 · 2653 · 2654 · 2655 · 2656 · 2657 · 2658 · 2659 · 2660 · 2661 · 2662 · 2663 · 2664 · 2665 · 2666 · 2667 · 2668 · 2669 · 2670 · 2671 · 2672 · 2673 · 2674 · 2675 · 2676 · 2677 · 2678 · 2679 · 2680 · 2681 · 2682 · 2683 · 2684 · 2685 · 2686 · 2687 · 2688 · 2689 · 2690 · 2691 · 2692 · 2693 · 2694 · 2695 · 2696 · 2697 · 2698 · 2699 · 2700 · 2701 · 2702 · 2703 · 2704 · 2705 · 2706 · 2707 · 2708 · 2709 · 2710 · 2711 · 2712 · 2713 · 2714 · 2715 · 2716 · 2717 · 2718 · 2719 · 2720 · 2721 · 2722 · 2723 · 2724 · 2725 · 2726 · 2727 · 2728 · 2729 · 2730 · 2731 · 2732 · 2733 · 2734 · 2735 · 2736 · 2737 · 2738 · 2739 · 2740 · 2741 · 2742 · 2743 · 2744 · 2745 · 2746 · 2747 · 2748 · 2749 · 2750 · 2751 · 2752 · 2753 · 2754 · 2755 · 2756 · 2757 · 2758 · 2759 · 2760 · 2761 · 2762 · 2763 · 2764 · 2765 · 2766 · 2767 · 2768 · 2769 · 2770 · 2771 · 2772 · 2773 · 2774 · 2775 · 2776 · 2777 · 2778 · 2779 · 2780 · 2781 · 2782 · 2783 · 2784 · 2785 · 2786 · 2787 · 2788 · 2789 · 2790 · 2791 · 2792 · 2793 · 2794 · 2795 · 2796 · 2797 · 2798 · 2799 · 2800 · 2801 · 2802 · 2803 · 2804 · 2805 · 2806 · 2807 · 2808 · 2809 · 2810 · 2811 · 2812 · 2813 · 2814 · 2815 · 2816 · 2817 · 2818 · 2819 · 2820 · 2821 · 2822 · 2823 · 2824 · 2825 · 2826 · 2827 · 2828 · 2829 · 2830 · 2831 · 2832 · 2833 · 2834 · 2835 · 2836 · 2837 · 2838 · 2839 · 2840 · 2841 · 2842 · 2843 · 2844 · 2845 · 2846 · 2847 · 2848 · 2849 · 2850 · 2851 · 2852 · 2853 · 2854 · 2855 · 2856 · 2857 · 2858 · 2859 · 2860 · 2861 · 2862 · 2863 · 2864 · 2865 · 2866 · 2867 · 2868 · 2869 · 2870 · 2871 · 2872 · 2873 · 2874 · 2875 · 2876 · 2877 · 2878 · 2879 · 2880 · 2881 · 2882 · 2883 · 2884 · 2885 · 2886 · 2887 · 2888 · 2889 · 2890 · 2891 · 2892 · 2893 · 2894 · 2895 · 2896 · 2897 · 2898 · 2899 · 2900 · 2901 · 2902 · 2903 · 2904 · 2905 · 2906 · 2907 · 2908 · 2909 · 2910 · 2911 · 2912 · 2913 · 2914 · 2915 · 2916 · 2917 · 2918 · 2919 · 2920 · 2921 · 2922 · 2923 · 2924 · 2925 · 2926 · 2927 · 2928 · 2929 · 2930 · 2931 · 2932 · 2933 · 2934 · 2935 · 2936 · 2937 · 2938 · 2939 · 2940 · 2941 · 2942 · 2943 · 2944 · 2945 · 2946 · 2947 · 2948 · 2949 · 2950 · 2951 · 2952 · 2953 · 2954 · 2955 · 2956 · 2957 · 2958 · 2959 · 2960 · 2961 · 2962 · 2963 · 2964 · 2965 · 2966 · 2967 · 2968 · 2969 · 2970 · 2971 · 2972 · 2973 · 2974 · 2975 · 2976 · 2977 · 2978 · 2979 · 2980 · 2981 · 2982 · 2983 · 2984 · 2985 · 2986 · 2987 · 2988 · 2989 · 2990 · 2991 · 2992 · 2993 · 2994 · 2995 · 2996 · 2997 · 2998 · 2999 · 3000 · 3001 · 3002 · 3003 · 3004 · 3005 · 3006 · 3007 · 3008 · 3009 · 3010 · 3011 · 3012 · 3013 · 3014 · 3015 · 3016 · 3017 · 3018 · 3019 · 3020 · 3021 · 3022 · 3023 · 3024 · 3025 · 3026 · 3027 · 3028 · 3029 · 3030 · 3031 · 3032 · 3033 · 3034 · 3035 · 3036 · 3037 · 3038 · 3039 · 3040 · 3041 · 3042 · 3043 · 3044 · 3045 · 3046 · 3047 · 3048 · 3049 · 3050 · 3051 · 3052 · 3053 · 3054 · 3055 · 3056 · 3057 · 3058 · 3059 · 3060 · 3061 · 3062 · 3063 · 3064 · 3065 · 3066 · 3067 · 3068 · 3069 · 3070 · 3071 · 3072 · 3073 · 3074 · 3075 · 3076 · 3077 · 3078 · 3079 · 3080 · 3081 · 3082 · 3083 · 3084 · 3085 · 3086 · 3087 · 3088 · 3089 · 3090 · 3091 · 3092 · 3093 · 3094 · 3095 · 3096 · 3097 · 3098 · 3099 · 3100 · 3101 · 3102 · 3103 · 3104 · 3105 · 3106 · 3107 · 3108 · 3109 · 3110 · 3111 · 3112 · 3113 · 3114 · 3115 · 3116 · 3117 · 3118 · 3119 · 3120 · 3121 · 3122 · 3123 · 3124 · 3125 · 3126 · 3127 · 3128 · 3129 · 3130 · 3131 · 3132 · 3133 · 3134 · 3135 · 3136 · 3137 · 3138 · 3139 · 3140 · 3141 · 3142 · 3143 · 3144 · 3145 · 3146 · 3147 · 3148 · 3149 · 3150 · 3151 · 3152 · 3153 · 3154 · 3155 · 3156 · 3157 · 3158 · 3159 · 3160 · 3161 · 3162 · 3163 · 3164 · 3165 · 3166 · 3167 · 3168 · 3169 · 3170 · 3171 · 3172 · 3173 · 3174 · 3175 · 3176 · 3177 · 3178 · 3179 · 3180 · 3181 · 3182 · 3183 · 3184 · 3185 · 3186 · 3187 · 3188 · 3189 · 3190 · 3191 · 3192 · 3193 · 3194 · 3195 · 3196 · 3197 · 3198 · 3199 · 3200 · 3201 · 3202 · 3203 · 3204 · 3205 · 3206 · 3207 · 3208 · 3209 · 3210 · 3211 · 3212 · 3213 · 3214 · 3215 · 3216 · 3217 · 3218 · 3219 · 3220 · 3221 · 3222 · 3223 · 3224 · 3225 · 3226 · 3227 · 3228 · 3229 · 3230 · 3231 · 3232 · 3233 · 3234 · 3235 · 3236 · 3237 · 3238 · 3239 · 3240 · 3241 · 3242 · 3243 · 3244 · 3245 · 3246 · 3247 · 3248 · 3249 · 3250 · 3251 · 3252 · 3253 · 3254 · 3255 · 3256 · 3257 · 3258 · 3259 · 3260 · 3261 · 3262 · 3263 · 3264 · 3265 · 3266 · 3267 · 3268 · 3269 · 3270 · 3271 · 3272 · 3273 · 3274 · 3275 · 3276 · 3277 · 3278 · 3279 · 3280 · 3281 · 3282 · 3283 · 3284 · 3285 · 3286 · 3287 · 3288 · 3289 · 3290 · 3291 · 3292 · 3293 · 3294 · 3295 · 3296 · 3297 · 3298 · 3299 · 3300 · 3301 · 3302 · 3303 · 3304 · 3305 · 3306 · 3307 · 3308 · 3309 · 3310 · 3311 · 3312 · 3313 · 3314 · 3315 · 3316 · 3317 · 3318 · 3319 · 3320 · 3321 · 3322 · 3323 · 3324 · 3325 · 3326 · 3327 · 3328 · 3329 · 3330 · 3331 · 3332 · 3333 · 3334 · 3335 · 3336 · 3337 · 3338 · 3339 · 3340 · 3341 · 3342 · 3343 · 3344 · 3345 · 3346 · 3347 · 3348 · 3349 · 3350 · 3351 · 3352 · 3353 · 3354 · 3355 · 3356 · 3357 · 3358 · 3359 · 3360 · 3361 · 3362 · 3363 · 3364 · 3365 · 3366 · 3367 · 3368 · 3369 · 3370 · 3371 · 3372 · 3373 · 3374 · 3375 · 3376 · 3377 · 3378 · 3379 · 3380 · 3381 · 3382 · 3383 · 3384 · 3385 · 3386 · 3387 · 3388 · 3389 · 3390 · 3391 · 3392 · 3393 · 3394 · 3395 · 3396 · 3397 · 3398 · 3399 · 3400 · 3401 · 3402 · 3403 · 3404 · 3405 · 3406 · 3407 · 3408 · 3409 · 3410 · 3411 · 3412 · 3413 · 3414 · 3415 · 3416 · 3417 · 3418 · 3419 · 3420 · 3421 · 3422 · 3423 · 3424 · 3425 · 3426 · 3427 · 3428 · 3429 · 3430 · 3431 · 3432 · 3433 · 3434 · 3435 · 3436 · 3437 · 3438 · 3439 · 3440 · 3441 · 3442 · 3443 · 3444 · 3445 · 3446 · 3447 · 3448 · 3449 · 3450 · 3451 · 3452 · 3453 · 3454 · 3455 · 3456 · 3457 · 3458 · 3459 · 3460 · 3461 · 3462 · 3463 · 3464 · 3465 · 3466 · 3467 · 3468 · 3469 · 3470 · 3471 · 3472 · 3473 · 3474 · 3475 · 3476 · 3477 · 3478 · 3479 · 3480 · 3481 · 3482 · 3483 · 3484 · 3485 · 3486 · 3487 · 3488 · 3489 · 3490 · 3491 · 3492 · 3493 · 3494 · 3495 · 3496 · 3497 · 3498 · 3499 · 3500 · 3501 · 3502 · 3503 · 3504 · 3505 · 3506 · 3507 · 3508 · 3509 · 3510 · 3511 · 3512 · 3513 · 3514 · 3515 · 3516 · 3517 · 3518 · 3519 · 3520 · 3521 · 3522 · 3523 · 3524 · 3525 · 3

Op het schilderij zien we een groot rek met de geofferde ex-voto's. Het zijn wassen figuurtjes. Het ex-voto-motief zoals we het hier zien komt ook voor op bedevaartvaantjes van de 17de en 18de eeuw. Voorbeelden zien we op de bedevaartvaantjes van: Hasselt, O.-L.-Vr. Virga Jesse, type N. Sigers van circa 1660; St.-Elooi te Burst, houtsnede midden 17de eeuw; Erembodegem, O.-L.-Vrouwkapel, houtsnede circa 1775(28).

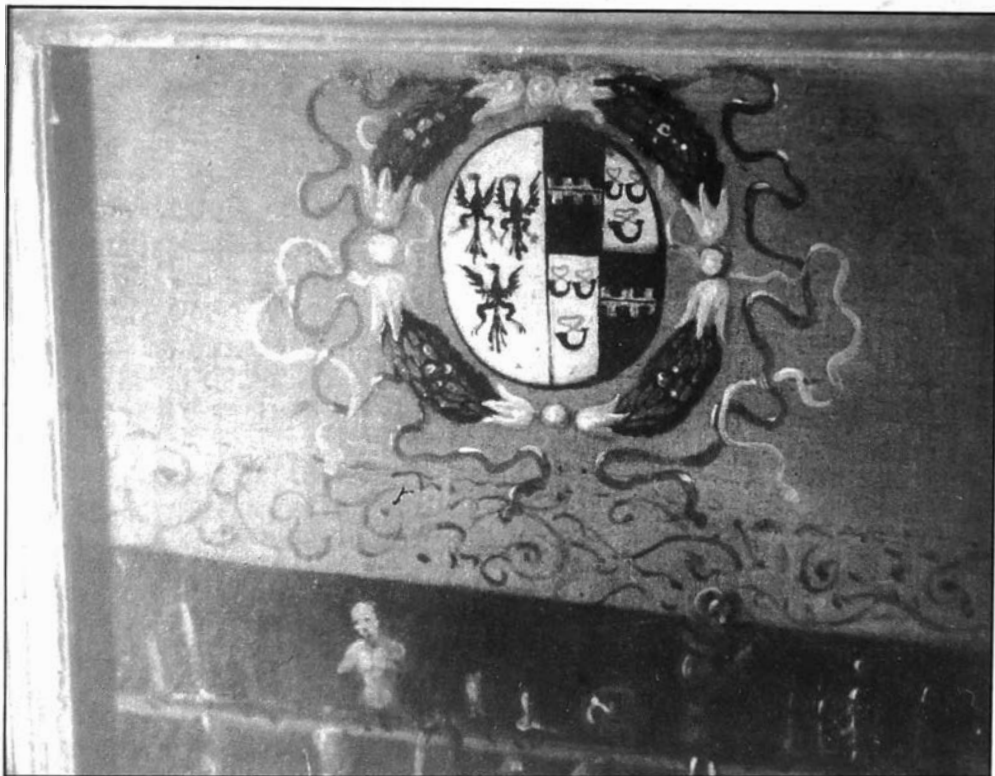

28. R. VAN DER LINDEN, *Bedevaartvaantjes in Oost-Vlaanderen*, Erasmus, Ledeberg, 1958. 50, Burst: 104, Erembodegem.

R. VAN DER LINDEN, *Mariabedevaartvaantjes. Volksdevotie op 1175 vaantjes*, Tabor Brugge, 1988, Hasselt, Virga Jesse, 131.

Boven de ex-voto's bevindt zich een familiewapen. Hetzelfde blazoen komt ook voor in het mirakelschilderij van de fiertelommegang 1604.

Aan de ovale vorm van het blazoen herkennen we de herkomst, 't is van een gehuwde vrouw. Mogelijks schonk ze een rente aan de Maria-kapel en bleef haar gedachtenis aldus blijvend bewaard. Bij nader toezien constateren we dat het ovaalvormige blazoen omringd is door zwierige wentelingen van linten zonder strikken. Mogen we hieruit afleiden dat de vrouw weduwe was op 't ogenblik dat het blazoen werd geschilderd.

Het schild is staande gedeeld. Rechts: drie arenden, het wapen van de echtgenoot. Links het familiewapen van de vrouw, gedeeld met dwarsbalk en drie jachthoornen. Met de elementen: drie zwarte jachthoornen op zilveren veld, twee gouden dwarsbalken dubbel of beurtelings gekanteld op zwart of zilveren veld, belanden we bij de families Cortewylle of Bryarde. We vonden geen genealogische verwantschap met eventuele families van de echtgenoot die, drie zwarte arenden op zilveren veld in het schild voeren. Ondanks onze opzoekingen in bekende genealogische studies en handschriften zijn we er niet in geslaagd het familiewapen te identificeren(29).

29. Bij ons genealogisch onderzoek werden we geadviseerd door ridder Xavier de Ghellinck Vaernewyck. Andere geraadpleegde bronnen: R.A.G. Cat. 34 bis, St.-Pieters, Reeks II, nr. 331, Armoiries. R.U.G. Handschriftencabinet, Catalogo, trefwoord genealogie.

3. Martienken Veerman, door smekingen en offeranden genezen.
Hout: 77 × 67 cm.

Martienken Veerman, dochter van Jacques, had zwakke beentjes en liep met krukken. Door smekingen en offeranden voor het altaar van O.-L.-Vrouw verkreeg ze een goede gezondheid.

Architektonisch zien we op het schilderij duidelijker de vormtaal van de Renaissance in het voetstuk en basement van de zuilen. Het antependium is nieuw. Rechts hangt een tweede rek, beladen met ex-voto's.

ALSOO MARTYŃKEN VEERMAN F,^ JACQUES IN HAER LEDEN SWACK
ENDE OOCK ONGEBRVYCKICH WAS HEEFT DVER BEDYNGEN ENDE
OFFRANDEŃ VOOR ONSE L. VRAVWE AVTAER GHESONTHEYT
VERCREGEN

De kapelbewaarster is een burgersvrouw. Ze zit in de kapel om de offergaven, o.a. geld en ex-voto's in ontvangst te nemen. Nadien zegent ze de offeraars met een reliekschrijn in de vorm van een monstrans. Dit personage is ons bekend uit het Notitieboek der mirakelen van Kapelletje Schreiboorn te Gent(30). Men noemt haar kostesse of kosteres. In geval er een mirakel gebeurt, kan ze als getuige optreden. De kosteres van de kapel had als taak de offeranden in ontvangst te nemen, het onderhoud en de versiering van de kapel. Deze taak vinden we vermeld in de rekeningen van de kerk van het jaar 1605. *Betaelt aen Betken voor tonfanghen d'apporten in onser L. Vrouwe capelle clericorum voor het onderhouden ende vercierien van dier*(31).

Enkele decennia later is de rol van kosteres in de kapel een vaste bediening geworden waarvoor ze jaarlijks een vergoeding ontvangt. Ze kon zich eventueel laten vervangen door een ander persoon, zoals we dit kunnen opmaken uit de kerkrekeningen. 1645. *Betaelt Margriete de Cleck de somme van twaelf ponden over twee jaeren gaige voor haeren dienst van tsitten in de capelle van Onser L. Vrouwe achter den hooghen Choor tot de vercopinghe van 't was.* 1647. *Betaelt Margriete de Clerck ende Jooris de Clerck haeren sone... voor tsitten inde capelle van Onse L. Vrouwe... tot de vercopinghe van wasse keerssen*(32). Corn. Col. Vrancx, abt van de aanpalende St.-Pietersabdij, heeft ook die grote hoeveelheid ex-voto's in de kapel opgemerkt. Hij schrijft daarover in zijn boek "Den tweeden Cout der Nichten" in een gesprek tussen Willemyne en Margriete.

Willemyne. - Zynder gheen Mirakelen van Maria ghebenedydt ghedaen in Vlaenderen, te weten te Ghendt oft daer ontrent?

Margriete. - Jaet, Want daer isser vele te Ghendt t'onser liever Vrouwen van Blandinbergh op Sinte Pieters, alsoot blijkt uut vele teecken van Wasse uut danckbaerheit by het Beeldt van Maria daer diveersche Persoonen gheoffert, maer daer is cleen kennisse en memorie oft ghedinckenisse af gehauden ende noch min alsoo ick verstaet isser yet af gheschreven(33).

De personages zien we op de rug. Martienken heeft haar krukken laten vallen. Wie haar vergezelt weten we niet. Een vierde personage, een jonge man, knielt naast het altaar voor het retabel, afgesloten door een gordijn. Zijn kleding is een korte mouwloze mantel en plooi kraag.

30. M. DAEM, *Votiefschilderijen en mirakelboek van Kapelletje Schreiboorn te Gent*, ibidem. 101-121.

31. R.A.G. O.-L.-Vrouwkerk St.-Pieters Gent. Rekeningen nr. 230. 1605, Rekenynghe van de kercke van jaere 1605. 42.

In nr. 231, van 1606 komt de naam van Betken nogmaals voor, maar met haar familienaam: *"Betaelt Betken Landuut, hauder van joncvr. Jaquelyns Gilles voor het ontfanghen d'apporten in onser vrouwe capelle clericorum, voor het onderhouden ende vercierien van dier.*

32. R.A.G. O.-L.-Vrouwkerk. ibidem, Rekeningen nr. 262, 1645, p. 46; nr. 263, 1647, 45.

33. C.C. VRANCX, *Den tweeden Cout der Nichten, inhoudende veel schoone Mirakelen van Maria ghebenedydt*, Ghendt, Gaultier Manilus, 1601, Van de vele mirakelen die in Vlaenderen zijn van Maria ghedaen, 117.

De drie schilderijen naast mekaar, verenigd in één paneel, vormen een evenwichtige compositie, typisch voor de Renaissance. Rechts en links van het paneel is het altaar frontaal afgebeeld. De symmetrie die de drie schilderijen vormen in het paneel is merkelijk opvallend door het opstellen van de personages. Uiterst rechts zit de kosteres; uiterst links staat de schepenen. De drie figuren op het eerste en op het derde schilderij zijn ruggelings gekeerd in diagonale lijn. Dit is ook het geval op het eerste en tweede schilderij, waarin het altaar schuin geplaatst wordt om diepte te suggereren.

De afgebeelde gebeurtenissen zijn te situeren omstreeks 1603; dat weten we met zekerheid uit de schepenakte. Vermoedelijk dateren de schilderijen uit het eerste decennium van de 17de eeuw. Naar ons oordeel zijn de figuren niet zo slecht geportretteerd zoals Schamp-De Vaernewyck ze schetste in zijn rapport van 1824: *curieus voor zijn antiquityd maar slegt geschildert*. Kervyn de Volkaersbeke, noemde ze in 1858 *assez grossièrement peints*. Kunsthistorisch bekeken staan we met deze mirakelschilderijen in volle Barok met de bekende namen P.P. Rubens (1577-1640), Jacob Jordaens (1592-1678), Ant. Van Dyck (1599-1641). De onbekende schilder van deze mirakeltaferelen hoort meer thuis in het genreschilderen, waarvan Pieter Brueghel (1525-1569) de eerste en belangrijkste vertegenwoordiger is geweest uit de laat-Renaissance. In de Barokperiode wordt de traditie van Brueghel verder gezet door genreschilders die de voorkeur gaven aan volkse taferelen, zoals Adr. Brouwer (1606-1638) en David Teniers (1610-1690). De onbekende meester van de mirakelschilderijen verdient wel een plaatsje bij de genreschilders, begin 17de eeuw.

4. Begijn Joosyne van Doorislaere genezen. Hout 77 × 68 cm.

Bij de bespreking van het eerste schilderij, vestigden we de aandacht op de schepenakte van 17 juni 1603, waarin de vier mirakelen worden kenbaar gemaakt *met opene lettren van attestatie... up dat een yder int gheloove ende moghentheynt Gods met zijne ghebenedide moeder ghes-terct fzy ende daerinne niet en twyffele*(34).

Schepenakte 1603

*Ten vierden
alzo Joncvrauwe Joosine
van dorislaere, f^e Loys
beghine tsente lisbetten
langhen tijt ziec gheweest
hebbende,
zonder te connen gane
dan met hulpe,
is met ghelycke hulpe
ghecommen inde / voor kercke
alwaer zoe haer ghebet
ghedaen hebbende,
is opghestaen/ende
zonder hulpe thus ghegaen,
zo zou oyt sidert alleene
ghegaen/ende ghestaen heeft,
God van zinder ghenade ende
Maria zijnde, ghebenedide moeder
vande goedertieren gratie
bedanckende.*

Tekst op schilderij

*Joncvrouwe Joosyne
van Doorislaere F^e, Loys
Begijne van S.te Lysbetten
langen tijt sieck/gelegen
hebbende
ende niet connen ghaen
dan met hulpe
is met ghelycke hulpe
ghecommen binnen deser kercke
ende aldaer haer ghebet
ghedaen hebbende voor
Onse Lieve Vrouwe altaer
is opghestaen ende
sonder eenighe hulpe naer huys
ghekeert
ende sijdert alsoo blijven
ghaen en staen
twelcke sij insghelijcx verkent
heeft op den/XVIIen Juny 1603,
voor schepenen deser heerlicheyt
van Sente Pieters./*

Jonkvrouw Jozefien van Doorislaere, dochter van Loys, is begijntje van St.-Elisabeth. Lange tijd is ze ziek geweest; ze kon maar gaan met de hulp van iemand anders. Zo ook is ze naar deze kerk gekomen. Voor het altaar van O.-L.-Vrouw heeft ze gebeden en is nadien rechtop gestaan. Zonder enige hulp is ze naar het begijnhof teruggekeerd. Sindsdien kon ze lopen en rechtop staan, hetgeen ze bevestigd heeft voor de schepenen van de heerlijkheid van Sint-Pieters, de 17de juni 1603.

Voor het eerst zien we op het schilderij duidelijk de korinthische kapitelen van de gecanneleerde zuilen. De glasramen zijn gedeeltelijk beschilderd of effen geruit. Boven de ex-voto's merken we een muurbeschildering met de vorm van ranken. Blijkbaar staat het altaar vrij in de kapel, het biedt de mogelijkheid rond het altaar te gaan, een ritus die thuis hoort in het bedevaarten, een soort kleine ommegang in de kapel.

De genezing van het begijntje van Doorislaere is geen spectaculaire gebeurtenis, evenmin als de andere vier mirakels. De schilder heeft zijn personages tot vier personen beperkt. De belangrijkste is het begijntje. Met paternoster in de hand staat ze recht zonder enige hulp. Ze draagt een zwart habijt, de witte kap waarover een korte zwarte sluier is gelegd, genoemd de voile. Volgens de voorschriften van het Sint-Elisabethbegijnhof droeg een begijntje de "voile" bij bezoek aan de familie buiten de stad. Haar begeleidster drukt met opgeheven handen haar verwondering uit over de wonderbare genezing. Ze draagt een lijfje en rok van kontrasterende stoffen. Haar rok is versierd door twee gallons boven de zoom. De geknielde vrouw met paternoster in de hand kijkt ook verwonderd naar het begijntje. Over de rok draagt ze een lange schort. De witte stroken aan de pols zijn ofwel aparte manchetten ofwel uiteinden van de hemdsmouwen. Op heuphoogte zien we een zwart lint waaraan een handtas hangt die op de vloer rust. Deze vrouw kan wel de kosteres zijn die de offeranden in ontvangst neemt. Ze houdt een paternoster in de hand. De vierde personage is de geknielde jongeling in aanbidding voor het beeld of voor het altaarretabel. Hij draagt een plooi kraag; de bovenkleding is een wambuis die de hals bedekt tot aan het middel. Onderaan de kniebroek zien we een kouseband gestrikt tot een roosvormig sieraad van lint, rozet genoemd.

5. Fiertelomwegang O.-L.-Vrouw half oogst 1604.

Hout, 77 × 137 cm.

Met het schilderij van de pestprocessie van 1604 belanden we op een totaal ander terrein van de O.-L.-Vrouwverering. Het thema van het schilderij is de ommegang met de rive, het reliekschrijn van O.-L.-Vrouw en het daaraan verbonden wonder.

In het Rijksarchief te Gent bevindt zich de oprichtingsakte van de *broedersceep ende zustersceep van de Rive onser vrouwen*. De oorkonde is ongedateerd. Historisch gezien kan ze uit 1321 stammen; de datum die verband houdt met het ophouden van de pestziekte in de Brandstraat(35). De gilde van O.-L.-Vrouw ter Rive wordt ook gulde van de fiertel en/of boerengulde genoemd.

Wat er gebeurd is tijdens een pestepidemie van 1604 lezen we op het mirakelschilderij.

In het jaar 1604 heerste een grote pestepidemie in de parochie van Sint-Pieters; voornamelijk in de Tijkstraat. Ze was zo besmet dat er nauwelijks één dag voorbij ging zonder dat er twee of drie bewoners

35. R.A.G. Ibidem, Nr. 1123. Oprichtingsakte broeder- en zusterschap, s.d., vermoedelijk 1321.

overleden. Er werd besproken of het al dan niet wenselijk was de jaarlijkse ommegang van O.-L.-Vrouw half-oogst door de Tijkstraat te laten trekken wegens het gevaar voor besmetting. Op advies van de bisschop van Gent en van de prelaat van St.-Pieters is men tot het besluit gekomen, "ja" te zeggen. Dientengevolge is de processie door de Tijkstraat gegaan, zoals naar oude traditie, met het H. Sacrament en met het beeld van Onze-Lieve-Vrouw. Na de processie hield de pestepidemie op. Niemand is nog aan deze ziekte gestorven. Iedereen van uit die tijd weet dat het zo gebeurd is.

Hetzelfde verhaal vinden we terug in het bundel "mirakelverhalen" uit het archief van O.-L.-Vrouwkerk, waarin zich ook de schepenakte van 1603 bevindt. Een detailbeschrijving die wel in dit manuscript voorkomt en niet op het schilderij staat, is de voorzorgsmaatregel ter voorkoming van de uitbreiding van de zwarte dood: *soo dat de selve strate ten lesten wirt afgheketent*(36).

De betekenis van deze processie op het mirakelschilderij laten we beschrijven door het getuigenis van een beroemde Gentenaar, Marcus Van Vaernewyck die in de jaren van *die beroerlicke Tyden 1566-1568* het volgende vertelt. *Onser Vrouwen Ommeganck: Thadde alsoo van allen auden tyden costume gheweest, eenen schoonen ommeganck te hauden tsondaegs naer onser lieven vrouwen dach alfaugst... ende droughen omme eenen fiertel van onser vrouwe, uut onser vrouwe kercke op St. Pieters, daer menich menschen in zijn lynwaet met blooten hoofde, voeten ende beenen ghyneck, van in der nacht beghinnende... Ende daernaer, in de dach zoo droecht men den fiertel omme met schalmeyen, processie ende Ghildebroeders oft ghedeputeerde van de procie met II lynen*(37).

De rol die de gildebroeders in de ommegang te vervullen hadden, ontleen we uit het Reglement van de Gildebroeders van 22 augustus 1650, insgelijks uit het archief van de O.-L.-Vrouwkerk. *Ommeganck van onse L. Vrouwe alfoost... alle guldebroeders verobligeert wesen te compareren in de solemnele misse... twee guldebroeders daertoe ghedeputeert... om het miraculeus beldt van den autaeer te langhen (halen, aanreiken)... om het selve te leggen op de scauderen van twee priesters... draghen tot aen het eekhauwt (Eekhout)... vandaer sullen de voorseyde gildebroeders het selve belt overhandt moeghen voors draghen tot in het cloostere van de Inghelsche nonnen*(38).

Laten we vooraf het terrein verkennen waar de ommegang plaats greep, nl. het Sint-Pietersdorp, oudste benaming Blandinium. In de heerlijkheid van St.-Pieters waren twee kerken: 1° de O.-L.-Vrouwparochiekerk, 2° de abdijkerk toegewijd aan de H.H. Petrus en Paulus. De Tijkstraat, besmet door de pestepidemie, lag in de huidige Kortrijksepoortstraat,

36. R.A.G. Ibidem, Nr. 22, dossier A 30.

37. MARCUS VAN VAERNEWYCK, *Van die beroerlicke Tyden in de Nederlanden en voornamelyk in Ghendt 1566-1568*, Eerste deel, Cap. XIII, 60, Uitgave VI. Bibliophilen F. van der Haeghen, Gent, 1872.

38. R.A.G., Ibidem, Nr. 1136, Reglement Gulde-Broeders 22 aug. 1650.

ALSOO INT JAER 1604 WAS EENE GROOTE PESTLENCE OP DESE PROCHIE VAN SENTE PIETERS EN SONDERLINGHE IN TYCKSTUATE DE WELCKE SOO GHEINFECTERT WAS ALS DATHE NAVVELICK EENEN DACH EN PASSERTE SONDER TWEE GE DINI PERSOONEN DAER VAN TESTEIVEN SOO WERT IN DELIBRACIE GHELEVT TEN DAGHE VANDER JAERLICKSOE PROCESSIONE VAN H-MAGHET MARIA THALJOMGEST OF DE SELVE PROCESSIONE DVER DE VOORSEYDE STRAT SONDE PASSEREN OPTK NIET NITS DE VOORSEYDE GEGOTE INFECTIE EN STERFTE EN IS HENDELINGHE GHESESOUVELT BI HARDE VAN MYN BEKVENDELHSTE HEERE DEN DISCOP DESER STEDE EN VAN MYN EERW HEERE DEN PRELAET VAN Ste PIETERS DAT IAE SOO DAT DIENAVVOLGENDE DE VOORSEYDE PROCESSIONE ALDAER GEGAEN IS EN IN SELVE ONMEGHEDEGEN GEWEENT NAER AVDE COSTUME HET HOCHWEERDICH SACR. DES AVTAERS METTET BEILT VAN H MAGHT NAER WELCKE PROCESSIONE DE VOORSEYDE INFETIE HENEMAEEL GHECOMMEERT IS SOO DAT TSYDDERT HET PASSEREN VANDER SELVE PROCESSIONE ALDAER NIEMANT MEER VAN VOORSEYDE SIECTIGESTORVEN EN IS GHELYCK HET EENEN YEGELICK VAN DIEN TYT GHENOECH KENNELICK IS.

beginnend vanaf de Veergreep, iets voorbij Kapelleke Schreiboorn, tot aan de hoek van de Eekhout (afkomstig van Eeckhout, eikenbos) gelegen naast de Leopoldkazerne, tussen Pr. van Duyseplein en Ch. de Kerchovelaan(39). Het klooster van de Inghelsche nonnen: de Zusters Benedictinessen die zich afscheidden van hun communautiteit te Brussel, bekend als de Zusters van de Onbevleete Ontvangenis op St.-Pieters, ligt aan de St.-Pietersnieuwstraat.

In het panorama van de ommegang, op het mirakelschilderij, herkennen we duidelijk volgende historische monumenten. Uiterst rechts zien we de Sint-Pieterskerk van de abdij en de parochiale O.-L.-Vrouwkerk. Verder opschuivend naar links: de toren van St.-Jacobskerk, Sint-Baafskathedraal, het Belfort, de Sint-Niklaaskerk. De bomen, uiterst links op het schilderij, zijn waarschijnlijk het eikenbos, Eekhout.

Het blazen op het schilderij hebben we reeds besproken in het tweede mirakelschilderij. Ook hier is het blazen omringd door zwierige linten zonder strikken zoals we het gezien hebben op een vorig mirakelschilderij. Wellicht komt het van een weduwe die een bijzondere verering koesterde voor O.-L.-Vrouw ter Rive.

Vooran de processie staan twee monikken. Aan het liturgisch op-perkleed te zien, de dalmatiek, zijn het diakens en/of subdiakens, mogelijks van de St.-Pietersabdij.

Het allerheiligste wordt gedragen door een geestelijke. Zijn baard en snor doen ons meer denken aan een burgerlijk personage. Het zou wel een bisschop kunnen zijn, die zoals zijn geestelijke en wereldlijke tijdgenoten, drager was van een baard en snor.

In 1604, datum van de processie, was Petrus Damant (° Mechelen 1530) de derde bisschop van Gent. Hij maakte een rustige periode door van 1590 tot 1609. Het uitzicht van het bisschoppelijk aangezicht op het schilderij is wel gelijkend op het gelaat van bisschop Petrus Damant, afgebeeld op zijn marmeren praalgraf in de Rubenskapel van de St.-Baafskathedraal te Gent. Hieruit menen we te mogen concluderen dat het de bisschop P. Dammant is die het Allerheiligste draagt.

39. M. GYSSELING, *Gent's vroegste geschiedenis*, Standaard Boekhandel, Antwerpen, 1954, 26, 33, 44, 80, kaart 14de eeuw.

Met de paternoster in de hand: details uit de fiertelommgang (foto blz. 240).

Detail schilderijen blz. 237 en 243.

De mannen die het Allerheiligste omringen stappen in twee rijen naast het baldakijn. Het is de burgerlijke overheid van de heerlijkheid. Dezelfde personages ontmoetten we op het eerste mirakelschilderij waar ze komen constateren dat het knaapje Driesken Van Doorne waarlijk genezen werd in de kapel.

De figuren rond het baldakijn dragen een brandende fakkel. Hun kleding bestaat uit plooiakraag, korte mouwloze mantel, ruime kniebroek, kousebanden bestikt met een rozet, hooggesloten schoenen met een gestrikt lint. De figuren naast het baldakijn dragen een paternoster onder de mantel, het kruisje ervan is duidelijk zichtbaar. De fiertel van O.-L.-Vrouw wordt door de gildebreeders gedragen, blootvoets en gekleed in wit lijnwaad, zoals in het reglement beschreven staat. Ook één van hen draagt een paternoster in de hand. Daarna volgt een menigte mannen en vrouwen die in de fiertel mee opstappen. Het schilderij is een waardevol document om zich een idee te vormen hoe een processie er uit zag bij de aanvang van de 17de eeuw.

In de vijf schilderijen hebben we personages opgemerkt in biddende houding met paternoster in de hand of, zoals in de fiertel, met paternoster onder de mantel.

Hieruit vermoeden we dat in de kapel een verering bestond voor O.-L.-Vrouw van de rozenkrans. We stellen de vraag: "Was het altaarretabel een voorstelling van Maria met de rozenkrans met het kindje Jezus op haar schoot of in de armen?" Voor het antwoord nemen we drie elementen in overweging die daarvoor pleiten.

Ten eerste, in de mirakelschilderijen zien we telkens biddende personages met rozenkrans in de hand en mannen in de processie die dit embleem dragen op een zeer zichtbare manier, blijkbaar leden van een genootschap.

Een tweede argument: in het gesprek van de twee devote en wijze nichten, zoals C.C. Vranck die noemt, beweert Willemyne in de kapel een schilderij te zien van "*Maria zitten met Jesus op heuren aerm oft schoot*(40). Dit tafereel van Maria met Jezus op heuren aerm schijnt ons niet vreemd te zijn aan een nog bewaard schilderij hangend in de Mariakapel van de St.-Pieterskerk; ons derde argument.

In 1651 beloofde J. Cocx het O.-L.-Vrouwaltaar van de St.-Pieterskerk te maken naar 't voorbeeld van een schilderij hangend in de parochiale Mariakapel.(41) Hieruit is een zekere verwantschap af te leiden tussen de architectuur van het altaar en het schilderij dat boven het altaar hing waar de mirakelen gebeurd zijn. Het nieuwe schilderij gemaakt voor de herbouwde St.-Pieterskerk werd gemaakt door Don Antonio van den Heuven (circa 1600-1677) met het thema "De instelling van de rozenkrans", gedateerd 1651. Maria zit op een troon onder een baldakijn, met het kind Jezus op de schoot. Ze reikt de rozenkrans aan twee dominikanen. Jezus reikt de rozenkrans aan twee dominikanessen. Twee engeltjes houden de draperie vast(42). Het doek hangt nu in de Mariakapel van de St.-Pieterskerk boven het portiekaltaar met een altaartombe, naar de ontwerp van J. Cocx. Boven het schilderij, in het midden, zien we een gevleugeld engelenkopje met de inscriptie, gouden letters op een zwart-marmeren plaat: "Sancta Maria / In monte Blandino / Ora pro nobis"(43).

40. C.C. VRANCKX, *De Wercken/De mirakelen...* 1602, 6.

41. R. VAN DRIESSCHE, *Ibidem*, Het O.-L.-Vrouwaltaar, 161.

42. *Kunstpatrimonium O.-L.-Vrouw-St.-Pieterskerk, Gent*. Deel I, 1983, 263, Nr. 412. Instelling van de H. Rozenkrans, A. Van Den Heuvel, 1651.

43. *Kunstpatrimonium*, *Ibidem*, 85, Nr. 73. Het O.-L.-Vrouwaltaar.

De rozenkrans die Maria en Jezus uitreiken gelijken wel op de rozenkransen die we op de mirakelschilderijen aantreffen. Mogen we uit de iconografische elementen, ontleend aan de mirakelschilderijen, concluderen, dat in de Mariakapel van de O.-L.-Vrouwkerk een verering bestond van O.-L.-Vrouw met de Rozenkrans en boven dit Altaar zich een schilderij bevond die het thema voorstelde.

Besluit

Algemeen mogen we aannemen dat votief- en/of mirakelschilderijen geofferd worden uit dankbaarheid voor een vervulde, of voor een te verwachten gunst. In de vijf schilderijen is de motivering duidelijk. Zowel via schrift, o.a. de schepenaakte, als via beeld, wou men de mirakels kenbaar maken om de devotie tot O.-L.-Vrouw te behouden en te versterken. De achtergrond heeft wel een historische inhoud.

De schilderijen zijn gemaakt op 't ogenblik dat de stad Gent de Contra-Reformatie meemaakte, tijdens de regering van de aartshertogen Albrecht en Isabella (1598-1621). Kerken werden gerestaureerd of opnieuw gebouwd. Nieuwe kloosters en abdijen rezen uit de grond. De abdijen overspoelden de stad, zodat de Magistraat hun uitbreiding moest beperken. Ook de bevolking begon te morren over die overdreven kerstening(44). De stad beleefde een nieuwe Renaissance. De tijdsgeest was een gunstige voedingsbodem voor architectuur, beeldhouw- en schilderkunst. De macht van het kristendom werd in de kunst verheerlijkt. Naar ons oordeel speelde het mirakelschilderij ook hierin een rol op volkskundig, godsdienstig en artistiek terrein.

De volksdevotie kwam tegemoet aan de verzuchtingen van zwaar beproefde mensen. Van welstand was geen sprake. Zoals men op de schilderijen leest, werden het gebed, de offeranden en het vertrouwen als voorbeelden gesteld om de goddelijke gunst te verkrijgen.

De pronkzucht om kerken en kapellen te versieren met taferelen uit de heilsgeschiedenis gold ook voor het mirakelschilderij. Het had een demonstratief en representatief karakter voor de tijdsgeest van de Contra-Reformatie, een nadrukkelijke belijdenis. Victor Fris kenmerkt deze tijdsgeest als een "Excès de religiosité" te Gent. Fris citeert ook de naam van de abt C.C. Vrancx, die we meermaals hebben genoemd. "Pourtant, par un effet de réaction catholique contre l'hérésie ennemie, beaucoup de gens s'engagèrent dans les pratiques d'une dévotion exagérée et d'une piété étroite: c'est l'époque des miévreries religieuses et des légendes diaboliques de Comeille-Colomban Vrancx, abbé de St. Pierre de 1597 à 1615"(45).

C.C. Vrancx had een naam als een klok in de beschrijving van de mirakelverhalen. Als abt van de abdij volgde hij van zeer nabij de verering van O.-L.-Vrouw ter Rive in de parochiekerk én de wonderen die ermee gepaard gingen. Hij heeft ze beschreven in "De Wercken, De Mirakelen van de Moeder Gods MARIA". Als verwoed kampioen van de Contra-Reformatie kunnen die mirakelschilderijen onder zijn impuls tot stand zijn gekomen. De onverzadigbare drang om af te rekenen met niet-katholieken en het verkondigen van het katholieke geloof weerspiegelt zich zeer duidelijk in zijn mirakelboeken.

44. V. FRIS, *Histoire de Gand*, 2ème éd., Gand, 1930, 232.

45. V. FRIS, *Ibidem*, 233.

In "De Voor-redene" schrijft C.C. Vrancx: *Ick beclage daerom dat dese schoone en nootsakelicke gheweten mirakelen niet eer en zyn gheprendt gheweest ende alsoo alle Menschen kennelick ghemaect ter eeren Gods ende van zyn lieve moeder Maria... Want Menschen die gheloovigh en Catholijck zijn werden daer deur in heur gheloove ghesterckt en ghevesticht... Voor d'ongheloovighe zijn oock de Mirakelen profytich ende van noode alsoo Sinte Pauwels ghetuycht om heur tot het Catholyck gheloove te bringhen ende te bekeeren*(46). De visie van C.C. Vrancx past helemaal in het kader van de behandelde mirakelschilderijen. In het licht daarvan menen we de mirakelschilderijen te mogen dateren circa 1610, de periode waarin C.C. Vrancx abt is geweest van de St.-Pietersabdij.

Het mirakelthema was in de eerste helft van de 17de eeuw, de periode van Contra-Reformatie, een geliefd onderwerp in de schilderkunst. In de Sint-Pieterskerk vindt men daarvan nog de sporen terug in de werken van Gerard Seghers (1591-1651) met mirakeltaferelen uit de heilsgeschiedenis en uit het leven van volksheiligen. In de kerk worden nog volgende mirakeldoeken van G. Seghers bewaard, bekend voor zijn Caravaggistisch oeuvre: de genezing van een blinde door Jezus, de opwekking van Lazarus. Er zijn verder twee mirakelvoorstellingen te zien uit het leven van de H. Livinus, de patroonheilige van Gent: Livinus verlost een bezetene vrouw, Livinus schenkt nieuwe levenskracht aan een stervende vrouw. Beide doeken zijn herkomstig uit de Jezuïetenkerk van Gent, ze behoorden tot een verzameling van zestien schilderijen die de mirakels van Livinus uitbeelden(47).

Ondanks systematische opzoekingen in het archief van de O.-L.-Vrouwkerk, zijn we er niet in geslaagd de naam van de schilder van de panelen te achterhalen. Hij was wel een genreschilder uit het eerste kwart van de 17de eeuw.

Maar onze opzoekingen zijn toch niet helemaal nutteloos geweest. In de loop van onze studie hebben we meermaals een beroep gedaan op documenten en uittreksels uit archivalia van de O.-L.-Vrouwkerk of -kapel. Een uitzonderlijke vondst was wel het bundel met veertien mirakelverhalen uit de periode 1603-1650. Vijf van deze mirakelen staan op de schilderijen. Het bundel is zo belangrijk dat we het niet hebben willen samenvoegen bij de studie van de vijf mirakelschilderijen. We hebben reeds de gelegenheid gehad de bijdrage te publiceren onder de titel: *Mirakelverhalen uit de O.-L.-Vrouwkerk op Sint-Pieters te Gent*.(48) Moge onze studie over de mirakelschilderijen een voorsmaakje zijn van datgene wat het archiefonderzoek ons nog te bieden heeft. Tot slot ons dankwoord aan Dr. Roger van Driessche voor zijn waardevolle en gezaghebbende informatie over de architectuur van de voormalige O.-L.-Vrouwkerk. Eveneens aan Marijke Detremmerie voor de beschrijving van de kostumeringen. En ons bijzonder dankwoord aan Dr. R. Haeseryn die zorgde voor de taalwenken en voor de methodische uitbouw van onze studie. Hun medewerking is waardevol geweest voor de inhoud van de 17e eeuwse mirakelschilderijen in de Onze-Lieve-Vrouwkerk te Gent.

Marcel Daem

46. C.C. VRANCX, *De Wercken/De Mirakelen...* 1602, De Voor-redene, 1.

47. PH. KERVYN DE VOLKAERSBEKE, *Ibidem*, Messenger 1851, 324-325. *Kunstpatrimonium*, *Ibidem*, Nr. 402, 403, 404, 405, 258-260.

48. M. DAEM, *Mirakelverhalen uit de O.-L.-Vrouwkerk op St.-Pieters te Gent*. O.V.Z. 65ste jg. 1990, 33-50.

Denkend aan Jozef GELDHOFF...

Tekst, op het doodsprentje

...

Vandaag rouwt de "Lachende Kerk". Haar warme bezieler heeft in volle werkzaamheid en totaal onverwachts van allen afscheid genomen.

...

De "Pastoor van Meetkerke" zal onder die naam de geschiedenis ingaan en verbonden blijven aan die persoon die zijn volk leerde lachen.

...

Op 8 november 1989 overleed E.H. Jozef Geldhof, amper 64 en vrij onverwacht, in Houtave, te midden van de Westvlaamse polders, waarvan de verre horizons hem zo dierbaar waren.

Hij werd geboren in Izegem op 16 oktober 1925 en priester gewijd in Brugge op 23 december 1950. Geruime tijd was hij leraar aan het Sint-Lodewijkscollege, Saint Louis voor de oudere Bruggelingen. Vanuit deze prestigieuze thuishaven keek hij met bewondering op naar de grote Westvlaamse (kunst)historici, zoals Adolf Duclos, Paul Allossery, Lodewijk De Wolf, Michiel English, Antoon Viaene, Egied Strubbe. Het duurde niet lang of hij liet zich opmerken door een aantal gerenommeerde publicaties in boek en tijdschrift, o.a. over het Brugse Sint-Lodewijkscollege en over het Sint-Juliaansgasthuis en de Psychiatrische Kliniek Onze-Lieve-Vrouw in Sint-Michiels. Haast vanzelfsprekend werd hij lid van het "berek" van Biekorf.

Ondanks zijn rustige, ietwat trage verteltrant kon hij vlijmscherp uit de hoek komen, waarbij hij de praal en de afstandelijkheid van het establishment - zowel geestelijk als wereldlijk - graag op de korrel nam. Misschien verspeelde hij precies daardoor de kans op een interessantere post dan het herdersambt

over het rurale Meetkerke en Houtave, hoewel hij ook hier in de onmiddellijke buurt van bibliotheken en archieven bleef. In deze polderdorpen werd hij op de handen gedragen. Hij was niet de dorre erudiet. Het woord van Horatius "Odi profanum vulgus et arceo" was hem vreemd. Met zijn auto bracht hij de bejaarden naar de kaartnamiddagen die hun zo nauw aan het hart lagen. In zijn kerken groeide het kerstgebeuren uit tot een ware volkse happening, waarbij talrijke bewoners betrokken waren. Schertsend vertelde hij dat hij meer huwelijken inzegende dan zijn collega van Sint-Salvator, omdat de sfeer bij "de paster van Meetkerke" veel losser was dan in de statige kathedraal.

Er school dus een andere Geldhof in deze man: de grapjas. Zijn illustere voorbeeld was E.H. Lodewijk Vanhaecke, wiens grollen nog altijd in het Brugse doorverteld worden. Jozef Geldhof bezat de gave van het relativeren, en dat verwachtte hij ook van anderen. Wanneer bleek dat dit niet altijd mogelijk was, stond hij telkens weer verbaasd. Toen hij enkele jaren geleden door een hartkwaal getroffen werd, kreeg hij de gelegenheid zijn relativeeringsvermogen verder te ontwikkelen. Dit resulteerde in de inmiddels berucht geworden boekjes "Humor in de Kerk", uitgegeven door Marc Van de Wiele in Brugge. Deel I werd een kraker. De boekjes konden niet vlug genoeg van de pers rollen en na enkele maanden ging het veertigduizendste exemplaar de deur uit. Pastoor Geldhof werd het gespreksonderwerp van de dag. Hij werd Ridder in de Orde van 't Manneke uit de Mane en de Brugse carnavalgroep De Totetrektersgarde benoemde hem tot Doctor Humoris Causa. De krantejongens - ook de Nederlandse - bestormden zijn parochie; radio - en televisiestudio's eisten hem op. In minder dan geen tijd werd hij een vedette en hij zonde zich in zijn sukses. Dit was niet naar de zin van het bisdom, waar men voor die rare snuiter altijd al op zijn hoede geweest was. Niet zelden, en vaak op ongelegen uren, werd hij opgebeld door verontwaardigde geestelijken en verontruste gelovigen die hem de huid vol scholden om zoveel misplaatste driestheid. Maar hij stoorde er zich niet aan, want hij kreeg evenveel telefoontjes van dankbare eenzamen, voor wie het boekje een verademing was. Daarnaast trok hij van stad tot stad, van dorp tot dorp, met zijn causerie over hetzelfde onderwerp, Humor in de Kerk, wat de verkoop van het boekje nog stimuleerde. Op de duur kenden gans Vlaanderen en een flink stuk van Nederland de veelbesproken publicatie, al was het maar van de cover, waarop de pastoor, in het gezelschap van zijn ezelin Jezebel, tevens vaste klanten in de H.-Bloedprocessie, de lezer toelacht. Voor zijn Jezebel schreef hij een leuk doopkaartje. Hij stond erop dat de bezoekers een bundel wortels - zeg maar "karoten" - voor het dier meebrachten.

De opbrengst van boekjes en causerieën ging naar de bouw van een home voor mentaal gehandicapten. Geregeld zag men hem zelf hamer, schaaf en beitel hanteren. Het is tijdens het werk aan het tehuis dat hij onwel werd, met de bekende fatale afloop. Voor de enen was hij nu een doorn uit het oog, terwijl anderen verlangend uitkeken naar Humor II, waarin ook de reacties van de lezers, zowel negatieve als positieve, op Humor I zouden verschijnen. En dat is postuum gebeurd. Of het tweede deeltje het succes van het eerste zal evenaren blijft een vraag die enkel de lezers kunnen beantwoorden.

Nonne ridet ecclesia? Kan de Kerk dan niet lachen?

Verpachting van kerkstoelen

In Munkzwalm (Zwalm) en St.-Goriks-Oudenhove (Zottegem)

Op een bepaald ogenblik kunnen uiterst onverwachte bronnen opdagen. Dit geschiedt o.a. voor kerkstoelen.

Bij Rowolt Taschenbuch Verlag publiceerde Franz Wiedmann in 1965 *HEGEL*, een Duits wijsgeer. De Standaard Uitgeverij te Antwerpen bracht er een Nederlandse vertaling van. De tekst op de kaft verklaart het werk als *een bibliografie die de lezer niet alleen vertrouwd wil maken met de boeiende levensgeschiedenis van Hegel, maar ook een inleiding wil zijn tot zijn denken.*

Georg Wilhelm Friedrich Hegel (Stuttgart 1770 - Berlijn 1831) kreeg zodra hij internationaal bekend was geworden, uitnodigingen om in het buitenland zijn opvattingen uiteen te zetten. Hij reisde naar Parijs, Wenen en ook naar de Nederlanden en was hier te gast aan de pas gestichte universiteit te Gent. Hegel stuurde heel wat brieven naar zijn vrouw. Aldus vernemen we dat hij van Gent naar Antwerpen reist en daar de katedraal bezoekt. De kerk was toen nog stoelvrij. *Alleen stonden er een honderd stoelen opgestapeld in een hoek, waarvan iedereen die binnenkwamen een kon nemen en daarna terugzetten*(1).

Een wijsgeer verstrekt ons alzo een biezonderheid die we tevergeefs bij andere auteurs zouden vinden. Zijn opmerking knoopt aan met de afbeeldingen die schilders ons van een katedraal verstrekken.

Stoelen in de kerk vinden we nu zo natuurlijk dat we denken dat het altijd zo in geweest. *Vóór de Franse tijd* echter waren er in principieel geen stoelen in de kerken te zien; de gelovigen volgden de diensten al rechtstaande of bij grote vermoeidheid wellicht neergehurkt.

Voor de burgerlijke bestuurders, de kerk- en dismeesters waren banken voorzien langsheen de muur al of niet verwerkt in de eventuele *houtbekleding*. Wie er niet tegenkon zolang recht te staan gedurende de diensten kon zo mogelijk gebruikmaken van de niet bezette zittens en dit mits te betalen(2).

In principieel waren vóór de Franse Tijd geen stoelen in de kerk te vinden.

Wanneer in september 1797, met het begin van de Beloken Tijd, het uitoefenen van de eredienst verboden werd, hield vanzelfsprekend de oude administratie op. De godsdienst werd officieel hersteld op 15 augustus 1801 door het concordaat tussen Napoleon en Paus Pius VII, dit mits zich te gedragen naar nieuw op te stellen richtlijnen. Zo kwam het Decreet van 30-9bre-1809 tot stand.

(1) Franz WIEDMANN, *Hegel*, vertaald uit het Duits, Standaard Uitgeverij, Antwerpen, 1977, 189 blz. (recensie De Standaard, Brussel, Standaard der Letteren, 18 februari 1977).

(2) M. CLOET, *Het kerkelijk leven in een landelijke dekenij van Vlaanderen tijdens de XVIIe eeuw*, Tielt, van 1609 tot 1700.

Een ganse reeks artikelen werden uitgevaardigd. Zo wordt het uitdrukkelijk verboden, om het even welke reden, iets te ontvangen voor de toegang tot de kerk, noch in de kerk iets meer te ontvangen dan het stoelgeld. Meer nog er wordt in alle kerken een plaats voorzien van waarop de gelovigen die noch stoelen noch banken huren, gemakkelijk de goddelijke diensten kunnen bijwonen en de onderrichtingen aanhoren. Het bedrag van om het even welke reden voor de rekening van het kerkbestuur ontvangen gelden, wordt naar mate zij inkomen, naar dag en maand, ingeschreven in een gequoteerd en geparafeerd register dat onder de schatbewaarder berust. Het stoelgeld wordt voor de verschillende diensten bepaald door een beraadslaging van het bureau; deze beslissing wordt in de kerk uitgehangen.

Met betrekking op de kerkstoelen ware de twee volgende artikelen van kracht:

- Art. 66. *Het kerkmeestersbureau kan door de raad ertoe gemachtigd worden de verhuring van de banken en van de stoelen in eigen beheer te verrichten ofwel ze te verpachten.*

- Art. 67. *Als de verhuring der stoelen verpacht wordt, heeft de aanbesteding plaats na drie aanplakkingen met telkens acht dagen tussenuimte; de aanbiedingen worden op het bureau der fabriek, bij inschrijving, ontvangen en, in het bijzijn van de kerkmeesters aan de meest biedende toegekend, dit alles wordt in het pachtceel vermeld en de beraadslaging, waarbij het bedrag van het stoelgeld werd vastgesteld, wordt er bijgevoegd.(3)*

Het stoelgeld betekende een vast jaarlijks inkomen voor de kerk. Naar ons vermoeden hebben de meeste kerkfabrieken de voorkeur aan het verpachten gegeven inplaats van in eigen beheer het stoelgeld op te halen.

Van twee Oostvlaamse gemeenten hebben we in het kerkarchief het verloop van het verpachten van kerkstoelen mogen inzien, nl. Van Munkzwalm en Sint-Goriks-Oudenhove.

1. MUNKZWALM

In 't begin van het jaar 1834 bezat de kerk van Munkzwalm nog geen stoelen. Er was enkel een bank en die werd verhuurd.

1834.

Den Raed der Kerkfabriek van Munckzwalm behoorlijk vergaederd 5 januari 1834 ten eynde te beraedslaegen wegens het aengaen eene verpagting van eene bank of gestoelte bevinde in de zelve kerke op den slinken kant van den ingang hebben eenpaerlyk besloten dat gestoelte ofte banke aen de meestbiedende te verpagten.

Behoorelyk vergaederd den 26sten der Maend Januari 1834 ten eynde over te gaen tot de verpagting en de definitive adjudicatie op Charles

(3) V. VANDEMOERE & J. DUJARDIN, *Kerkbesturen*, Uitg. Die Keure, Brugge, 1988, 197 blz.

van Audenhove voor de somme van dryen dertig francs tot den 31-7bre-1834 en op de volgende conditien:

art. 1. Depachter zal gehouden zyn zyn pachtsonne van de verpagting ten zelven daege te betalen

art. 2. Indien er wettige reden bestaen binst den verpachten termyn bespreekt den bureau de faculteyd hunne verpagting in te trekken. En den pagter zal maar gehouden zyn te betaelen ingevolge den tyd die hy er gebruyk van gemaekt heeft.

Er zijn ondertussen kerkstoelen aangekocht geworden en

1834.

Den vierden der maend Meye byeengeroepen en vergaederd zynde ten Eynde overtegaen tot de verpagting van de stoelen toebehoorende aen de Kerke waervan de aenplakking heeft plaets gehad ingevolge de Wet. En zyn naer alle soumissen en op het niet kunnen toegewesen worden als zynde den prys te laeg ingevolge de Calcule van den voorzeyden Raed nu om inde onkosten van de Kerk te voorzien heeft den Raed eenpaerig besloten dezelve te doen ontfangen op rekening vande Kerk door eenen persoon alle vertrouwen weerdig en daer over betaelende eenen ontvang Loon van vyftien par hondert ingang te nemen den 18^{den} Meye achtien hondertvierendertig en te Eyndigen den 31sten 7bre van het Zelve Jaer.

We willen een volledige tekst van een latere aanbesteding voor het verpachten van kerkstoelen vermelden om aan te tonen dat nog andere opdrachten aan de pachter worden gegeven dan enkel het ophalen van het stoelgeld.

1897.

Het bureel der kerkfabriek van Munkzwalm, krachtens het art. 66 van het dekreet van 30 dec. 1809 en met goedkeuring van de raad zal op zondag 4 april om 5 uren namiddag in de pastorie de stoelen der kerk openbaarlijk verpachten voor de negen laatste maanden van 1897, aan een der parochianen die zich daartoe zullen aanbieden. De pacht zal beginnen met de tweede zondag van april. Hierbij worden vereist de volgende voorwaarden:

1° Het aanbod moet gedaan worden bij gesloten brief.

2° De pachter moet het negende deel van de pacht ieder maand op voorhand betalen aan de schatbewaarder tenminste vier dagen voor iedere tweede zondag van elke maand. Bij nalatigheid der vervulling dezer voorwaarde kan de pacht onmiddellijk verbroken aanzien worden volgens beliefte van het Bureel der Kerkmeesters.

3° De personen die het geld der stoelen in de kerk omhalen moeten ten minste dertig jaren oud zijn en aangesteld worden door de kerkmeesters

4° De pachter moet jaarlijks binst de acht laatste dagen van 't jaar inzamelen het geld der biezondere stoelen, die de kerkfabriek aan haar houdt en die ten getalle zijn van 28. De zangers op het hoogzaal betalen niet.

5° De pachter moet tien minuten voor de Goddelijke diensten in de kerk zijn en na dezelve erin blijven om orde te houden en te zorgen dat geen

schade aan de stoelen toegebracht wordt. Hij moet ook de stoelen en de banken in orde zetten voor iedere Hoogmis in dewelke de omhaling plaats heeft; alsook na iedere begrafenis en ieder uitvaart; de boter verkopen; de schaal der kerk op plaats dragen.

6° De pachter moet binst 't jaar volgens d'omstandigheden enige uren helpen in de kerk b.v. voor 't schuren, versieren, processies, enz. Nochtans zullen deze uren in 't geheel boven de drie dagen niet mogen gaan.

7° De Raad behoudt zich het dubbel recht: 1° van de stoelen toe te wijzen aan een der aanbieders volgens zijn goeddunken of zelfs aan een andere; 2° van de kerkstoelen uit ter hand wederom te verhuren, indien volgens zijn oordeel de prijs der verpachting niet voldoende is;

8° Prijs der stoelen (3 zondagen uit te plakken aan de kerkdeur). Het Bureel der Kerkmeesters van Munkzwalm, met goedkeuring van de Gemeenteraad, volgens art. 64 van het Dekreet van 30 dec. 1809 en de omzendbrief van de Heer Minister De Volder, heeft de prijs der stoelen geregeld als volgt: De stoelen aan Biezondere toebehorende, betalen twee franken vijftig centimen 's jaars en mogen gebruikt worden op zon- en Heiligdagen, op H. Apollonia en op de twee kermismaandagen onder al de Goddelijke Diensten door al de huisgenoten van de eigenaars van die stoelen die op hun gewone plaatsen moeten gezet worden.

Niemand mag voortaan een biezondere stoel in de kerk brengen of zetten zonder toelating van de Kerkraad.

Voor de kerkstoelen betaalt men twee centimen in al de missen die op bepaalde uren gedaan worden op de zon- en heiligdagen, op de twee kermismaandagen, in de begrafenis en uitvaarten, alsook in al de missen op de Gedurige Aanbidding en op de feestdag van de H. Apollonia.

In de Vespers betaalt men een centiem op zon- en Heiligdagen.

Gedaan te Munkzwalm 7 maart 1897.

De Voorzitter van 't Bureel

B.L. Van Audenhove

De Leden, Is. Versele - E. De Colfmaeker - J.L. De Wolf

Wat het verkopen van boter betreft weten we dat begoede ingezetenen van de gemeente op zekere tijdstippen van het jaar gewoon waren allerlei levensmiddelen aan de kerk op te dragen die dan aan de meest biedenden werden verkocht(4).

Te Munkzwalm, een landbouwgemeente, zal het naar ons oordeel vooral boter zijn geweest die geofferd werd. Vandaar de opdracht aan de pachter van de kerkstoelen zich met de karwei van het verkopen per opbod te gelasten.

(4) Dat was in vele gemeenten het geval, o.a. ook te Merelbeke, zie Geschiedenis van De Gemeenten van de Provincie Oost-Vlaanderen, Frans de Potter en Jan Broeckaert, Merelbeke, 1864-1870, Vijfde Deel.

2. SINT-GORIKS-oudenhove

1843

Ten Jare 1800 Dryenveertig den zeventienden December; Wy ondergeteekende 1° Mr Petrus Joannes vanlierde, deservant voorzitter; 2° Joseph de Smet; Joseph taeldeman en verdere leden van het bureel der kerkmeesters te sinte Goorix Audenhove, handelende ten gevolge van toelating, overeenkomstig de artikelen 66 en 67 van het Decret van 30 9bre 1809, behoorlyk gemagtigd door den kerkfabriekraed dezer gemeente, verklaren by de tegenwoordige overtegaen tot de publieke verpachting van de kerkstoelen, voor de te betalen vergeld door persoonen die er gebruik van nemen, op de volgende Conditien:

1° De verpachting geschied voor den termyn van een jaer, welk zal gaen den eersten January 1800 vierenveertig, om te eindigen den eenendertigden December van hetzelfde jaer;

2° Den pachter zal onder geen voorwendsel, geene andere betaling of regten mogen eischen dan twee Centiemen van iederen persoon die op de zon- en feestdagen en andere buitengewone goddelyke Diensten des voormiddags in de kerk geschiedende, gebruik maken van eenen stoel. En eenen Centiem voor de Goddelyke Diensten die op gemelde dagen in kerk des namiddags zullen gedaen worden;

3° Daerenboven zal de pachter nog mogen eischen van degene die hunnen eigen stoel in de kerk geplaetst hebben, eenen franc acht centimen per stoel, in het jaer, zonder eenige redenen tot meerdere betaling te kunnen voorwenden.

4° Naer het eindigen van elken Goddelyke Dienst, is den pachter gehouden, de stoelen schoon by een te verzamelen, en dezelve op de gewoonlyke plaets goed in order te stellen.

5° Den pachter zal gehouden zyn in de eerste acht dagen van elke dry maenden, in de kas van den ontvanger der kerk, te storten een vierde deel zyner pachtsom, zonder dat hy in geenerlei geval den minsten uitstel tot storting zal mogen voorderen;

6° Den pachter zal gehouden zyn aenstonds testellen eenen solvabele medepachter of borge, welken met hem solidairlyk zal verantwoordelyk zyn voor den ganschen inhoud dezer;

7° De gegadigden zullen gehouden zyn eene soumissie intedienen en hoogste derzelve zal genomen worden voor de prystelling, waernaer soumissionarissen nog zullen vermogen te verhoogen by opbod, gedurende de kaersbranding die tot dat einde zal plaets hebben, om de toewijzing alzoo definitief te zyn naer het uitbranden van twee vuren.

Nochtans zullen de verpachters nog het vermogen hebben voor pachter te nemen, den laetsten, voorlaetsten of allen anderen bieder of verhoog zonder daer omtrent aen wie het ook zyn moge, eenige redenen te moeten geven;

8° Alle deze Conditien zullen stiptelyk moeten nagekomen en uitgewerkt worden, op pene van pachtbrake indien het de verpachters belieft, in welk geval deze het regt zullen hebben, de stoelen te verpachten à la folle enchère, ten laste en koste van den defaillant pachter;

Naer voorlezing als voorzeid, voorts gegaen zynde tot het ontvangen der soumissien, is de hoogste derselve gedaen geweest door Emanuel Schietecatte, landbouwer woonende te Sinte Goorix Audenhove, ter somme

van hondert negentig francs, en de stoelen zyn hem daervoor, ingevolge de lasten der verpachting, in pachte toegewezen, en hy heeft met de medeondertekening dezer, dezelve aenveerd.

En francies vandeweghe, landbouwer woonende ook te Sinte Goorix Audenhove, heeft met de medeondertekening dezer, zich over gemelden pachter schiettecatte, de solidaire bog geconstitueerd.

Waervan akte, in zoo veel dubbels opgemaakt als by dewet gewild te Sinte Goorix Audenhove, jaer, maend en dag als ten hoofde gezeid.

Dit + is het merk van Emanuel Schiettecatte verklarende niet te kunnen teekenen.

P J Vanlierde past :

J.D. Smet J. Taeldeman

Y. deridder

L. Schrijen

G. Van Helleputte

In 1846 werd een artikel toegevoegd :

1846

9) *Het kerkbestuur behoud zich het regt van deze verpachting te vernietigen van den dag af wanneer er in de kerk des zondags eene wekelijkse tweede mis zal gecelebreerd worden, zonder dat den pachter hierover eenige schadeloosstelling zal mogen vragen. - In dit geval zal het bestuur alleenlyk zyn intentie te dien opzichte mondelinge aen den pachter, kenbaar maken.*

In dat geval was de pachter verplicht op die zondagen tweemaal tegenwoordig te zijn in de kerk. Voorlopig althans kwam de opbrengst van het stoelgeld in de tweede mis hem volledig ten goede.

Later echter was dat niet meer het geval :

1861

8) *Boven eener gemindert de pachtsom, zal de pachter gehouden zijn nog te betalen zes francs voor iederen maand zoolang als er des zondags in de kerk twee missen zullen gecelebreerd worden.*

Voor 1887 worden nog een drietal artikelen toegevoegd :

1887

7) *De verpachting zal geschieden bij klopslag en definitief zijn nadat drij slagen achter elkaar zullen gegeven zijn zonder verhoogenis.*

8) *Wanneer door onvoorziene voorvallen, eenen hulppriester in de gemeente te kome, tot onderstand van den Heer Pastoor, moet de pachter der stoelen, te beginnen van den tweeden zondag na de aankomst van de hulppriester, eene vermeerdering van twee frank per zondag of geboden feestdag, boven zijne pachtsom meer betalen; gelijk hij tot die vermeerdering ook verplicht is, wanneer de feestdagen van: O.L.H. Hemelvaart, O.L.V. Hemelvaart, Allerheiligen, Kerstdag en Gedurige Aanbidding, op geenen zondag vallen, wel te verstaan, als er die dagen vroeg- en hoogmis is.*

9) *Het is strengelijk verboden stoelen in 't portaal der kerk te brengen of ze aldaar te bezigen op straf van schade in intrest, zelfs van pachtbraak, indien het de kerkfabriek belieft.*

Bij het aandachtig lezen van de aanbestedingen van het verpachten van de kerkstoelen stellen we vast :

- 1) dat aan de opbrengst van de kerkstoelen veel waarde werd gehecht, trouwens het was een jaarlijks vast inkomen voor de kerk;
- 2) dat er op de gewone weekdagen geen stoelgeld werd geëist;
- 3) dat de pachter strikt zijn verbintenis moet naleven en een borg stellen;
- 4) dat aan de pachter nog andere taken konden opgelegd worden dan enkel het ophalen van het stoelgeld.

Naderhand werd met de tijd het verpachten van kerkstoelen opgeheven en kwam in de plaats de stoelkenschetster of de stoelzetter in de plaats. Nog later werden bussen aan de ingang van de kerk geplaatst met opschrift "voor de kerkstoelen".

Bibliografie

J. POLLET, *Sedert wanneer staan er kerkstoelen in de kerk van Vlamertinge?*, Iepers Kwartier 10, 1974, 130-132. De vermelding in de kerkrekening van 179 tot 1806, het omslachtig aanhalen van ontvangsten van 1.1.1807 tot 1808, het gebruik van particuliere stoelen en het betalen aan de stoelzetter. Het aantal stoelen en het bedrag van het stoelgeld blijkt niet uit de rekeningen.

P. ARNOU, *Stoelgeldverpachting te Zedelgem in 1888*, Biekorf 4, 1987, 397-405, het aantal stoelen was bekend en het kohier van lasten voorzag de verpachting voor 3 jaar. Door problemen gedurende de uitvoering en de uiterst minimum winst voor de pachteres, werd aan het verpachten van kerkstoelen voor de toekomst afgezien. De kerkfabriek nam vanaf 1 januari 1890 zelf de verhuring van de kerkstoelen in eigen handen.

M. BROEKHOVE

<hr/>	
Met	
<hr/>	
de sympathie	
<hr/>	
van de	
<hr/>	
	Generale Bank

Godvergeten plicht en eerbetoon: Willy Vandersteen

Willy Vandersteen is overleden.

Zijn kinderen Suske en Wiske gaan niet dood.

Voor welke artiest of auteur wordt dergelijke getuigenis afgelegd?

1. Leven

Het is onbegonnen werk en onmogelijk het leven van een vooraanstaand pionier in enkele lijnen te vatten. Aan de hand van een paar biezonderheden willen we aantonen, dat de kennis van het leven vereist is voor de beoordeling van de prestaties en het werk. Willy Vandersteen is op de wereld gekomen in de Antwerpse volkswijk 'Seefhoek' op 15 febr. 1913. Degene die de wijk enigszins kent, weet dat kinderen er voor ontspanning en vrijetijdsbesteding op de straat waren aangewezen. Hij tekende vroegtijdig de stoep vol, met krijt en vertelde de makkers verhalen over ridders en kastelen. Na schooltijd ging hij in de leer bij zijn vader, Sus genaamd, beeldsnijder die hoge gevels met ornamenten van steen versierde. Een opbouwend werk en voorbeeld? Op zijn dertiende jaar volgt hij in de academie een avondopleiding in ornamentmaken, aldus tevens in tekenles. Als etalage-ontwerper bij het grootwarenhuis Innovation zocht hij inspiratie in alle mogelijke bladen en trof aldus het blad *Comics in Your Life* aan. Er verscheen een onbekende wereld. Gauw volgt zijn eigen creativiteit in deze richting en zin, met *De lollige avonturen van Pudifar* in 'Wonderland' bijblad van 'De Dag' in 1941, als eerste strip. Rikki en Wiske treden op in De Nieuwe Standaard in 1945, in een fase van de naoorlogse anti-sovjethouding. De herovering van een rakettank levert de intrige. Rikki gelijkt te fel op Kuifje en in zijn plaats verschijnt Suske. De teletijdmachine doet tegelijk de intrede.

De knaap die met een goedkoop doosje krijt de stoep vol tekende, verovert de krantenwereld en het ruimste publiek, met Lambik, eerst een slordige, ietwat gezette, kale loodgieter-detective. In 1952 vervoegt Jerom de vrolijke groep.

2. Studio

Willy Vandersteen beseft de waarde van eerlijk en heerlijk ploegwerk. Zovele ideeën voor strips bevolken zijn geest en verbeelding. Publicatiemogelijkheden dagen talrijker op dan hij zich kan voorstellen. Met een groep jonge tekenaars werkt hij bestendig aan zijn reeksen: Bessy, de Rode Ridder, Robert en Bertrand... en vul zelf maar aan. Studio Vandersteen wordt een Europese aangelegenheid en in 1990 veel meer, door de kans zelfs op een Chinese editie. De helden krijgen een onvermoede allure, want de albums verschijnen in twintig talen. Dit betekent dat Suske en Wiske en Cie de knapste polyglotten zijn!

Paul Geerts werkt sinds 1968 in Studio Vandersteen en maakt sinds 1974 alle Suske en Wiskeverhalen.

Op zijn tweeënzeventigste jaar, in 1985 levert Willy Vandersteen het bewijs van zijn blijvende jeugd door het brengen van een nieuwe reeks: *De Geuzen*, waaraan hij dagelijks werkte tot zijn ziekte hem remde.

Vandersteen leefde en werkte ongewoon, rookte meer dan twee pakjes sigaretten per dag, sliep maximum vijf uur per nacht, en ging wekelijks een nachtje op stap... met whisky.

Zijn werk en dat van zijn studio zijn haast onoverzichtelijk. Eén man- of vrouwkracht heeft jaren nodig om dit oeuvre van volkskundig brandpunt en standpunt uit, te situeren en te doorgronden.

3. Basis en breedtekring

Een basis is reeds voorhanden om de breedte- en hoogtekring te zoeken en te meten, in zijn vele dimensies: *Het stripverhaal in Vlaanderen* van een reeks vorsers, waar Karel de Decker de eerste Vlaamse strip in 1921 situeert.

Aldus wijdt het september-oktobernummer 1986 van "Vlaanderen", tijdschrift van het Kristelijke Vlaamse Kunstverbond een heel dossier aan de strip in onze contreien. (Vroegere publikaties: Danny De Laet. *Het beeldverhaal in Vlaanderen*, met als bijvoegsel: de Grote Drie, Willy Van der Steen, Bob de Moor, Marc Sleen. Breda: 1977; *Wordt vervolgd. Stripleksikon der Lage Landen*. Rob Richard, Jan Smet, Albert Tol. Spectrum, Antwerpen, 1979, e.a.).

Willy Vandersteen bekleedt een gans eigen plaats in dit kader. Hij heeft samen met Marc Sleen en Bob De Moor een 'Vlaamse School' gevormd, een aktieterrein vol humor, dat voortdurend langs albums, films en afleveringen in de krant een uitzonderlijk groot publiek bereikt. Hij is overleden op 28 augustus 1990, in de ochtend, na een langdurige ziekte. De stapels avonturen die hij tekende en schreef, staan er borg voor, dat zijn zon en zonnige humor niet gauw, nog lang niet zal ondergaan.

Het boek *Reuzen in Vlaanderen. Volksleven van vijf eeuwen* bewijst op blz. 223 hoe er vele aspecten bestaan om deze fantast te ontdekken en te waarderen.

We belanden bij Willy Vandersteen, de bekende stripreus die zelf in reuzen gelooft (brief van 16 juni 1984) en daarom ook het verhaal en de tekening *De rosse reus* levert voor de krant in mei '81. Mensen met een uitzonderlijke gestalte hebben er immer geleefd en zo bestaat er een verklaring voor het geloof in reuzen... De stripkrant van de krantengroep De Standaard levert in dezelfde periode voor de jeugd Boemba, de reus van Willy Vandersteen.

Massa's bejaarden, volwassen lieden en kinderen genoten van zijn kunst en genieten van zijn kunde.

Weinigen van de ontelbare lezers en lezeressen hebben de vraag gesteld, of een opmerking gemaakt, in verband met de stijl van de tekeningen, de ontwikkeling van zijn figuren, de kenmerken van zijn historische, folkloristische en humoristische en populaire thema's. De meeste lezers en lezeressen hebben genoten en genieten nog van elke dag.

De vraag en het vraagstuk volgt: welk volkskundig tijdschrift heeft aan-

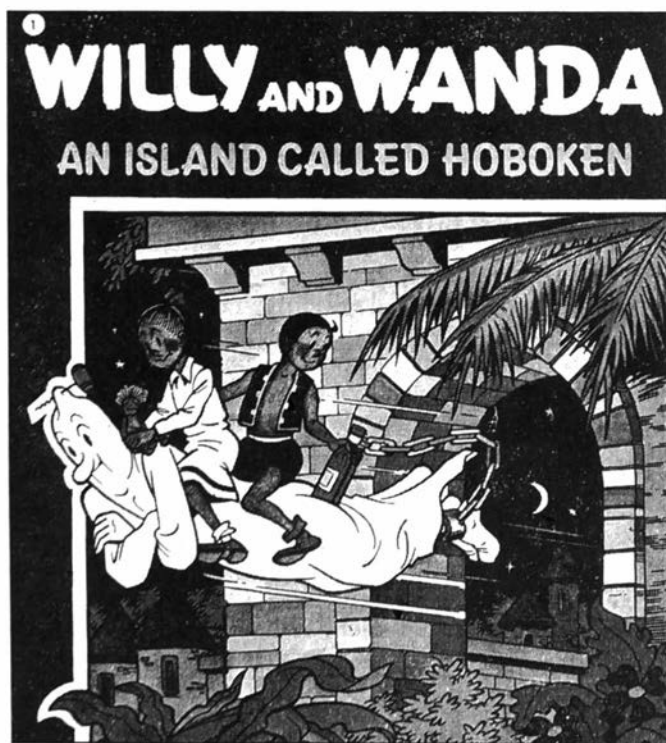
dacht besteed aan het fenomeen 'Stripverhaal', als verschijnsel in deze en gene krant, als afzonderlijk geheel, als zoveelste overdruk, aan de helden van het verhaal, het gewone en het ongewone van de vertelkracht en de immense verbeeldingskracht en voorstellingsgave van deze tekenaar(s)? Welk heemkundig blad heeft een bijdrage gewijd aan een stripverhaal dat typische gegevens uit de gemeente of streek bevatte en verwerkte?

Het klinkt in elk geval wonder, dat geen of slechts een gering aantal volkskundige licentiaatsverhandeling deze uitzonderlijke figuren behandelen, de tekenaar(s) en de helden en heldinnen die met vaste regelmaat of okkasideel optreden.

Waar bevindt zich een standbeeld dat Suske en Wiske verheerlijkt? Waar ontdek je de reuzen die Lambik, Sidonie, Suske en Wiske verbeelden? Welke onderwerpen houden (on)rechtstreeks verband met ons volksleven?

Het was onze godvergeten plicht deze gegevens te bezitten, vast te leggen, vlot en vlug te kunnen vinden. Godvergeten is een breed woord. Het betekent niet meer aan God denken, maar daarnaast, in zeer hoge mate, gruwelijk en snood. Het is erg in zijn plicht te kort te schieten. Het was onze opdracht Willy Vandersteen te kennen en te erkennen. Het is onze plicht nu, vandaag en morgen, zonder uitstel!

Renaat van der Linden

In 1976 reeds vertrokken Suske en Wiske naar Amerika, waar ze "Willy and Wanda" heten. Lambik, Sidonia, Barabas behielden er hun namen. Jerom is er Jerome geworden. In Amerika wordt Schanulleke ofte Schalulleke aangepast en heet "Sawdust" (zagemaal), hetgeen logisch en normaal klinkt voor de Prinses Zagemaal.

Interprovinciaal Colloquium Volksdevotie te Hakendover 1 september 1990

Hakendover een dorp als een Godszeggen op elke tweede Paasdag, met een luisterrijke processie, het draven van de paarden door de velden, de zegen op de top van de heuvel. Op 1 september een inig kongres. Circa 40 deelnemers en deelneemsters, belangrijke vertegenwoordiging uit Nederland. Oost- en West-Vlaanderen komen magertjes aan hun trekken.

In het centrum van het dorp zorgvuldige wegwijzers. Om 9.30 u. warm welkom in de zaal Ontmoetingscentrum, Keienpoelweg, ietwat driehonderd meter van de kerk. Koffie, koekjes en map met gegevens, o.a. twee nieuwe vaantjes.

Colloquium. Deel I.

A. Luc VAN EECKHOUDT: Hakendover en Turnhout, Breda, Tilburg Meiry één in hun Broederschap. Het klinkt wonder hoe de bedevaart ver buiten de regionale grenzen getreden is en ook U inpalmt. Breda en Tilburg bieden de plechtigheid een internationaal karakter, voor- en namiddag.

B. Alois JANS, Mechelen: Raaf in ikonografie en legenden.

Een boeiende tocht langs de wereld van dieren en planten, verre verhalen uit binnen- en buitenland, met verrassende beschouwingen langs filozofie en ikonografie, boeiend en verrijkend.

Na het middagmaal en een fijnzinnig geleid bezoek aan de kerk van de Goddelijke Zaligmaker en het indrukwekkend Driemaagdenretabel, de O.-L.-Heerbron, de Romeinse tumuli en de kapel O.-L.-Vrouw ten Steen met de H. Maurusverering (ijzeren kronen op het altaar).

Deel II.

C. Renaat VAN DER LINDEN, Zottegem: Het paard in de volksdevotie.

Spreekbeurt in drie luiken: lijst van beschermheiligen, ca veertig (in mededeling aan de kongresleden); paardenommegangen en territorium, zo vergelijking van Ronse, Lembeek, Asper; aktualiteit en veelvoudige vormen... Hubertus. Distributie van vaantjes, en affiches.

D. Getuigenissen uit Nederland.

A. HENDRIX, Etten-Leur: Broederschap Breda-Hakendover.

Levendig relaas. Een ongewone, grensoverschrijdende bedevaart. Oprichting van de broederschap in 1901; dra meer dan 800 leden verspreid over negen dorpen, met dertien kommissarissen, in 1961 meer dan tienduizend leden met zevenenvijftig kommissarissen, aankoop van ornamenten ter opluistering van de processie en kerken, organisatie van processie met tocht per trein, tram, met een vrachtwagen in 1938, enz.

Jo VERHOEVEN, Schijndel, sekretaris-penningmeester van de Broederschap De Meierij, belichte aan de hand van cijfers en anekdoten, de groei en de bloei en de geest van de Meierij.

Dit tweede 'Interprovinciaal Colloquium van Volksdevotie', ingericht door de gastkring: Geschied- en Heemkundig Genootschap "Het XIII-MAAL" Hakendover, onder bezielend dynamisme en stipte leiding van Luc Van Eeckhoudt, in samenwerking met de Koninklijke Bond der Oostvlaamse Volkskundigen, Gent, is een voltrekker geweest inzake programma en uitwerking. Paul Rock van Tienen was de bekwame en gemoedelijke moderator bij de spreekbeurten. Het relaas van de uiteenzettingen vindt u hier niet, omdat de teksten, geïllustreerd, een bijzondere publicatie vormen van het GHG - Het XIII-Maal Hakendover, die verschijnt voor Kerstmis 1990. Op 1 september waren plaats en onderwerp van het derde 'Interprovinciaal Colloquium volksdevotie' om de twee jaar, op de eerste zaterdag van september, aldus 5 september 1992 nog niet vastgelegd. Ondergetekende vertegenwoordigde de Bond in Hakendover.

Romain COPPENS

AKTIVITEITENVERSLAG 1989

Bestuur

Het Dagelijks Bestuur vergadert automatisch iedere maand, om de lopende zaken te bespreken, in verband met uitgaven en organisatieproblemen. Daarnaast kwam de volledige Raad van het Bestuur negenmaal samen, om de algemene werking uit te stippelen, om te zoeken naar contacten met andere verenigingen, o.a. voor het vraagstuk van een *archief voor Reuzen en Reuzinnen in Vlaanderen*. (vertrekpunt Jozef-Vermeulenfonds in onze Bibliotheek, aangevuld door Marcel Daem, Renaat van der Linden). Modaliteiten en mogelijkheden. Bestaat er kans om de nieuwe reuzen bij te houden, volgens een bepaald systeem (langs heemkringen, pers en weekbladen?); verder *het vraagstuk van immigratie en emigratie, op wetenschappelijke basis het karakter van de Vlaming, in zijn geheel, per provincie, langsheen de lijn van Vlaanderen-Wallonië* (sport- en toerismetakken) onderzoeken. Contacten met Luc Van Eeckhoudt, voor een *internationale studiedag in Hakendover-Tienen, 1ste zaterdag sept. 1990* samenkomst met vertegenwoordiger van Breda 16 april 1990 te Hakendover zelf.

De *uitbreiding en de toegankelijkheid van de Bibliotheek* dient speciaal onderzocht te worden.

De financiële commissie vergaderde tweemaal, ook i.v.m. de *5de Boekenbeurs* in 1990, een jubileum, ter voorbereiding van de begroting, voor tussentijdse controle op inkomsten en uitgaven.

Algemene Ledenvergadering 23 april 1989

In deze dag ligt een viervoudige opdracht besloten:

een tocht naar twee verschillende steden van een verscheiden standpunt uit:

a) de stad Aalst, bron en hoogtepunt van karnaval, maar tegelijk een studie- en documentatiecentrum van priester Adolf Daens (1839-1907). In het Belfort berust het Daensmuseum en Archief van de Vlaamse sociale strijd. Een expositie i.v.m. priester Daens biedt een zicht op toestanden in het arbeidersmidden, op het einde van vorige en het begin van onze eeuw, waar we weinig rechtstreekse getuigenissen van bezitten. Het Daensisme ontstond ca 1890 in Aalst en omgeving. Herinneringen daaraan in verschillende gemeenten door typische naamgeving van fronters o.a.

b) de stad Ninove, met een vermaarde abdijkerk, met ongewone voorstellingen en devotierelieken van Kornelius;

c) een verkenning van Denderleeuw en Herdersem roept ons naar ongekende 'monumenten', de rechtstreekse sporen van Alfons de Cock in twee gedenksteden, in Denderleeuw, weleer op een plein, thans bevestigd in de muur van het gemeentehuis. Alfons de Cock (Herdersem 1850-Antwerpen 1921) was hier jarenlang onderwijzer en schreef er verschillende boeken.

In Herdersem gedenkteken aan het geboortehuis.

d) Een oponthoud in een hotel te Hekelgem leidt ons naar een weinig gekende en weinig beoefende volkskunst: het Zandtapijt. Gevierde helden o.a. renners, voetballers, maar ook de koning en koningin liggen er te pronken en pralen.

Zandtapijten vertegenwoordigen een aparte tak en vorm van onze volkskunst. Velen menen dat het gebruik zich beperkt tot Hekelgem, gemeente tussen Asse en Aalst. Albert Marinus heeft in *Le folklore belge*, deel 2, er over geschreven blz. 93 tot 113 met 26 illustraties, o.a. ook voor Oostakker en Zoutleeuw. Victor de Meyere beschrijft een geval in Eikevliet-Hingene in *Volkskunde* jrg. 27 en 31. Frans Olbrechts heeft er een vragenlijst voor opgesteld en een verklaring gegeven in *Eigen Schoon en De Brabander*, 1930-31 en 1931-32. Jozef Weyns schrijft over Kempische zandtekeningen in *Ars Folklorica Belgica*, deel 2 blz. 61-72 met 18 illustraties. Het gebruik te Brugge vindt u in *Biekorf* van 1893. Gabriël Celis noteert het te Oostakker in *Brabantse Folklore* van 1922. Voor Nederland vindt u gegevens in *Neerlands Volksleven* van 1953-54. Ons bezoek in Hekelgem stelt vast dat de thematiek zich wijzigt in de verering van helden en figuren. Tijdens de vergadering in het hotel Het Zandtapijt te Hekelgem hebben de aanwezigen na voorlezing en bespreking van de verslagen de begroting goedgekeurd.

Buitengewone algemene vergadering

Op 3 oktober, met bekrachtiging van de begroting 1990, zoals de begrotingskommissie die had (goedgekeurd) en voorgesteld; de Raad van Bestuur had het voorstel eenparig goedgekeurd.

Colloquia

De bond poogt met betrekkelijke regelmaat de nadruk te leggen op colloquia, vooral langs de Rijksuniversiteit in het Seminarie voor Etnische Kunst, afdeling Volkskunde.

Dames en Heren studenten Geschiedenis, Sociologie, Kunstgeschiedenis ervaren het bestaan van de volkskunde als wetenschap en vernemen een speciaal aspect dat hen kan belang inboezemen.

Op 17 mei 1989, Michel Van den Bossche, publicist, hoofdman van de Rederijkerskamer De Suyghelingen van Polus, over Chokolade en Chokoladevormen, met een rijke expositie, van allerlei vormen: dieren, mensen, gebruiksvoorwerpen, enz.

Renaat van der Linden, over Peperkoek, etiketten vroeger en nu, met expositie. De onderwerpen i.v.m. gastronomie hadden enkele lieden buiten de 'klassieke' belangstellenden gelokt: bakkers, werknemers in deze tak, en ook een werkgever die vaststelde dat hij zelf niet alle etiketten van de zaak bezit. / 31 aanwezigen.

Op 29 november 1989, totaal ander thema: Buitenlandse musea, spreektbeurt opgeluisterd met kleurdia's door dr. René Haeseryn, waar vele landen aan bod zijn gekomen, langs Polen, Roemenië, Rusland. De spreker behandelde de evolutie van de openluchtmusea, en belichtte de verzameling van enkele musea, die telkens verschillen naar inhoud en vorm. / 19 aanwezigen.

Kantwerkstersklub

Op 24 september 1989. Initiatief van de leiding van de Kantwerkstersklub St.-Katelijne. Belangstelling voor één museum, met uitdiepen van de tentoongestelde voorwerpen, in het Provinciaal Textiemuseum 'Vrieselhof' te Oelegem, afzonderlijke afdeling van het Provinciaal Museum voor Kunstambachten. Ambachtelijke textielverwerking, kant, burgerlijke kledij, streekdrachten, enz.

Zaal na zaal, kijkkast na kijkkast kregen een bespreking, van de gids en nadien van de bezoeksters en bezoekers afzonderlijk. Vooral leerrijke uitstap. 26 deelnemers.

Lessen: duur tien maanden per jaar.

1ste j.	Stropkant	maandelijks	2 uur	=	20 uur
2de j.	"	"	"	"	"
3de j.	Cluny	"	"	"	"
4de j.	"	"	"	"	"
Werkgroep voor Bloemwerk		"	"	"	"
Per jaar 4 u. lessen en incrusteren				<u>4 uur</u>	
					104 uur

Dienst: 9 dames-leraressen.

Aantal deelneemsters: per jaar 16 tot 20, vrij regelmatig.

Verantwoordelijken: Gustaaf Weze, voorzitter; Marie-Jeanne De Smet, muziekpedagoge; Hilda Pintelon, bestuurslid van de Bond.

Publikaties

Afzonderlijk.

Marc JACOBS. *Volkskunde in het Interbellum. De Zuidnederlandse centrale voor folklore-Onderzoek, een ontbrekende schakel.*

Voorwoord door Renaat van der Linden.

96 blz., 14 ill., maar vooral weergave van kaarten, model van Proefvragenlijst, voorbeeld van ingevulde lijsten, kaarten voor Bibliografie. Belangrijk voor de periode: 1928-1932. Welke kansen waren er voor een samenwerking tussen Vlaanderen en Nederland voor een volkskunde-atlas? Welk een inbreng kwam van Duitsland langs hun atlas? Fel historisch inzicht en overzicht. Psychologische belichting van voormannen, in de omschreven periode en nadien.

Driemaandelijks tijdschrift 'Oostvlaamse Zanten'. Verschijnt om de drie maand. Oplage 750 eks. Totaal: 280 blz. en dan daarbij: 125 illustraties. Voorbeelden o.a.

J. DAVID. *Beeldmateriaal en Technieken. Richtlijnen...*

V. MEILLANDER. *Ziel en doopsel van (on)geboren kinderen. Vier eeuwen dispuut.*

A. BOONE. *Over de zogenaamde naïviteit van de volksliederen in het algemeen, en van de 15de en 16de eeuwse Maria-liederen in het bijzonder.*

Talrijke boekbesprekingen. Zie een uitvoerige systematische indeling Oostvlaamse Zanten, nr. 4, blz. 272-274. (Schikking volgens een internationaal aanvaard en gewaardeerd stelsel)

Tweemaandelijks informatieblad 'Volkskundige Kroniek'. Oplage: 750 eks. een totaal van 56 pag. Andere strekking en inhoud: bedoeld als onmiddellijk contactblad met kans voor vragen en antwoorden, voor praktische mededelingen, aankondigingen, lessen van de St.-Katelijneklub. Aanwinsten van de bibliotheek.

Werkingsverslag 1989 Museum voor Volkskunde

Een belangrijke taak binnen de algemene museumwerking is ongetwijfeld het verstrekken van wetenschappelijke informatie. In 1989 waren de onderwerpen in dit kader erg gevarieerd: begijnhoven, poppenspel, muziekinstrumenten, bellemannen, wijnhandel, heiligen, industriële archeologie, godshuizen, spellen, meiboomplanting, hekserij, enz. Niet zelden resulteert dergelijk opzoekingswerk in het in bruikleen geven van voorwerpen en/of documenten: "In-drukken. De Gentse drukkerswereld belicht" (M.I.A.T., Gent); "Les provinces sont mortes! Vive le Pas-de-Calais! 1780-1790" (Archives de l'Etat, Dainville-F); "De Erfenis van de Franse Revolutie. 1794-1814" (A.S.L.K., Brussel); "Ferdinand Willaert 1861-1938, een dialoog met het impressionisme" (Stedelijk Museum, Sint-Niklaas).

Op het vlak van de public-relations dient de publikatie van een nieuwe museumfolder te worden aangestipt.

De reorganisatie van de museumafdelingen werd in 1989 verder gezet met o.m. de herinrichting van de afdeling 'Gentse kunstenaars'.

Het tentoonstellingsprogramma was opnieuw bijzonder rijk gevuld. Tot 26 maart liep nog de tentoonstelling "Volkse illustraties op affiches". Van 3 juni tot 2 juli werd de expositie "Van Roepers en Bellen" georganiseerd in het kader van het 'Tweede Wereldkampioenschap Town Criers' te Gent. Ter gelegenheid van de inhuldiging van het standbeeld ter ere van de Gentse volkszanger Karel Waeri, op vrijdag 9 juni, werden in het museum de originele houtskooltekeningen, ontworpen door Walter De Buck voor de Karel Waeri-kalender 1989, tentoongesteld. Bij de aanvang van de Gentse Kermis werd de kunsttentoonstelling "Tussen Schemer en Licht" (schilderijen door Jan Deleu) - aangevuld met keramiek van Cecile Van Dorpe - plechtig geopend.

Het museum personeel spendeerde de meeste energie aan het project "Gentse Penningen 1780-1980". Op vrijdag 15 december werd deze tentoonstelling onder ruime belangstelling geopend. Vermeldenswaard is dat bij deze expositie een lijvig naslagwerk werd gepubliceerd waarin nagenoeg alle tentoongestelde penningen worden afgebeeld, beschreven en in hun historische context worden gesitueerd.

Op het vlak van de aanwinsten noteren wij 110 schenkingen en negen aankopen. Bij deze laatste categorie behoren een plisseermachine en de dertien originele houtskooltekeningen voor de Karel Waeri-kalender door Walter De Buck (cfr. supra) die door het Gentse stadsbestuur werden aangekocht.

De Gentse Feesten brachten weer de nodige ambiance in het museum, maar ook tijdens de tweedaagse Patersholfeesten kende het museum een ware volkstoeleop.

Het huispoppentheater "Het Spelleke van de Folklore" nam opnieuw deel aan de Gentse Cultuur- en Spektakelbeurs. Naast de wekelijkse optredens in het museum geniet het Spelleke ruime belangstelling met voorstellingen buiten de museumdeuren, zoals bijvoorbeeld tijdens de jaarlijkse Kunst- en Antiekmarkt in Drongen.

Tot slot kunnen we melden dat in 1989 het totale aantal bezoekers 66.315 bedroeg.

R. Van de Walle
Conservator

Begroting

BALANS 31/12/1989					
INCASSO OP 01/01.1989			INCASSO OP 31/12/1989		
	Kas	2,050		Kas	1,180
	Subkas bibliotheek	14,442		Subkas bibliotheek	19,134
	Postrekening	7,391		Postrekening	1,714
	Zichtrekening	206,409		Zichtrekening	28,586
	Depositoboekje	446,373		Depositoboekje	318,273
	Reservefonds A. De Cock	170,531		Reservefonds A. De Cock	278,863
	Subtotaal 1	847,196		Subtotaal 3	647,750
INKOMSTEN			UITGAVEN		
7.A	Leden - partikulieren	69,200	1.C	Uitbesteed werk	0
7.B	Abonnementen	41,517	2.B	Schoonmaak	0
8	Advertenties	30,000	2.H	Kantoorbehoeften	6,807
9	Verkoop publicaties	92,322	3.A	Secretariaat	69,230
13	Excursies	8,400	3.C	Reiskosten	6,480
14	Huurgelden	0	3.D	Drukwerk	4,463
16	Cursusgelden	23,750	3.E	Propaganda	0
17	Fin. verrichtingen	35,697	3.F	Publicaties	646,089
18	Giften	9,000	3.G	Overige organ. kosten	1,471
19	Toevallige baten	21,655	5.A	Hulp- & leermiddelen	60,037
20.A	Subsidie werking	131,983	5.B	Excursiekosten	18,960
20.B	Subsidie publicaties	80,000	5.C	Cursussen	35,763
21	Subsidie provincie	60,000	5.D	Manifestaties	8,465
22	Subsidie stad Gent	65,178	6.B	Lidgelden	450
			6.C,	Prijzen, geschenken	0
			6.E	Overige uitgaven	9,933
	Subtotaal 2	668,702		Subtotaal 4	868,148
	TOTAAL	1,515,898		TOTAAL	1,515,898

Commissaris M. Daem — Commissaris A. Janssens
Secretaris-Penningmeester L. Beyens — Voorzitter R. Van der Linden

Gorazd Makarovic, Stane Nihelic, Ida Gnilsak, Janez Gregori, Vekoslav Kremensek, Janez Poklukar. *Der Mensch und die Biene. Die Apikultur Sloweniens in der traditionellen Wirtschaft und Volkskunst*. Vorwort Klaus Beitzl. Ljubljana & Wien, 1989.

Veröffentlichen des "Österreichischen Museums für Volkskunde. Herausgegeben von Klaus Beitzl. Ljubljana und Wien 1989. Im Selbstverlag des Slowenischen ethnographischen Museums und des Österreichischen Museums für Volkskunde. 313, 114 ill., 1krt.

Over het algemeen weten we betrekkelijk weinig over de Slowenen, een Zuidslavisch volk dat een deel van Joegoslavië betreft, met als hoofdstad Ljubljana, waar zich het Sloweens ethnografisch museum bevindt. Hier beleven we het wonder, dat een grensoverschrijdende expositie twee volkeren bindt in een indrukwekkende samenwerking en in een machtige uitgave die geheel in twee talen het licht ziet, in het Sloweens en het Duits tegelijk. Een kanjer van meer dan driehonderd bladzijden. Een must voor elkeen die belang stelt in de bijenteelt in de ruimste zin en in de volkskunst die er bij betrokken is, in het bijzonder! Het betreft voor de volkskunst wezenlijk een grensoverschrijdende studie!

Klaus Beitzl beklemtoont in zijn *Vorwort* het gewin en de opbrengst van deze exposities, in de essentiële samenwerking tussen Instituten en Personen, museum-konservatoren en vorsers, kunstenaars en werknemers, managers en sponsors rond een boeiend en eeuwenoud onderwerp *De Mens en de Bijen*.

Zeven specialisten behandelen een specifiek thema: Geschiedenis van de Sloweense bijenhouders; Schilderijen op de zijplanken (én voorkanten) van de korven; Gebruiken en volksgeloof bij de Sloweense bijenhouders; Aanwending en betekenis van de bijenteelt in Slowenië: Het leven van de bijen; De bijenteelt heden; De ontwikkeling van het Sloweens ethnologisch denken.

Schilderijen op de planken van de bijenkorven nemen het grootste aantal bladzijden in beslag, ongeveer veertig en bieden in internationaal en volkskundig opzicht een verrassend perspectief.

Deze prestaties worden over het algemeen "voorkantschilderijen van bijenkorven" betiteld. Ook zijplanken zijn beschilderd. De schilderijen vertonen de vorm van een rechthoek, zijn veelal

twalf tot vijftien cm hoog, maar de breedte verschilt zeer. De beschrijving van de korven geschiedt uitvoerig, inzake grondstof, afmetingen, beschildering; de korven met deze uitingen van volkskunst dateren in hoofdzaak uit de achttiende en negentiende eeuw. De oudst bekende voorkant dateert van 1758.

De geografische verspreiding is zorgvuldig opgesomd, maar telkens gebonden aan datering. De hoeveelheid behelst een ander vraagstuk; de verzamelingen in musea en privé-kollekties tellen meer dan drie duizend exemplaren. Uiterst belangwekkend zijn de onderwerpen die de schilderijen weergeven. Een inzicht en overzicht blijken haast onmogelijk, daar de verzamelingen pas in de eerste helft van onze eeuw tot stand gekomen zijn. De meeste onderwerpen blijken religieus getint. De vraag blijft intussen bestaan wie de aard van een thema bepaalde, bij voorbeeld de kopers van korven. Vier motieven treden vooraan: de moeder Gods, de heilige Florian, de man Job en het gevecht tussen Pegam en Lambergar, een thema dat ook in het volkslied zeer geliefd was. Job is de beschermheilige van de Sloweense bijenhouders. Florian wordt aangeroepen tegen vuurgevaar. Intussen treft de het veelvoud van de behandelde motieven, zeshonderd in hun verscheidenheid.

Voor de religieuze motieven: 37 % van heiligen en legenden; 27 % tonelen uit het nieuw, 21 % uit het oud testament; 15 % andere afbeeldingen. Profane motieven bieden 17 % voorstellingen van beroepen en prestaties, 10 % van dieren, 10 % van exotische taferelen, 8 % voorstellingen van ongewone gebeurtenissen in het dorp, 7 % motieven i.v.m. soldaten, 6 % taferelen in verband met de verhouding tussen man en vrouw, 6 % jachttafereelen, 6 % taferelen waarin dieren in een menselijke gestalte een rol spelen, 6 % waar vrouwelijke zwakke punten aan de kaak gesteld worden, 9 % allerlei, ook louter ornamentale voorstellingen. Er schuilt een gevaar in om dergelijke indeling voor te schotelen, bij gebrek aan teksten en woordverklaring, omdat sommige onderwerpen een tweevoudige betekenis kunnen vertolken.

Stammen sommige motieven uit het domein van de achterglasschildering ofte églomisé? Dit gebied behelst ongeveer honderd motieven. De schilders verschaffen zelf een bonte wereld van onderwerpen. In hoever speelt de inbreng van de kopers een rol?

Bepaalde motieven krijgen verdere aandacht, zo de Oudevrouwenmolen, met het streven van de verjongingskuur, de verkeerde wereld, dieren die zich men-sachtig (!) gedragen, b.v. als ze een ja-ger begraven.

De auteur ontleedt tevens het uitgebreid arsenaal van de bronnen voor deze schilder-ingen, religieus en profaan, de wereld van de dieren, de spotternij, o.a. de dui-vel die Luther en zijn vrouw in een koets vervoert, een toneel waar een duivel Na-pleon komt halen, de personifikatie van seizoenen. Sprookjes en volksverhalen leveren ook inspiratie, langs draken en

reuzen en legendarische koning Mat-thias, enz. De stijl van deze volkse arties-ten, hun namen, de ontwikkeling van deze schilderijen, de oorsprong en ver-eisten van deze kunstak krijgen een beurt. Een keurige kataloog van de 418 voorwerpen bevat de klassieke opgaven om het werk tot een gaaf en uiterst rijk geheel te laten uitdeinen.

We veroorloven ons de waarde van deze publikatie te illustreren door het tema : twee boeren vechten voor de rechtbank voor een koe. De advocaat melkt ze !

De voorkant van de korf toont het gege-ven op primitieve wijze. Tegelijk ziet u hetzelfde thema, uit een krant van 1852, grafisch sterker weergegeven dan. U moet echter de kunst verstaan en de tijd vinden om beide beelden onder elkaar voor te schotelen !

Renaat van der Linden

Naar een nieuwe heilige?

Het moest er eens van komen. De feesten van *Sint-Elooi* (1 december) en van *Sint-Barbara* (4 december) liggen zo dicht bij elkaar en hebben daarenboven allebei met metaal, leger en brandweer te maken dat een fusie onafwendbaar was.

De strijdkrachten maken wel een onderscheid : de Logistiek viert Sint-Elooi, terwijl de Genie het bij Sint-Barbara houdt. Twee feesten binnen de vier dagen bleek van het goede te veel en daarom voegt het militaire kwartier Westakkers in het Oostvlaamse Haasdonk, deelgemeente van Beveren-Waas, de twee heiligen samen tot een nieuwe(?), nl. *Sint-Barbelooi*. De viering begint op de vooravond van 1 december. Langs deze weg doen wij een oproep tot de lezers van dit tijdschrift om gelijkaardige fusies uit het Vlaamse verenigingsleven te signaleren en te situeren.

W.G.

INHOUD OOSTVLAAMSE ZANTEN 65 (1990)

I. VOLKSKUNDE ALGEMEEN

Bibliografie, verenigingen, congressen, musea, tentoonstellingen.

1. L. BEYENS. Statutaire vergadering K.B.O.V.	265
2. A. de Cockfonds 1990.	271
3. R. COPPENS, Interprov. Colloquium volksdevotie Hakendover 1 sept. 1990	264

Personalia

4. R. DE VRIENDT-MORES & R. VAN DE WALLE, Emile Van Vooren, huisbewaarder en beschermer van Gentse kunstenaars	95
5. R. VAN DER LINDEN. In memoriam Gaston Hebbelynck	134
6. R. VAN DER LINDEN. Paul Collaer 1891-1988 Europeaan	138
H. LOX, In. mem. Luc Gobyn	202
7. W. GIRALDO. Denkend aan Jozef Geldhof	252
8. R. VAN DER LINDEN. Willy Vandersteen	261

Grondslagen, methodiek.

9. R. VAN DER LINDEN. BRT-2 Oostvlaanderen en Volkskunde. Zomereditie 1989.	105
10. R. VAN DER LINDEN. Bibliografie A. Van Hageland. Jarenschema. Drie gebieden.	139

IV. VOORWERPEN

11. R. VAN DER LINDEN. Sint-Columbaretabel te Deerlijk. Talrijke auteurs.	200
12. M. BROECKHOVE. Verpachting van kerkstoelen.	254

VI. VOLKSKUNST

13. M. DAEM. Mirakelschilderijen...	227

VII. VOLKSPSYCHOLOGIE, VOLKSTYPEN

14. M. DAEM. Exorcisme in de O.-L.-Vrouwkerk op St.-Pieters te Gent. Livina vander Plasche van drie duivels verlost. Februari 1652.	13
15. M. DAEM. Mirakelverhalen uit de O.-L.-Vrouwekerk op St.-Pieters te Gent. Manuscripten van de mirakelverhalen.	33
16. L. COLLIN. De Zwarte God in het begijnhof O.-L.-Vrouw ter Hoyen te Gent en het mirakelboek.	161
17. L. PEETERS & H. RAYMAEKERS. John Lundström. Vlaams artiest. Meer dan 'n "Liekieszanger" uit Antwerpen.	179
18. M. JACOBS, Le pouvoir au village. Histoire d'un exorciste dans le Piémont du XVIIe siècle. G. LEVI.	65
19. M. JACOBS. Andere tijden, andere mensen. De sociale representatie van identiteit. W. ZEEGERS.	70
20. W. GIRALDO. Jozef Geldhof	252
21. R. VAN DER LINDEN. Peperkoek.	211

X. ZEDEN, GEBRUIKEN, LEVENSLLOOP, KALENDERGEBRUIKEN, FEESTEN, SPELEN

22. M.J. Ringsteken op de fiets. Lampernisse. 1902. Reglement.	198
23. D. LAMARCO. 't Ros Beiaard doet zijn ronde. R. v.d. Linden.	135

XI. SOCIALE EN RECHTERLIJKE VOLKSKUNDE

24. W.L. BRAEKMAN. Belezers, waarzeggers en heksen te Gent in de zestiende en zeventiende eeuw.	3
25. M. BROECKHOVE. Verpachting van kerkstoelen.	254

XII. VOLKSGELOOF, MYTOLOGIE, VOLKSDEVOTIE, TOVERWERELD

26. W. GIRALDO. Volksdevotie in Europees perspectief. Referate der Österreichischen Volkskundetagung 1989 in Graz.	191
27. R. VAN DER LINDEN. Volksdevotie in West-Vlaanderen. W. GIRALDO.	72
28. D. LAMARCO. 't Ros Beiaard doet zijn ronde. R. VAN DER LINDEN.	135
29. W. GIRALDO. Naar een nieuwe heilige?	271
30. M. DAEM. 17e-eeuwse mirakelschilderijen in de O.-L.-Vrouwekerk te Gent.	227

31. R. COPPENS. Colloquium volksdevotie.	264
XIII. VOLKSGENEESKUNDE	
32. K. VELLE. Geneesheren in de ban van de hypnose (1880-1900)	51
33. K. VELLE. De vroedvrouw in de 19de eeuw. Een beroep in de verdrukking?	75
34. M. JACOBS. Een onverwachte geboorte. Warme roggedesem tegen "buikpijn" (Moere 1826)	93
35. K. VELLE. Les batailles pour la santé dans le Centre (1800-1950). R. Darquenne.	2
36. P. HUYS. Souvrijn remedie teghen hydropie oft watersucht.	200
XIV. DIEREN	
37. G. MAKAROVIC. Der Mensch und die Biene.	270
XVI. VOLKSPOEZIE, LIED, RIJMEN, SPREUKEN, OPSCHRIFTEN	
38. L. GELBER. Volkszang = August Beryngier en Alice Van Maldeghem (vervolg O.V.Z. 1989, 2)	107
XVIII. VOLKSVERHALEN	
39. H. LOX. De Smid en de Duivel.	203
XXI. VOLKSTAAL. HUMOR	
40. A. TEMMERMAN. Bijnaam Pompkoek (Peperkoek) te Uitbergen.	199
41. R. VAN DER LINDEN. Peperkoek en dialect.	211
42. W. GIRALDO. Jozef Geldhof.	252

ILLUSTRATIES Jg. 65 (1990)

1. Deel van het bedevaartvaantje Hasselt O.-L.-Vrouw Virga Jesse; 2. Fragment van het bedevaartvaantje O.-L.-Vrouw van Scherpenheuvel; 3. Bedevaartvaantjes Lubbek. O.-L.-Vrouw Derde Huis; 4. Ph. Galle. Gezicht op de Sint-Pietersabdij in 1575; 5. Bedevaartvaantje O.-L.-Vrouw van Hanswijk; 6. Bedevaartvaantje O.-L.-Vrouw van Scherpenheuvel; 7. De Fiertelommegang op Sint-Pietersdorp in 1604. 38; 8. Robert Macaite magnétiseur. H. Daumier & Ch. Philipon = Les Robert-Macaire, Les Robert-Macaire, Parijs 1836-1842, caricature n° 88 in kleur. 53; 9. "Une séance d'hypnotisme", Journal de Bruxelles, LXVII, nr 355, s21 décembre 1887, k. 4-5. 56; 10. "M. Le Jeune et l'hypnotisme". La Gazette, XVIII, nr. 40, 9 februari 1888, k. 2-3. 58; 11. Brief die betrekking heeft op hypnotiseur Donato die zich vooral in Wallonië en de Brussel ophield, dateert van 6-4-1914. 62; 12. Sloepen in de kerk van Mariakerke (Oostende) 1987. 74; 13. Schilderij "Geboortescène" van Abraham Bosse. 76; 14. Het schilderij "Home de notre ami Emile (Van Vooren) door Jules Verwest (1909). 97; 15. Jules De Bruycker, schilderij: "Volksfeest de Lichte Gentenaers". 102; 16. Alice Van Maldeghem (wed. Gaston Verbouwen) (79 j.) 108; 17. Portret Paul Collaer. 138; 18. Twee afbeeldingen van boeken "Wie nooit gezondigd heeft..." en "De Bende van Bakelandt" door A. van Hageland. 139; 19. De Zwarte God in het begijnhof O.-L.-Vrouw ter Hoyen te Gent. 162; 20. Kapel H. Godelieve, begijnhof O.-L.-Vrouw-Gent. 164; 21. Dit devot beeldt rust inde voorcapelle van het clooster de penitenten nevens St.-Jacobs binnen ghendt ende word met grooten toeloop en troost van vele menschen besocht. 166; 22. Dit devot beeldt rust inde voorcapelle van het clooster der penitenten nevens St.-Jacobs binnen ghendt ende word met grooten toeloop en troost van vele menschen besocht. 173; 23. Afbeeldsel van het mirakuleus beeld. 24. Twee kruisbeelden ter vergelijking = de "Zwarte God" van Hoboken en het H. Kruis van Asse. 176; 25. John Lundström door K. Moers. 179; 26. Het cafeetje in de Schipperstraat te Antwerpen "Den Gambe Svensken". 180; 27. Lustige narrenlied met illustratie. 181; 28. John Lundström "en vergeet niet nor de stoet te kome, he!!!" 182; 29. De drie keuninghen. 184; 30. John met zijn viool in de stoet rond de reus "Zotte Rik" te Antwerpen. 186; 31. 2 tekeningen voor brochuren Sterke Pee reus van Wuustwezel en voor een Gillestype. 186; 32. 3 tekeningen om een reus, een reuzin te bouwen. 187; 33. Reus de Preutelmadamme van Deurne. 188; 34. John Lundström in het Museum voor Volkskunde, aug. 1986. 190; 35. Pietje op den Pereboom. 206; 36-64. Peperkoeketiketten. 211-215; 65. Feesteworp Avelgem. 223; 66-67. Peperkoeketiketten. 226; 68-84. Dokumenten i.v.m. mirakelschilderijen. 231-237; 85. Jozef Geldhof. Doodsprentje. 252; 86. Willy en Wanda. 263; 87-88. Bedevaartvaantjes Hakendover. 264;

INDEX OP AUTEURS EN AANGEHAALDE PERSONEN

- BEITL K., 270
BEYENS, L. 265
BRAEKMAN, W.L., 3
BROECKHOVE, M. 254
COLLAER, P. 138
COLLIN L., 161
COPPENS, R. 264
DAEM, M., 13, 33, 227
DARDUENNE, R., 2
DE VRIENDT-MORES R., 95
GELBER, L., 107
GIRALDO, W., 72, 191, 252, 271
GOBYN L., 202
HEBBELYNCK G., 134
M. HUYS, P. 200
JACOBS, M., 65, 70, 93, 198
LAMARCO, D., 135
LEVI, G., 65
LOX, H. 202, 203
LUNDSTRÖM, J., 179
MAKAROVIC, G., 270
PEETERS, L., 179
RAYMAEKERS, H., 179
Redactie, 274
TEMMERMAN, A. 199
VAN DER LINDEN, R., 72, 105, 134, 135, 138,
139, 200, 211, 261, 270
VANDERSTEEN W., 261
VAN DE WALLE R., 95, 265
VAN HAGELAND, A., 139
VELLE K., 2, 51, 75
ZEEGERS, W., 70

PRIJS ALFONS DE COCK 1991

- Art. 1 De Koninklijke Bond der Oostvlaamse Volkskundigen (K.B.O.V.) schrijft voor 1991 een ALFONS DE COCK - prijsvraag uit ter bevordering van het onderzoek en de studie van het volksleven in Vlaanderen.
- Art. 2 Alle nog niet uitgegeven studies komen in aanmerking die tenminste 80 bladzijden (DIN-formaat, minimum 30 regels per bladzijde) omvatten, **een onderwerp behandelen dat in het volkskundig plan Hoffmann-Krayer kan worden ondergebracht** (o.a. materiële volkskultuur, beroepen, zeden en gebruiken, sociale en rechterlijke volkskunde, volksgeneeskunde, volksliteratuur, religieuze volkskunde, volksmuziek) en een deel of het geheel van Vlaanderen betreffen, eventueel met vergelijking met andere gebieden. Het werk moet voorzien zijn van een wetenschappelijk apparaat (bronnenvermelding of bronnenuitgave, zegspersonen, ikonografisch materiaal, enz.) en een aangepaste bibliografie. Licentieverhandelingen dienen in herwerkte vorm te worden ingediend.
- Art. 3 De in het Nederlands gestelde manuskripten moeten in drie exemplaren **vóór 30 juni 1991** worden ingediend op het sekretariaat van de K.B.O.V.: Kraanlei 65, 9000 Gent.
- Art. 5 en 6 De prijs bestaat uit een diploma en een geldbedrag van 20.000 BF. De jury kan eventueel een aanmoedigingspremie toekennen als ze oordeelt dat geen der ingezonden werken in aanmerking komt voor de prijs.
- Art. 7 De K.B.O.V. behoudt zich het recht voor de werken, binnen drie jaar na hun bekroning, uit te geven, zo dit financieel doenbaar is.
- Het volledige reglement van de ALFONS DE COCKPRIJS kan worden aangevraagd op bovenvermeld sekretariaatsadres.

UITGAVEN

Verkrijgbaar, verzendingskosten inbegrepen, door overschrijving op prk. 000-0096946-43 van de Bond der Oostvlaamse Volkskundigen, Kraanlei 65, 9000 Gent.

1. OOSTVLAAMSE ZANTEN, 400 BF per Jrg.; los nr. (tot 1984) 100 BF, vanaf 1985: 150 BF; Jaarboek 1945: 150 BF; Inhoudstafel op OVZ Jrg. 1-25: 60 BF; idem jrg. 26-35: 50 BF.
2. ANDELHOF E. Excellente Kronyke van de Brahmisten (teerlingspel), 61 blz., 80 BF.
3. BAERT M. Ikonografische studie v. 19e-eeuwse litografische adres- en reclamekaarten i.v.m. metaalwaren, 33 blz., ill., 100 BF.
4. BROECKHOVE M. De wonderdokter Drieske Nijpers uit Sint-Gillis-Waas, 94 blz., ill., 350 BF.
5. BROECKHOVE M. Het weer voor morgen, 76 blz., ill., 190 BF.
6. DAEM M. Votiefschilderijen en Mirakelboek van Kapelletje Schreiboorn te Gent, 142 blz., ill. vierkleurendruk, kwarto, 1950 BF.
7. DAEM M. Reuzenliederen in Oost-Vlaanderen. 141 blz., ill., 800 BF.
8. DAUWEJ. De Kruisboogschutters van St. Joris te Lebbeke (1377-1796), 185 blz., ill., 530 BF.
9. DE COSTER F. A. Hendrickx, toneelschrijver. Bloemlezing, 44 blz., ill., 60 BF.
10. DE VUYST J. Het Sterrelied in het gebied van Dender en Schelde, 175 blz., muz., 300 BF.
11. DEWULF M. Bargoens te Sint-Niklaas, 127 blz., ill., 350 BF.
12. ELOY A. De Schoorsteenveger. Een terreinverkenning, 120 blz., ill. vierkleurendruk, 350 BF.
13. GELBER L. Kinderzang uit Zwijnaarde, 32 blz., muz., 100 BF.
14. JACOBS M. Volkskunde in het interbellum. De Zuidnederlandse Centrale voor Folklore-onderzoek. Een ontbrekende schakel? 96 blz., ill., 460 BF.
15. RUYSS R. Veer en veerdienst in Oost-Vlaanderen, 191 blz., ill., 350 BF.
16. VAN BOST F. Het ganzenbord in Vlaanderen. 139 blz., ill. (kleur), 1140 BF.
17. VAN DEN DOOREN V. Leven en Streven van Abraham Hans, 60 blz., ill., 150 BF.
18. VAN DER LINDEN R. Ernest Van den Driessche, schilder van ons volksleven, 32 blz., ill., 120 BF.

Een tachtigtal uitverkochte uitgaven kunt U raadplegen in de Bibliotheek van de Bond.

UITGAVEN VAN DE KANTKLUB SINT-KATELIJNE

Kursus Stropkant, 1e jaar, 250 F.; idem 2e jaar, 250 F.; Kursus Cluny 1e jaar, 250 F., 2e jaar, 250 F.

Kursus Russische en moderne kant, 250 F.

De Gentse Kant, M. BROECKHOVE, met uitleg door Mevr. L. VAN DIJK-VANHOOREN, (résumé en fr.) 36, 12 ill., 150 F.

Bedrag overschrijven op prk. 000-0096946-43 van de Bond der Oostvlaamse Volkskundigen, Gent. Verzendingskosten inbegrepen.

UITGAVEN VAN HET MUSEUM VOOR VOLKSKUNDE

Verzendingskosten inbegrepen.

1. **Gents Erfgoed. Het Patershol, pentekeningen en schilderijen van Gilbert BOERJAN**, met inleiding R. VAN DER LINDEN en G. WEZE. 1975, 60 blz., quarto met 43 blz. ill. 230 F.
2. **Iconografie van het Oude St.-Elisabethbegijnhof te Gent. 1972.** Inleiding G. Weze, dr. J. Decavele. Samenstelling dr. R. Haeseryn, 11 ill., 40 F.
3. **Gentse penningen 1780-1980.** Catalogus. 1989, 203 blz., ill., 600 BF (+ 80 BF port).
4. **Vorstenhuis en Volk.** 1976. Inleiding Renaat van der Linden en G. Weze. X-45, 14 ill., 180 F.
5. **Miniatuurvoertuigen van René Vantorre (Zandbergen), modelbouwer. 1981, Inl. & kat. door Renaat van der Linden en René Vantorre. Uittreksel de Kavijaks van Jozef Vantorre, 14, ill. & werkbeschrijving met plan, 55 F.**
6. **Van Minnespel tot kinderspel.** Tekst: Y. Hollebosch-Van Reck, R. Van de Walle, 1984, 104 blz., ill. Tentoonstellingskatalogoog: 300 F.
7. **De Gentenaars en hun Belfort.** Tekst: B. Baillleul, Y. Hollebosch-van Reck, R. Van de Walle, G. Van Doorne. 1985, 135 blz., ill. Tentoonstellingskatalogoog: 400 BF.
8. **Rendez-vous met Magere Hein. Doods- en rouwgebruiken in de 19de eeuw.** Tekst: Y. Hollebosch-Van Reck, V. Meillander. Inleiding: R. Van de Walle, 1986, 149 blz., ill. 560 BF (tentoonstellingskatalogoog).
9. **Een visie op de dood 1790-1914. Kerk- vrijdenkerij - esoterie - spiritisme.** Tekst: A. Eloy, Y. Hollebosch-Van Reck, V. Meillander. 1986, 168 blz., ill. f360 BF supplement bij 9 (i.s.m. K.B.O.V.).
Uitgaven 9 & 10 samen = 820 BF.

Bedrag vooraf te storten op postrek. nr. 290-0455425-31 Museum voor Volkskunde Gent.

TRADITIONEEL GRAFISCH ZETWERK

**PROFESSIONELE AFDRUK
VAN DESKTOP PUBLISHING
IN POSTSCRIPT-FORMAAT**

**VERWERKING VAN TEKSTEN
INGETIKT OP
PERSONAL COMPUTER**

LAURENTIUSLAAN 5 · 9041 OOSTAKKER

TEL. 091/51.05.75

FAX. 091/51.62.40